

รายงานการวิจัย

เรื่อง

มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่

จังหวัดอุทัยธานี

Huai Kha Khaeng Natural World Heritage: Development of Learning Resources
for Conservation of Uthai Thani Province.

โดย

ดร.ประคอง มาโต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766020

รายงานการวิจัย

เรื่อง

มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่

จังหวัดอุทัยธานี

Huai Kha Khaeng Natural World Heritage: Development of Learning Resources
for Conservation of Uthai Thani Province.

โดย

ดร.ประคอง มาโต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

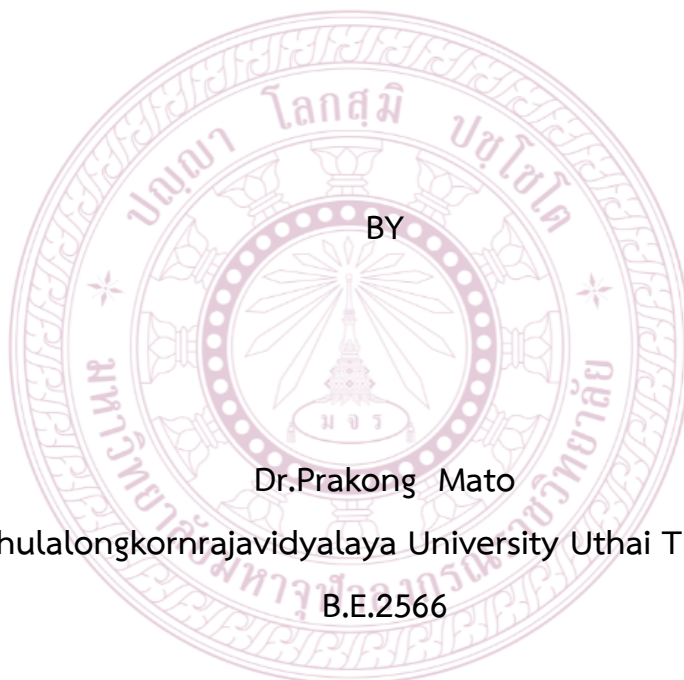
MCU RS 800766020

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Huai Kha Khaeng Natural World Heritage: Development of Learning Resources
for Conservation of Uthai Thani Province.

BY

Dr.Prakong Mato

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Uthai Thani College

B.E.2566

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800766020

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี

ผู้วิจัย: ดร. ประคอง มาโต

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๖

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑. เพื่อศึกษาการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี ๒. เพื่อพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี และ ๓. เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยการสัมภาษณ์ และการจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรม เพื่อสร้างกระบวนการการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ และนำมาวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า

๑. การเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี ทั้ง ๓ ชุมชนมีความหลากหลายทางชีวภาพทรัพยากรในพื้นที่ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ และสัตว์ป่า ยังคงความอุดมสมบูรณ์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐ และชุมชน โดยการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ผ่านกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ

๒. การพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี เป็นกระบวนการทำงานระหว่างชุมชน หน่วยงานรัฐ และเครือข่าย โดยมีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างเครือข่าย เพื่อเป็นการการสร้างโอกาส เพิ่มศักยภาพ และเสริมสร้างให้เกิดการพัฒนาตนเอง และการพัฒนาสังคม โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การเรียนรู้ การปรับตัว และการสืบทอด ให้เกิดการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

๓. การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี โดยการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ให้ชุมชนรับรู้ถึงคุณค่า และผลประโยชน์ของส่วนรวมที่จะได้รับ ซึ่งจะทำให้ประชาชนในชุมชนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความมุ่งมั่น และทุ่มเทในการอนุรักษ์ และรักษาสีเขียวแวดล้อม โดยมีเป้าหมายร่วมกันเพื่อประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ การพัฒนา, แหล่งเรียนรู้, การอนุรักษ์, มรดกโลกทางธรรมชาติ

Research Title: Huai Kha Khaeng Natural World Heritage: Development of Learning Resources for Conservation of Uthai Thani Province.

Researchers: Mr. Prakrong Mato

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Uthai Thani College

Fiscal Year: 2566/2023

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

“ABSTACT”

The objectives of this research are 1. to study learning and conservation in the area surrounding the Huai Kha Khaeng Natural World Heritage Site, Uthai Thani Province; 2. to develop learning resource activities in the area surrounding the Huai Kha Khaeng Natural World Heritage Site, Uthai Thani Province; and 3. . To strengthen community awareness in conserving the area around the Huai Kha Khaeng Natural World Heritage Site, Uthai Thani Province. by qualitative research and action research by interview and organizing a forum to exchange knowledge and activities to create a process of creating awareness in conserving natural resources in each area. and used to analyze the data The research results found that

1. Learning and conservation of the area around the Huai Kha Khaeng Natural World Heritage Site, Uthai Thani Province. All 3 communities have biodiversity and resources in the area. Both natural resources, forests and wildlife remain abundant. Through a participatory process between the state and communities by cultivating awareness of conservation through various activities and projects.

2. Development of learning resource activities in the area surrounding the Huai Kha Khaeng Natural World Heritage Site, Uthai Thani Province. It is a working process between communities, government agencies, and networks, with the establishment of working groups. There is an exchange of knowledge. between networks In order to create opportunities, increase potential, and promote self-development. and social development The main goal is learning, adapting, and inheriting to develop the local community.

3. Strengthening community awareness in conserving the area around the Huai Kha Khaeng Natural World Heritage Site, Uthai Thani Province. By instilling awareness of conservation Let the community know the value and the benefits of the public that will be received This will make people in the community have social responsibility. have determination and dedicated to conservation and protect the environment With a common goal to benefit the community, society and the environment.

Keywords Development, learning resources, conservation, natural world heritage

“กิตติกรรมประกาศ”

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงไปด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษา แนะนำ และให้ข้อคิดเห็นในการแก้ไข ส่วนที่บกพร่องในงานวิจัยให้มีความถูกต้อง ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และขอกราบขอบพระคุณ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ให้โอกาสกระผม พร้อมในการติดต่อประสานงานและเรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ขอขอบพระคุณ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุทัยธานี เขตพื้นที่รักษาพันธุ์ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน ทุกคณะ และประชาชนในพื้นที่ ที่ท่านให้ข้อมูลและสละเวลาในการให้สัมภาษณ์ และพูดคุยกลุ่มให้ข้อคิด และข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ “สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ที่ได้สนับสนุนทุนในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณวิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี พระราชอุทัยโสภณ, ดร. เจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี เจ้าอาวาสวัดหนองขุนชาติ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี พร้อมด้วยผู้บริหาร เพื่อร่วมงานทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนเวทีกระผมได้แสดงออก

ขอขอบคุณ ครอบครัว ผู้เป็นดั่งแรงบันดาลใจ เป็นกำลังใจ ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา และการฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบมอบแด่บุพการีผู้ให้กำเนิด ครู อาจารย์ที่ให้ความรู้ ตลอดจนผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในครั้งนี้

ดร. ประคอง มาโต

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(๓)
กิตติกรรมประกาศ.....	(๖)
สารบัญ.....	(๗)
สารบัญตาราง.....	(๙)
สารบัญแผนภาพ.....	(๑๐)
สารบัญรูปภาพ.....	(๑๑)
 บทที่ ๑ บทนำ.....	 ๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๕
๑.๕ นิยามศัพท์.....	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
 บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	 ๘
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวกับการพัฒนา.....	๘
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเรียนรู้.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.....	๒๙
๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้.....	๓๔
๒.๕ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๓๙
๒.๖ กรอบแนวคิด.....	๔๘

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๔๙
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๔๙
๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย.....	๕๑
๓.๓ ประชากร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๕๑
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๕๒
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย.....	๕๓
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๕
๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๖
๓.๘ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๕๖
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๕๘
๔.๑ การเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี.....	๘๖
๔.๒ การพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วย ขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี.....	๙๘
๔.๓ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดก โลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี.....	๙๒.
๔.๔. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๐๑
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะการวิจัย.....	๑๐๓
๕.๑ สรุปความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขอบเขต และวิธีการวิจัย.....	๑๐๓
๕.๒ สรุปผลการศึกษา.....	๑๐๗
๕.๓ อภิปรายผล.....	๑๒๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๙
บรรณานุกรม	๑๓๑
ภาคผนวก	๑๓๗
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๗

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ ๒.๑	รูปแบบการจัดการเรียนรู้ในการเรียนรู้แบบ “SICAR”	๒๘

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
แผนภาพที่ ๒.๑	แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในการเรียนรู้ “SICAR”	๒๘
แผนภาพที่ ๒.๒	กรอบแนวคิดในการวิจัย	๔๘
แผนภาพที่ ๓.๑	สรุปกิจกรรมและขั้นตอนการวิจัย	๕๗
แผนภาพที่ ๔.๑	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๐๑

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่		หน้า
รูปภาพที่ ๔.๑	แผนที่ผืนป่าตะวันตก แสดงที่ตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง	๖๐
รูปภาพที่ ๔.๒	แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง แสดงภูเขาและลุ่มน้ำที่สำคัญ	๖๓
รูปภาพที่ ๔.๓	กิจกรรมการพัฒนาบริเวณรอบป่าชุมชนและทำแนวกันไฟ	๘๙
ภาพที่ ๔.๔	กิจกรรมปลูกป่า	๙๕
ภาพที่ ๔.๕	กิจกรรมร่วมกับเจ้าหน้าที่ลาดตระเวนตรวจป่าชุมชน	๙๗
ภาพที่ ๔.๖	กิจกรรมการเดินศึกษาเส้นทางธรรมชาติ	

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

วิถีชีวิตของมนุษย์โลกในปัจจุบันต้องเผชิญกับปัญหาท้าทายต่างๆ อย่างมาก ความเจริญก้าวหน้าด้านเศรษฐกิจและความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ที่จะนำประโยชน์มาสู่คนส่วนใหญ่ แต่ในขณะเดียวกันก็ส่งผลเสียมาสู่สิ่งแวดล้อมและสังคมด้วย ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจนภายในประเทศ และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศต่างๆ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่กำลังเพิ่มขึ้นในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา สภาวะเหล่านี้ถึงแม้จะมีสาเหตุมาจากประเทศต่างๆ เพียงไม่กี่ประเทศ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อมนุษยทุกคน โดยเฉพาะปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งนับวันจะเป็นปัญหาที่กำลังสู่ภาวะวิกฤติและส่งผลกระทบต่อมนุษยโลก ไม่ว่าจะเป็นการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้า อากาศ การปนเปื้อนของมลพิษ ปัญหาดังกล่าวล้วนแล้วแต่เกิดจากน้ำมือมนุษย์ ที่นำเอาทรัพยากรมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองในรูปแบบของการผลิต การบริโภคแบบไม่ยั่งยืน ขาดความรู้ความเข้าใจ ความตระหนักในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม^๑

ประเทศไทยเผชิญกับความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในหลายภูมิภาครวมทั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและประชากรสัตว์ป่าที่ลดลง การตัดไม้ทำลายป่า การกลายเป็นทะเลทราย การขาดแคลนน้ำ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและมลพิษทางอากาศและทางน้ำ^๒

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ได้น้อมนำศาสตร์ของพระราชสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยยึดหลัก ๓ ประการคือ “มีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” มาเป็นหลักในการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติควบคู่กับการนำเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๑๗ เป้าหมาย มาเป็นกรอบแนวคิดที่จะผลักดันดำเนินการเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และความเป็นหุ้นส่วน

^๑ ประยูร วงศ์จันทร์หา , การสอนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอาเซียน โดยใช้เอกสารคำสอนสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี , วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษา-สสศท. ๒๕๕๙, ๑๗.

^๒ . องค์การอนามัยโลก พ.ศ.๒๕๕๘ ภูมิอากาศและสุขภาพ ข้อมูลประเทศ-๒๕๕๘: ประเทศไทย” สืบค้นเมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๖๒.

ความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ โดยมีวิสัยทัศน์เพื่อให้ประเทศไทย เป็นประเทศพัฒนาแล้วที่มีคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดีที่สุดในอาเซียนภายในปีพ.ศ. ๒๕๘๐^๓

เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) ตอนนี้ได้พัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ระบุไว้ว่า “ความมั่นคง ความมั่งคั่ง และความยั่งยืน” สำหรับเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” “การเจริญเติบโตสีเขียว” ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนถือเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญที่สอดคล้องกับวาระ พ.ศ. ๒๕๗๓ ของ เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ^๔ ปัจจุบันสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำลังเป็นปัญหาและเป็นจุดอ่อนของการรักษา ฐานการผลิต และให้บริการ รวมทั้งการดำรงชีพที่ยั่งยืน ฐานทรัพยากรธรรมชาติถูกนำไปใช้ในการพัฒนา จำนวนมากก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง พื้นที่ป่าไม้ลดลง ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม ความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคาม ทรัพยากรน้ำยังมีส่วนที่ไม่สามารถจัดสรรได้ตามความต้องการ และมีความเสี่ยงในการขาดแคลนในอนาคต เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น จากการเข้าถึงและการจัดสรรการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม เพิ่มสูงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและชุมชนเมือง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและ ต้นทุนทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติมีความผันผวนและ รุนแรงมากขึ้นโดยเฉพาะอุทกภัยและภัยแล้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาคเศรษฐกิจและห่วงโซ่การผลิต ภายในประเทศ และข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งทวีความเข้มข้น ทำให้ประเทศไทยต้องเตรียมพร้อมรับภาระในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกภายใต้กระแสการแข่งขัน ทางการค้า ขณะที่วาระการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลกหลัง ค.ศ. ๒๐๑๕ ซึ่งเป็นการกำหนดทิศทางการพัฒนา ที่ยั่งยืนของโลกในอีก ๑๕ ปี ข้างหน้า (ค.ศ. ๒๐๑๖-๒๐๓๐) จะส่งผลกระทบต่อแนวทางการพัฒนาประเทศ ในอนาคต ดังนั้น ประเด็นท้าทายที่ต้องเร่งดำเนินการในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ได้แก่ การสร้างความมั่นคง ของฐานทรัพยากรธรรมชาติ และยกระดับคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อสนับสนุนการเติบโตที่เป็นมิตรกับ สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชาชน เร่งแก้ไขปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมเพื่อลดมลพิษที่เกิดจากการผลิต และการบริโภค พัฒนาระบบบริหารจัดการที่โปร่งใสเป็นธรรม ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นวงกว้างมากขึ้น ต้องเร่งเตรียมความพร้อมในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและ เพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมทั้งบริหารจัดการเพื่อลดความ

^๓ ยุทธศาสตร์ชาติ (๒๕๖๑-๒๕๘๐), ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, หน้า ๕๒.

^๔ กรมประชาสัมพันธ์ของรัฐบาลไทย ๒๕๖๐ “นโยบายประเทศไทย ๔.๐ ที่จะเปลี่ยนโฉมประเทศไทย ปฏิรูปประเทศ” สืบค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๖๒.

เสี่ยง ด้านภัยพิบัติทางธรรมชาติ^๕ ปัญหาสิ่งแวดล้อมการแก้ไขให้ได้ผลอย่างแท้จริงต้องอาศัยทั้งเวลา และทรัพยากร โดยจะต้องแก้ไขที่ต้นเหตุสำคัญ คือตัวมนุษย์โดยทำให้มนุษย์เข้าใจ ตระหนัก เห็นคุณค่าและลงมือแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กลยุทธ์ทางการมีส่วนร่วม มาเป็นแนวทางในการสร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างความตระหนัก เปลี่ยนค่านิยม ให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศทุกวัย มาร่วมมือกันมีจิตสำนึกสาธารณะที่จะมีความรับผิดชอบต่อปัญหาพลังงาน หรือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมประเด็นอื่นๆ โดยการจัดการฝึกอบรมให้มีจิตสำนึกสาธารณะที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงจะสามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นองค์รวม^๖

จังหวัดอุทัยธานี ปี ๒๕๕๘ มีเนื้อที่ ๔,๒๐๖,๔๐๔ ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้รวม ๒,๑๓๗,๓๕๖.๖๒ ไร่ คิด เป็นร้อยละ ๕๐.๘๑ ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ไม่ใช่ป่า คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๑๙ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า และภูเขาสูง สลับซับซ้อนลาดเอียงจากทางทิศตะวันตกลงสู่ทิศตะวันออก ตอนกลางพื้นที่เป็นที่เชิงเขา พื้นที่เป็นคลื่นลูก ระบายสลับกับเขาเตี้ย พื้นที่ทางด้านตะวันตกของจังหวัดในท้องที่อำเภอบ้านไร่ อำเภอลานสัก และอำเภอ ห้วยคต อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งประกอบด้วยป่าไม้ชนิดต่างๆ ตามสภาพภูมิประเทศและ ภูมิอากาศ คือ ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่า เต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ชนิดของไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ยางนา ไม้กะบาก ไม้แดง ไม้ตะเคียนทอง ไม้มะค่าโมง ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน ไม้เต็ง ไม้รัง ฯลฯ พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดได้ถูกจำแนกให้เป็นป่าตามกฎหมาย โดยมีกฎกระทรวงกำหนด ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน ๘ ป่า โดยเฉพาะเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ที่มีความโดดเด่นในด้านความหลากหลายของระบบนิเวศ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีสภาพป่าทุกชนิด ทั้งป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบเขา และป่าดิบชื้น ได้รับประกาศเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ จากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๓๔ จังหวัดอุทัยธานีให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และจริงจัง โดยเป็นตัวชี้วัดการประเมินการปฏิบัติราชการ ตามคำรับรองการปฏิบัติราชการของจังหวัดทุกปี และมีผลสัมฤทธิ์ในการทำงาน ผ่านเกณฑ์การประเมินจากสำนักงาน ก.พ.ร. เช่น ปี ๒๕๕๘ ตัวชี้วัด “ระดับ ความสำเร็จของการเพิ่มจำนวนพื้นที่ป่าไม้ของประเทศ” เกี่ยวกับจำนวนพื้นที่ป่าไม้ที่ยึดคืนได้ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๒๖๕.๑๕๕๐ ไร่ ซึ่งสูงกว่าค่าเป้าหมายที่ส่วนกลางกำหนด (คะแนนเต็ม ๕) สำหรับในปี งบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้มีการกำหนด

^๕ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, หน้า ๑๐๗.

^๖ นงนภัส คู่ขวัญ เที่ยงมกล.,การวิจัยเชิงบูรณาการแบบองค์รวม (Holistically Integrative Research). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๕๔.

ตัวชี้วัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ในการทำงานตาม ยุทธศาสตร์ฯ ของ จังหวัด^๗

จากความสำคัญดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะพัฒนาและหาแนวทางใน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานีและแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทาง ธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี ใช้กระบวนการพัฒนากิจกรรมทางสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝัง จิตสำนึกให้กับประชาชน เสริมสร้างเครือข่ายเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และพัฒนาเป็นแนวทาง ในการป้องกันแก้ไข เกี่ยวกับปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ภายในชุมชนบริเวณรอบพื้นที่ป่าห้วยขาแข้ง ให้สามารถคงอยู่อย่างมีคุณภาพและ ยั่งยืนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วย ขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๑.๒.๒ เพื่อพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขา แข็งจังหวัดอุทัยธานี

๑.๒.๓ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลก ทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ การจัดการการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วย ขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขา แข็งจังหวัดอุทัยธานีได้อย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลก ทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีได้อย่างไร

^๗ แผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี (พ.ศ. ๒๕๖๑ – ๒๕๖๔) สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี หน้า ที่ ๒๗,๗๕.

๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตพื้นที่

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษา จำนวน ๓ พื้นที่ ได้แก่ อำเภอลานสักร์ ชุมชนบ้านเขาเขียว ชุมชนบ้านบึงเจริญ ชุมชนบ้านเขาไม้แก้ว โดยเน้นสถานที่ที่สำคัญ และการพัฒนาที่มีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาการเรียนรู้ การอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ การให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ซึ่งมีรายชื่อตำบลในพื้นที่ดังต่อไปนี้

๑. อำเภอลานสักร์ ตำบลระบำ หมู่ ๑๔ บ้านเขาเขียว
๒. อำเภอลานสักร์ ตำบลป่าอ้อ หมู่ ๘ บ้านซับป่าพลูใหม่
๓. อำเภอลานสักร์ ตำบลป่าอ้อ หมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้แก้ว

๑.๔.๒ ขอบเขตเนื้อหา

ทำการศึกษาการจัดการการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีเพื่อพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชน ภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบล ประชาชน และวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการพัฒนา และเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษารั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

- ๑) พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย
- ๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเขตอนุรักษ์ กรมป่าไม้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน เกี่ยวข้องในพื้นที่ เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย
- ๓) นักอนุรักษ์ จิตอาสา ประชาชนท้องถิ่น ผู้อาวุโส และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย
- ๔) กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ๆ เพื่อร่วมเรียนรู้ จำนวน ๑๐ ราย

๒. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) กลุ่มผู้นำและนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๒) กลุ่มเยาวชนและกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ เพื่อร่วมเรียนรู้ในการพัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ รวม ๑๐ ราย

๓) กลุ่มจิตอาสาและประชาชนในพื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

รวมประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย จำนวน ๗๐ ราย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านเวลา

ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๖๕ – เดือนกันยายน ๒๕๖๖ รวมระยะเวลา ๑๒ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์

การพัฒนา หมายถึง การพัฒนา การจัดการ กิจกรรมที่มุ่งด้านสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป ในขณะเดียวกันก็ให้ชุมชน ท้องถิ่นมีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

การเรียนรู้และการอนุรักษ์ หมายถึง การการเรียนรู้ ทำความรู้จัก ความเข้าใจ สิ่งแวดล้อมนอกจากการศึกษาที่จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นจริงของสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบตัวมนุษย์ตามกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักการสิ่งแวดล้อมศึกษาแล้ว ฟังปลูกฝังโดยให้เกิดความตระหนักและการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการรักษา ดูแล จนเกิดกระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

แหล่งเรียนรู้ หมายถึง สถานที่เรียนรู้ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น กิจกรรม การจัดการ การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ของพื้นที่บริเวณรอบมรดกโลกห้วยขาแข้ง

กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมประชาชนทุกคนต้องได้เข้ามา มีส่วนร่วมเริ่มต้นจากขั้นตอนการวางแผน (Planning) ซึ่งประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและตัดสินใจกำหนดวิธีการแก้ไขร่วมกันและใช้ทรัพยากรในการบริหารให้เกิดประโยชน์ร่วมกับการดำเนินงานพัฒนาร่วมคิดตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชนใช้ความคิดสร้างสรรค์

พื้นที่รอบมรดกโลกห้วยขาแข้ง หมายถึง พื้นที่ของชุมชนบริเวณติดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ครอบคลุมพื้นที่ ตำบลระบำ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก

ภาครัฐ หมายถึง นโยบาย แผนพัฒนา ของจังหวัดอุทัยธานี เกี่ยวกับพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง องค์การบริหารส่วนตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้การจัดการการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๒. ได้พัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีได้

๓. ได้เสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๔. ได้สร้างองค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์กับพื้นที่ และผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำองค์ความรู้ไปปรับและประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการอนุรักษ์พื้นที่อย่างยั่งยืนได้อีกรูปแบบหนึ่ง

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี ผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดและทฤษฎีมาใช้ในการศึกษาเป็นแนวทางในการศึกษารวม ดังต่อไปนี้ คือ

๑. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา
๒. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้
๓. แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
๔. แนวคิดแหล่งเรียนรู้
๕. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๖. กรอบแนวคิด

๑. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

แนวความคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนา” เริ่มมีมาตั้งแต่อดีตกาล ด้วยการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ดำรงชีวิตด้วยการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมแล้วมีการคัดเลือกผู้นำเพื่อดำเนินการพัฒนากลุ่มของตนเองเพื่อการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ อันเป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมา กระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังคงต้องมีการพัฒนากันอยู่ตลอดไป นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนักคิดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุดังกล่าว คำว่าพัฒนาจึงได้กลายเป็นคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลก เพราะจากการที่ประเทศต่าง ๆ ต้องประสบกับปัญหาจากสงครามจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาแนวทางและวิธีการเพื่อดำเนินการปรับปรุง พื้นฟู แก้ไขสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในประเทศของตนเอง จึงทำให้มีการนำคำว่าพัฒนาไปใช้ในหลายรูปแบบ กว้างขวางและแพร่หลาย เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม การพัฒนาการเมืองและการพัฒนาด้านอื่น ๆ เป็นต้น ดังนั้นการนำคำว่าพัฒนาไปใช้ ก็จะมีความหมายแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ที่นำไปใช้ โดยเนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงพื้นฐาน

ของแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ซึ่งประกอบไปด้วย ความหมายของการพัฒนา ลักษณะของการพัฒนา แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ความสำคัญของการพัฒนา และยุทธศาสตร์การพัฒนา^๘

๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

ความเป็นมาของคำว่า การพัฒนาดังกล่าวเบื้องต้นเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า กระแสแห่งความเจริญของประเทศตะวันตกหรือประเทศที่พัฒนาแล้วได้หลั่งไหลไปสู่ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศ ที่มีความเจริญน้อยกว่า คำว่า การพัฒนาจึงได้ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายความก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับประเทศในตะวันตก ซึ่งมีความหมายครอบคลุมหลายแง่มุม ไม่เป็นที่เข้าใจอย่างเดียวกันในแต่ละประเทศแต่ละช่วงเวลา เราจะพบว่าในช่วงแรก ๆ ของการนำเอาแนวความคิดการพัฒนามาใช้ จะเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ทันสมัย หรือการปรับให้เป็นอุตสาหกรรม เป็นต้น ต่อมานักสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไป ทำให้รูปแบบ วิธีการและยุทธวิธีในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ มีความแตกต่างกันออกไป แนวคิดของการพัฒนาจึงครอบคลุมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นจึงขอเสนอความหมายคำว่า การพัฒนา ตามทัศนะของนักวิชาการไทย ดังนี้ การพัฒนา คือกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการจัดสรรทรัพยากรของสังคม เพื่อการเปลี่ยนแปลงในการที่จะบรรลุเป้าหมายที่สังคมนั้นได้เลือกสรรแล้ว ด้วยการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ดิเรก ฤกษ์หรรษา ให้ความหมายว่า การพัฒนานั้นเป็นกระบวนการ (Process) ที่จะต้องมีองค์ประกอบของเครื่องชีวิตที่สำคัญและต้องผสมผสานระหว่าง^๙

๑.๑.๑. มีการเปลี่ยนแปลง (Change) ในทางบวก ได้แก่ การปรับปรุงเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตเสมอ ถ้าเปลี่ยนแปลงในทางลบไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องดีขึ้น เจริญขึ้น งอกงามขึ้น และต้องเกี่ยวข้องกับ ๔ แกนหลัก คือคน โครงสร้าง เทคโนโลยี และระบบหรืองาน (รวมทั้งสิ่งแวดล้อมด้วย)

๑.๑.๒. การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีการควบคุม (Control) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ โดยการกำหนดเป็นแผนที่ชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติที่ดำเนินตามเป้าหมายอย่างเด่นชัดและปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมของสถานการณ์และเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีจุดเน้นของการพัฒนาโดยประชาชน เพื่อประชาชนและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

๑.๑.๓. ผลของการพัฒนานั้นต้องเกิดความเสมอภาค (Equity) และการกระจายใหม่ (Redistribution) ในการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องรายได้ และการกระจายความ

^๘ ญัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หน้า ๑-๓.

^๙ ดิเรก ฤกษ์หรรษา. พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๔๓. หน้าที่ ๒๘๒.

เป็นธรรมในเรื่องคุณภาพชีวิต (Quality of Life) แก่กลุ่มคนในสังคมอย่างยุติธรรมและจะต้องทำให้เกิดความเท่าเทียมกันอย่างแท้จริงในเรื่องโอกาส (การศึกษา การทำงาน ความก้าวหน้า ฯลฯ) สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่าการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงตามแผนหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Planned or Directed Change) นั่นคือการพัฒนาได้เป็นเรื่องธรรมชาติหากเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยกำหนดทิศทางหรือรายละเอียดเอาไว้ล่วงหน้าว่าจะพัฒนาอะไร พัฒนาอย่างไร ช้าเร็วอย่างไร ใครจะเป็นผู้พัฒนาและเป็นผู้ถูกพัฒนา เป็นต้น^{๑๐} นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร (ม.ป.ป. : ๕) ได้อธิบายว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการในการที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ของประชาชนส่วนใหญ่ให้ดีขึ้น ซึ่งรวมถึงเรื่องที่ดีสินคุณค่าของคนในแต่ละสังคมด้วย ความหมายของการการพัฒนาจึงแตกต่างกันออกไปตามกาลเวลา สถานที่และลักษณะของปัญหาหรือความต้องการของแต่ละสังคม โดยมีปัจจัยที่สนับสนุนส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปทิศทางที่พึงประสงค์ ดังนี้

๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำมาซึ่งการปรับปรุงให้ดีขึ้นสำหรับคนส่วนใหญ่
๒. ควรจะเป็นอันตรายน้อยที่สุดและเป็นประโยชน์ต่อทุก ๆ คน
๓. อย่างน้อยที่สุดควรจะต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานหรือความต้องการที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต
๔. มีความสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่
๕. ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมในความหมายพื้นฐานการพัฒนา ก็คือการทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในทุก ๆ ด้านของสังคมทั้งมวล การพัฒนามิได้เป็นเพียงการพัฒนาด้านรายได้หรือด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวและไม่ใช่ว่าเรื่องของเทคนิค แต่การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในแนวความคิดและเปลี่ยนแปลงการกระทำที่เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการและก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกหมู่เหล่าให้ดีขึ้น

สนธยา พลศรี ได้จำแนกความหมายของการพัฒนาแต่ละประเภทไว้ ดังนี้^{๑๑}

๑. ความหมายจากรูปศัพท์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ

^{๑๐} สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๙ หน้า ๓.

^{๑๑} สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์ . ปี ๒๕๔๗ หน้า ๒-๕.

๒. ความหมายโดยทั่วไป หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้คุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่าความหมายอื่น ๆ แม้ว่า จะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม

๓. ความหมายทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ความเจริญเติบโตแต่เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการเน้นความหมายในเชิงปริมาณ คือการ เพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ๆ

๔. ความหมายทางพัฒนาบริหารศาสตร์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งใน ด้านคุณภาพ (ดีขึ้น) ด้านปริมาณ (มากขึ้น) และด้านสิ่งแวดล้อม (มีความเหมาะสม) ไม่ใช่การ เปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

๕. ความหมายทางด้านเทคโนโลยี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความ เจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความหมายอีกแนวทางหนึ่ง

๖. ความหมายทางด้านการวางแผน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการ เตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้าในลักษณะของแผนและโครงการ แล้วบริหารหรือจัดการให้เป็นไปตาม แผนและโครงการจนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่า ความหมายของการพัฒนาทางด้านการวางแผนกำหนดให้การพัฒนาเป็นกิจกรรมของมนุษย์และ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดจากการวางแผนโดยมนุษย์ ไม่ใช่เป็นการพัฒนาในความหมายนี้

๗. ความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติ คำว่าพัฒนาในความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติหรือ การปฏิบัติการณ์นี้ เป็นความหมายต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผน โดยมุ่งเน้นถึงการวางแผน และโครงการไปดำเนินการอย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่องเพราะถึงจะมีแผนและโครงการแล้ว แต่ถ้า หากไม่มีการนำไปปฏิบัติการพัฒนาก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้

๘. ความหมายในทางพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อม ที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาในความหมายทางด้านการ วางแผน คือเป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการดำเนินงาน ส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือความสุขของมนุษย์เท่านั้น

๙. ความหมายทางสังคมวิทยา นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการพัฒนาโดยเน้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม คือมนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมีลักษณะ เช่นเดียวกับความหมายในทางพุทธศาสนา คือการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุข และมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายทางการวางแผน คือด้วยวิธีการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่าง ยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวางแผนเรียกว่าการบริหารและการจัดการ

๑๐. ความหมายทางการพัฒนาชุมชน นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายคำว่า การพัฒนา เอาไว้ใกล้เคียงกับนักสังคมวิทยา คือการพัฒนาเป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสังคมมนุษย์ให้ดีขึ้น แต่นักพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นที่มนุษย์ในชุมชนจะต้องร่วมกันดำเนินงานและได้รับผลจากการพัฒนา ร่วมกัน นอกจากนี้สนธยา พลศรี ยังได้สรุปภาพรวมความหมายของคำว่า การพัฒนาไว้ว่า หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณและสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์เพื่อประโยชน์แก่ตัวมนุษย์เอง

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ กล่าวสรุปเกี่ยวกับการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีกว่าเดิม เพื่อให้ประชาชนหรือชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและมีความเจริญก้าวหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นได้มีการกำหนดไว้ก่อนและครอบคลุมทั้งด้านวัตถุและด้าน จิตใจ หรืออาจแบ่งเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง นอกจากนี้แล้วการพัฒนาในแง่ที่เป็น กระบวนการ (Process) จะประกอบด้วยหลายขั้นตอน (Stages) ที่มีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยง (Relation or Linkage) และสอดคล้องกัน การพัฒนายังเป็นกระบวนการต่อเนื่อง (Continuing Process) คือหลังจากดำเนินกิจกรรมพัฒนามากิจกรรมหนึ่งผ่านไปแล้วก็จะนำสู่การดำเนินกิจกรรม พัฒนากิจกรรมอื่น ๆ ต่อไปอีกจากทั้งหมดที่กล่าวมาสรุปได้ว่า “การพัฒนา” คือกระบวนการ เปลี่ยนแปลงตามแผนด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนด ทิศทาง นั่นคือการพัฒนาเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น มีการกำหนด ทิศทางหรือกำหนดรายละเอียดเอาไว้ล่วงหน้าว่าใคร ทำอะไร อย่างไร เมื่อใด เป็นต้น โดยเป้าหมายสุด ยอดของการพัฒนาอยู่ที่คนและคุณภาพชีวิตของคน การพัฒนาคนจึงรวมถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรมและเทคโนโลยี นอกจากนี้ความหมายของการพัฒนายังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง กับการตัดสินใจคุณค่าของคนในแต่ละสังคมอีกด้วย^{๑๒}

๑.๒ ลักษณะของการพัฒนา

จากความหมายของการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ลักษณะของการพัฒนา มีหลายประการ ซึ่งลักษณะสำคัญของการพัฒนานั้น สนธยา พลศรี อธิบายไว้ ดังนี้^{๑๓}

๑.๒.๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น ด้านคุณภาพ ปริมาณและ สิ่งแวดล้อมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นหรือให้มีความเหมาะสม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น หรืออาจจะเรียกได้ว่าต้องเป็นการ เปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ซึ่งเป็นลักษณะตามความหมายทางด้านพัฒนาบริหารศาสตร์

^{๑๒} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์นิติธรรม. ๒๕๔๘ หน้า. ๔๒-๔๓.

^{๑๓} สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์ .ปี ๒๕๔๗ หน้า ๕-๖.

๑.๒.๒. มีลักษณะเป็นกระบวนการ คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนและอย่างต่อเนื่องกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไม่สามารถข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้

๑.๒.๓. มีลักษณะเป็นพลวัต คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้า ๆ ปริมาณมากหรือน้อยก็ได้

๑.๒.๔. เป็นแผนโครงการ คือเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครรับผิดชอบ เป็นต้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า

๑.๒.๕. เป็นวิธีการ การพัฒนาเป็นมรรควิธีหรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนด เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

๑.๒.๖. เป็นปฏิบัติการ คือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวความคิดหรือเป็นเพียงรายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น เพราะการพัฒนาเป็นวิธีการที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริงจึงจะเกิดผลตามที่ต้องการ

๑.๒.๗. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่สามารถจัดทำแผนโครงการและคิดค้นวิธีการในการที่จะพัฒนาตนเองและสิ่งต่าง ๆ ได้ การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตาม ถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้ว จะไม่ใช่การพัฒนาแม้ว่าจะมีลักษณะอื่น ๆ เหมือนกับการพัฒนาก็ตาม

๑.๒.๘. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุข เพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั่นเอง

๑.๒.๙. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือสามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการพัฒนาหรือไม่ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น เปรียบเทียบกับสภาพเดิมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง กำหนดเกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านคุณภาพ ปริมาณ สิ่งแวดล้อม ความคงทนถาวร การประเมินผลจากผู้ที่เกี่ยวข้องว่ามีความเหมาะสมหรือพึงพอใจหรือไม่และระดับใด เป็นต้น

๑.๒.๑๐. สามารถเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนานอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์สังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์แล้ว รูปแบบ กระบวนการและวิธีการพัฒนายังสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมนุษย์และสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการพัฒนา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วย การพัฒนาใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ

๑.๓ แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

จากการนำคำว่า การพัฒนามาใช้ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันจึงให้เกิดแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาต่างกันไปหลายแนวความคิด ซึ่งสามารถจำแนกออกได้ดังต่อไปนี้

๑.๓.๑. แนวคิดด้านมนุษยนิยม เป็นการอธิบายแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาของมนุษย์ที่เน้นเรื่องค่านิยมกับจริยธรรม โดยมองว่าเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอยู่ที่มนุษย์และค่านิยมด้านจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญในสังคมมนุษย์ ตามแนวคิดนี้ถือว่าคนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา คนเป็นผู้บันดาลให้สิ่งต่าง ๆ ในเกิดขึ้นหรือดับสลายได้ จุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนาคือการพัฒนาคน ซึ่งหมายถึงการทำให้คนมีทั้งคุณภาพและคุณธรรม

๑.๓.๒. แนวคิดทางด้านเศรษฐกิจ เป็นการอธิบายถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งจะเน้นไป ในเรื่องของการออมและการลงทุน มองว่าการพัฒนาเปรียบเสมือนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยถือว่าเมื่อมีกระบวนการพัฒนาเกิดขึ้นแล้ว ผลแห่งการพัฒนาจะแพร่กระจายไปยังประชาชนที่ละน้อย และประชาชนจะพัฒนาตามไปด้วย ซึ่งผลประโยชน์ของการเจริญเติบโตจะกระจายไปสู่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในรูปของงานและโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยผลของการกระจายนี้จะเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่กลุ่มที่ยากจนกว่า

๑.๓.๓. แนวความคิดด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นผลมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของหลาย ๆ ประเทศและประเทศต่าง ๆ เริ่มตระหนักว่าการดำเนินการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ได้ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาควรจะถูกกำหนดให้ไปสู่แนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การศึกษาและสุขภาพอนามัย รวมไปถึงความต้องการด้านต่าง ๆ ของประชาชนเป็นอันดับแรก แทนการมุ่งลงทุนในด้านอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาและแนวทางในการปฏิบัติแล้วการพัฒนาจะมุ่งไปที่สวัสดิการของประชาชนเพื่อลดความยากจน ลดการว่างงานและลดความไม่เท่าเทียมกันด้วย

๑.๓.๔. แนวความคิดแบบการปฏิบัติการทางสังคม เป็นแนวคิดที่เกิดจากรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ พยายามที่จะปรับปรุง แก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมในรูปของการวางแผนและปฏิบัติการ เช่น การปฏิรูปที่ดิน การสหกรณ์ การพัฒนาชนบท เป็นต้น และเรียกวิธีการนี้ว่าการพัฒนา

๑.๓.๕. แนวคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม เป็นแนวคิดของการพัฒนาประเทศด้วยระบอบสังคมนิยมที่นำทฤษฎีความขัดแย้งมาใช้เป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและระบบสังคม โดยถือว่าการนำระบอบสังคมนิยมเข้ามาใช้แทนระบบที่ใช้อยู่เดิม ถือเป็นการพัฒนาในแนวความคิดนี้

๑.๓.๖. แนวคิดแบบการพัฒนาชุมชน เป็นแนวคิดที่องค์การสหประชาชาตินำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาที่กล่าวมาแล้วในเรื่องความเป็นมาของการพัฒนา กล่าวคือทำให้คนและกลุ่มคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและเป็นผู้ได้รับผลของการพัฒนาตามหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน

๑.๓.๗. แนวคิดแบบการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแนวคิดที่องค์การสหประชาชาติเรียกร้องให้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยจนเกินขีดจำกัดของทรัพยากรโลก เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกด้านอย่างสมดุลใน ๕ ด้าน คือด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านสังคมและด้านการเมืองจากแนวคิดหลักในการพัฒนาทั้ง ๗ ประการดังกล่าว การพัฒนาชุมชนถือเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะ คือมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงในตัวมนุษย์รวมถึงศักยภาพของมนุษย์เป็นหลัก กล่าวได้ว่าการที่จะทำความเข้าใจความหมาย ลักษณะและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนานั้น จำเป็นจะต้องตระหนักในความจริงที่ว่า การพัฒนาเป็นแนวคิดเชิงปทัสฐาน การกำหนดความหมาย ทิศทางและแนวทางของการพัฒนานั้น ย่อมจะแตกต่างกันไปตามค่านิยมและความเชื่อพื้นฐานหรืออุดมการณ์ของสังคมและกาลเวลา ดังนั้นแนวทางการพัฒนาของประเทศที่มีความยึดมั่นในอุดมการณ์ทุนนิยมจึงอาจจะแตกต่างจากประเทศอุดมการณ์สังคมนิยมและเนื่องจากปทัสฐานที่มองเห็นว่าเป็นสิ่งที่ปรารถนาเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ความหมาย แนวคิดและแนวทางการพัฒนาอาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาด้วยเช่นกัน

๑.๔ ความสำคัญของการพัฒนา

จากสภาพความแตกต่างของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งมีทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ส่วนทางด้านสังคมก็มีทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบท ทำให้เกิดความพยายามในการพัฒนาเพื่อที่จะลดช่องว่างของระหว่างประเทศและสังคม ประกอบกับสภาพปัญหาที่สังคมเผชิญอยู่ทำให้เกิดความพยายามที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นและยังต้องการพัฒนาสิ่งที่ได้อยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิมหรือหากในกรณีที่เมื่อสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป แนวทางการพัฒนาที่ทำอยู่เดิมไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับแนวทางการพัฒนาหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าเดิม^{๑๔} ความสำคัญของการพัฒนาจึงมีใน ๒ แนวทาง ดังนี้

๑. การพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา
๒. การพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีกว่าเดิม

^{๑๔} อีรวลัย ศิลารัตน์. การจัดการความรู้ชุมชน. จันทบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. ๒๕๔๙ หน้าที่ ๘-๙.

๑.๕ ยุทธศาสตร์การพัฒนา

คำว่า “ยุทธศาสตร์” เดิมเป็นคำที่ใช้ในทางการทหาร เนื่องจากการทำสงครามนั้นต้องมุ่งเอาชนะข้าศึกให้ได้อย่างรวดเร็ว จึงต้องมีการวางแผนและกำหนดขั้นตอนในการทำสงครามที่กระชับชัดเจน เพื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะได้เข้าใจตรงกัน สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องในเวลาที่กำหนดไว้ การวางแผนและการกำหนดขั้นตอนหลัก ๆ ในการทำสงครามดังกล่าวนี้ ก็คือการกำหนดยุทธศาสตร์การสงครามนั่นเอง ยุทธศาสตร์ได้ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาตั้งแต่ระดับโลก ลงไปจนถึงหน่วยย่อยในระดับครอบครัวและปัจเจกบุคคลด้วย และได้ถูกนำไปใช้ในการพัฒนาแทบทุกวงการ ทั้งภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจการค้าเอกชนและภาคบริการ เป็นต้น เนื่องผู้ที่ทำการพัฒนาด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มุ่งหวังให้เกิดผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างรวดเร็ว ยุทธศาสตร์การพัฒนา มีความหมายว่าเป็นแนวทาง กลวิธีในการพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามทิศทางที่ประเทศต้องการ สำหรับประเทศไทย เนื่องจากสังคมส่วนใหญ่เป็นสังคมชนบทและผลจากการพัฒนาทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชนบทและเมืองเพิ่มมากขึ้น จึงมีความจำเป็นในการแสวงหายุทธศาสตร์เพื่อต่อสู้กับความยากจน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนามีหลายรูปแบบ แต่ละยุทธศาสตร์อาจจะมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระแสของการพัฒนาและนโยบายในการพัฒนาประเทศ รวมไปถึงแนวคิดและทฤษฎีที่ผู้รับผิดชอบมีความเชื่อเป็นพื้นฐาน เพื่อนำไปเป็นกรอบในการกำหนด ในที่นี้จะกล่าวถึงบางยุทธศาสตร์ที่ได้ถูกนำมาใช้ในประเทศไทย ดังนี้

๑.๕.๑. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตร

ยุทธศาสตร์นี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือการเพิ่มผลผลิตของเกษตรด้วยการปรับปรุงเทคนิคในการผลิต วัตถุประสงค์ที่สอง คือการปรับปรุงชีวิตครอบครัวในชนบทด้วยการสอนคหกรรมศาสตร์ให้แก่ผู้หญิงและการสร้างกลุ่มเกษตรกร โดยมีจุดเน้นที่เทคโนโลยีในการผลิต ส่วนด้านเศรษฐกิจ เช่น การวางแผนจัดการไร่นา แหล่งเงินกู้ปัจจัยการผลิตและตลาด ถือเป็นปัจจัยสำคัญองได้มีการเผยแพร่วิธีการปฏิบัติที่ได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญระดับสูงไปยังเกษตรกร โดยผ่านวิธีการส่งเสริมแบบต่าง ๆ ซึ่งอิงอยู่กับการผสมผสานของทฤษฎีด้านการเรียนการสอน การสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ ขั้นตอนที่สำคัญ คือสร้างการตระหนักรู้ สร้างความสนใจ ให้ข้อมูลข่าวสาร การสาธิต การทดลองนำไปปฏิบัติ แนวทางอีกอย่างหนึ่งของยุทธศาสตร์นี้ คือมีตัวนำทวิคูณ โดยผ่านผู้นำชาวนาที่ก้าวหน้ายุทธศาสตร์นี้มีจุดกำเนิดในต้นทศวรรษปีที ๑๙๔๐ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ในช่วยทศวรรษที่ ๑๙๕๐ ได้นำไปเผยแพร่ยังประเทศเอเชียอีกหลายประเทศ ในรูปของโครงการช่วยเหลือทางวิชาการ งานส่งเสริมของกรมส่งเสริมการเกษตรได้รับรูปแบบนี้มาปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลผลิตของยุทธศาสตร์การส่งเสริมแบบดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น โครงการที่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากธนาคารโลก คือระบบการฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน

๑.๕.๒. ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน

เป็นแนวคิดของอังกฤษและอเมริกัน ซึ่งเน้นที่วัตถุประสงค์ของสังคม (Social Goal) ยุทธศาสตร์นี้ได้รับการพัฒนาจากความพยายามในการเตรียมการที่จะช่วยประเทศในอาณานิคม ให้ได้รับอิสรภาพด้วยสันติภาพ โดยการสนับสนุนให้ประเทศเหล่านี้สร้างชุมชนที่มีความมั่นคงและพึ่งตนเองได้ กลุ่มเป้าหมายกิจกรรมต่าง ๆ คือชุมชนท้องถิ่น สมมติฐานของยุทธศาสตร์นี้ คือแนวคิดที่ว่า รัฐบาลกลางนั้นไม่สามารถที่จะให้หรือจัดหาบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนในการให้ความสนับสนุน กระบวนการทำให้ทันสมัยของชุมชนชนบทด้วยผู้เชี่ยวชาญได้ จึงต้องมีผู้ทำงานระดับหมู่บ้านในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ บทบาทของเขา คือการกระตุ้น ติดต่อสื่อสาร สนับสนุนกิจกรรมระดับหมู่บ้านในงานด้านเกษตรกรรม การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษา สาธารณสุข การฝึกอบรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในศักยภาพหรือขีดความสามารถของคน การให้โอกาส การพัฒนาศักยภาพและการให้ความยุติธรรมอย่างเสมอภาคแก่คนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือคนในชุมชน สิ่งแวดล้อมในชุมชน วัสดุอุปกรณ์ กลวิธีในการพัฒนา กระบวนการพัฒนา การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน การบริหารและการจัดการ การประสานงาน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม มีความสุข ให้ชุมชนเข้มแข็งและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนในประเทศไทยได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี ๑๙๕๐ ด้วยการสนับสนุนทั้งด้านการเงินและวิชาการจากรัฐบาลของสหรัฐอเมริกา เช่นเดียวกันกับจำนวนกว่า ๖๐ ประเทศในภูมิภาคเอเชีย แอฟริกาและลาตินอเมริกา มาจนถึงปัจจุบันองค์การความช่วยเหลือของสหรัฐได้ปิดแผนงานพัฒนาชุมชนและหลายประเทศก็ได้ลดหรือระงับการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชน แต่ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนภายใต้ความรับผิดชอบของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ยังคงเป็นยุทธศาสตร์ที่ปฏิบัติการในชุมชนทั่วประเทศอย่างกว้างขวาง โดยได้ปรับเปลี่ยนการดำเนินงานตามนโยบายรัฐบาลและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสถานะของสังคมอย่างไรก็ตาม การดำเนินงานพัฒนาชุมชนมีข้อจำกัดหลายด้านที่ทำให้อาจไม่บรรลุตามปรัชญาและเป้าหมายของการพัฒนา สรุปได้ดังนี้^{๑๕}

๑. ระบบการเมืองการปกครองเป็นแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง จึงไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่มีปรัชญา แนวความคิด หลักการให้ประชาชนในท้องถิ่นดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนจึงเกิดขึ้นได้ค่อนข้างยาก

๒. นโยบายการพัฒนาของรัฐบาลที่ผ่าน ๆ มา มุ่งเพิ่มการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคน ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชน จึงไม่ใช่เป็นวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่แท้จริง

^{๑๕} มนตรี กรรพุมมาลย์ และภุททงค์ กุณชลบุตร, ม.ป.ป. การพัฒนาแบบยั่งยืน. เชียงใหม่. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า: ๖๑-๖๓.

๓. ระบบราชการ ข้าราชการไทย มีอุปนิสัยเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชน เช่น ความไม่รับผิดชอบ ยึดถือพวกพ้อง อนุรักษ์นิยม ขาดจิตสำนึกของการพัฒนา ขาดความกระตือรือร้น ชอบสั่งการมากกว่าการคิดร่วม

๔. คนไทยมีลักษณะนิสัยไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชน เช่น ไม่ชอบทำงานเป็นกลุ่ม ยอมรับในอำนาจนิยม พึ่งพาผู้อื่น รักเสรีไม่ชอบถูกจัดระเบียบ ซึ่งเป็นระบบขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน

๕. ความเป็นวัตถุนิยมทำให้คนไทยยึดติดกับวัตถุมากกว่าจิตใจ ทำให้การพัฒนาตามหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นได้ยาก

๑.๕.๓. การฟื้นฟูชีวิตชนบท

เป็นยุทธศาสตร์ที่คล้ายคลึงกับการพัฒนาชุมชน แต่ต้นแบบเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาของอดีตประเทศอาณานิคมของฝรั่งเศสในแอฟริกาตะวันตกที่ได้รับเอกราชในระหว่างทศวรรษที่ ๑๙๕๐ ภูมิหลังทางปรัชญาของยุทธศาสตร์นี้ สืบเนื่องมาจากทฤษฎีการพัฒนาแนวสังคมนิยมของประเทศฝรั่งเศส และแนวคิดด้านมนุษยนิยมของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ยุทธศาสตร์นี้ส่งเสริมให้ผู้นำในชุมชนเป็นผู้นำในการปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตร สร้างองค์กระระดับท้องถิ่น ด้วยวิธีการให้การศึกษา ฝึกอบรม และหลักจากฝึกอบรมผู้นำเหล่านี้ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อร่วมวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมพึ่งตนเองและเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ส่งเสริมการสร้างความเข้าใจและปฏิบัติตามนโยบายการพัฒนาแห่งชาติในระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้จัดการหาวัสดุและความช่วยเหลือด้านวิชาการให้แก่ชุมชนทั้งการพัฒนาชุมชนและการฟื้นฟูชีวิตชนบทเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ได้รับการริเริ่มและควบคุมโดยรัฐบาล ในอันที่จะกระตุ้นให้ชุมชนชนบทช่วยกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ของงานพัฒนาและเริ่มสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล แนวปฏิบัติของยุทธศาสตร์นี้เป็นระบบจากเบื้องบน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนมักจะมีจำกัดและเป็นการขึ้นอย่างใดก็ตามความร่วมมือกับชุมชนชนบทนั้นเป็นเรื่องของการกระจายข่าวสารข้อมูลและทรัพยากรสู่ชาวบ้านเท่านั้นเอง ทั้งสองยุทธศาสตร์ละเลยต่อความจริงที่ว่า ชุมชนชนบทนั้นมีความหลากหลาย ซึ่งผลที่ตามมา คือการที่กลุ่มผู้มีอำนาจและผู้มีโอกาสนั้นเป็นกลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จากกระบวนการนี้ ดังนั้นนักพัฒนาชุมชนและนักฟื้นฟูชีวิตชนบทก็กลายเป็นผู้แทนของรัฐบาลในระดับท้องถิ่นที่แบกรับภาระอันหนักอึ้งของงานบริหารและงานอื่น ๆ พวกเขาได้กลายเป็นตัวแทนของรัฐ ไม่ใช่ผู้ทำงานพัฒนาให้แก่ชุมชน ด้านการพัฒนาชุมชนนั้นได้ถูกมองว่าเน้นการทำงานในชุมชนโดยปราศจากการพัฒนาถึงภาคชนบทโดยส่วนรวมในลักษณะที่เป็นการมองเฉพาะภายในไม่ใช่ภายนอก ทั้ง ๆ ที่สองยุทธศาสตร์เน้นความพยายามในการพึ่งตนเองในระดับชุมชนแต่ทั้งสองยุทธศาสตร์ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

๑.๕.๔. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ

นับเป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรที่ผสมผสานและกว้างขวาง ยุทธศาสตร์นี้อยู่บนสมมติฐานว่าการรวมปัจจัยต่าง ๆ เท่านั้นจึงจะทำให้การเกษตรก้าวหน้าไปได้ ปัจจัยเหล่านี้ นอกจากเทคโนโลยีการศึกษาแล้วยังรวมถึงสถาบันและโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพในชนบทที่ช่วยให้มีการขนส่งที่สะดวก การเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ ปัจจัยการผลิตและบริการด้านตลาด รวมทั้งราคาที่ดี และข้อมูลที่สำคัญต่อการพัฒนา ยุทธวิธีนี้มีการนำไปปฏิบัติในโครงการพัฒนาการเกษตรแบบเบ็ดเสร็จที่ได้รับคำชี้แนะโดยรัฐบาล องค์การระหว่างประเทศ รวมทั้งผู้ประกอบการเอกชน อย่างไรก็ตามโครงการเหล่านี้ได้ประสบปัญหาในการกระจายรายได้อย่างไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งผลข้างเคียงทางสังคมในด้านลบอีกด้วยในประเทศไทยนั้นยุทธศาสตร์ที่เพิ่มการเจริญเติบโตทางการเกษตรยังได้รับการปฏิบัติอยู่หลายหน่วยงานและเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนในระดับชาติหรือระดับนานาชาติ โครงการเหล่านี้มีลักษณะร่วมกัน คือมีการส่งเสริมผลผลิตทางการเกษตร โดยการปรับปรุงระบบการส่งเสริมบริการให้ดีขึ้นและปรับปรุงด้านการตลาดแก่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายของโครงการทั่วไป คือการปรับปรุงผลผลิตทางการเกษตรและสภาพความเป็นอยู่ของชาวชนบท โดยกิจกรรมสำเร็จรูปทางเศรษฐกิจที่นำไปพัฒนาชาวบ้าน โดยระบบนำส่ง (Delivery System) ที่จัดให้แก่เกษตรกรรายบุคคล บางครั้งโครงการเหล่านี้ก็เรียกตนเองว่า โครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน เนื่องจากการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการเกษตรแบบเบ็ดเสร็จนั่นเอง

๑.๕.๕. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานมีวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น การเพิ่มผลผลิต การว่าจ้างงานที่สูงขึ้น การกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกัน ด้วยการผสมผสานขานา รายย่อย ผู้เช่าที่ดินและแรงงานไร้ที่ทำกินเข้ากับส่วนอื่น ๆ ของชุมชนชนบท โดยให้คนเหล่านี้ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตและมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา องค์ประกอบหลักนั้นรวมถึงโครงการสำเร็จรูปต่าง ๆ (Package Program) ในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การพัฒนาอุตสาหกรรมในชนบทและการกระจายการเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรม การทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและการมีหลักประกันในการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม โดยเน้นที่การระดมทรัพยากรมนุษย์ สหสัมพันธ์ระหว่างการผลิตทั้งหมด การเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานนั้นกว้างขวางกว่ายุทธศาสตร์แบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เนื่องจากเป็นโครงการแบบสหสาขา (Multi Sectoral) ที่รวมกันเพื่อให้บรรลุถึงการผสมผสานทางเศรษฐกิจ สังคมของกลุ่มรายได้ต่างระดับในประเทศการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์นี้ต้องการความคิดสร้างสรรค์ การวางแผนระดับท้องถิ่น รวมทั้งการตอบสนองต่อสถาบันและการบริหารต่าง ๆ ในอีกด้านหนึ่งยุทธศาสตร์นี้ต้องเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนพัฒนาระดับชาติและมีความต้องการความสนับสนุนช่วยเหลือจากการตัดสินใจทางการเมืองเป็นอย่างมากดังนั้นการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานจึงต้องเริ่มจากการตัดสินใจ

ทางการเมือง ซึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง โดยพิจารณาตามความเกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิต การจ้างงาน นโยบายประชากรและบทบาทสตรี นอกจากนี้การบริหารงานแบบกระจายอำนาจ การวางแผนพัฒนาภูมิภาค กรอบนโยบายในระดับชาติจะต้องเปลี่ยนจุดเน้นไปที่ภาคชนบท อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายระดับชาติมีความจำเป็น เพราะการกระจายอำนาจและทรัพยากรไม่อาจ จัดทำได้ในระดับท้องถิ่นและต้องการการตัดสินใจจากส่วนกลางด้วยเหตุนี้การพัฒนาชนบทแบบ ผสมผสาน จึงเป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองในการพัฒนาชนบทมากกว่าเป็นวิธีการพัฒนาทางวิชาการ แต่กระนั้นก็มีจุดอ่อน เพราะต้องมีกรอบความคิดเกี่ยวกับสถาบัน ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นส่วนสนับสนุน เท่านั้น แต่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นด้วย อันได้แก่ การปฏิรูปทางการเมือง เศรษฐกิจ นโยบายราคาและสินเชื่อ องค์การตลาด นโยบายสหกรณ์ การศึกษาที่เหมาะสม (ทั้งในระบบและนอกระบบ) การวิจัย การ ส่งเสริมบริการต่าง ๆ เทคโนโลยีที่เหมาะสม (โดยเฉพาะการใช้แรงงาน) การปฏิรูปและปรับปรุงระบบ การบริหารงาน ยุทธวิธีการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานระหว่าง ประเทศและทวีปเอเชีย จนมีการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาชนบทในส่วนภูมิภาค แต่เนื่องจากการแก้ไข ปัญหาของชนบทมีความซับซ้อนทั้งจากสาเหตุภายนอกและการตัดสินใจทางการเมือง ยุทธศาสตร์นี้จึง มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบต่อมาภายหลัง

๑.๕.๖. ยุทธศาสตร์ความจำเป็นพื้นฐาน

ยุทธศาสตร์นี้มีจุดกำเนิดในกลางทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เป็นวิธีการพัฒนาเพื่อ ตอบสนองความต้องการในขั้นต่ำให้แก่คนกลุ่มที่ยากจนที่สุดในชุมชน เน้นการช่วยเหลือและปรับปรุง สถานการณ์ของผู้ว่างงาน ผู้ทำงานระดับต่ำ ผู้ไร้การศึกษา ผู้อ่อนแอและเจ็บป่วย ในแนวคิดความ จำเป็นขั้นพื้นฐานแบบเสรีนิยมนั้นก็เพื่อต่อสู้กับความยากจน แต่ในทางตรงกันข้ามในทัศนะของความ จำเป็นขั้นพื้นฐานแบบก้าวหน้านั้นจะถือว่าปัญหาสำคัญ คือการจัดสรรอำนาจ (Redistributing Power) ความจำเป็นพื้นฐานในแนวคิดแบบเสรีนิยมเห็นว่า ความยากจนนั้นเป็นสภาพที่จะต้องได้รับการ แก้ไขปรับปรุงโดยรัฐ ซึ่งจะต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่ได้มาจากระบบเศรษฐกิจที่ดี ดังนั้นแนวคิด ของความจำเป็นพื้นฐานจึงเป็นความสำคัญลำดับรองของการจัดสรรสินค้าและบริการ นโยบายทาง สังคมและการบริหารความยากจน ถ้าตีความตามรูปศัพท์แล้ว แนวคิดนี้จะใช้ได้ในประเทศโลกที่หนึ่ง ซึ่งเครือข่ายของมาตรการทางสังคมประกันให้ปัจเจกบุคคลมีรายได้ขั้นต่ำอย่างน้อยที่สุด ในกรณีที่ เขาถูกกีดกันจากการทำงานไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามแนวความคิดความจำเป็นพื้นฐานแบบก้าวหน้า หรือแบบโครงสร้างได้ชี้ให้เห็นว่า ความยากจนนั้นเป็นผลของกระบวนการโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้คนจนนั้นดำรงความยากจนอยู่ต่อไป รัฐนั้นมีความมุ่งมั่นเพียงเพื่อให้โครงสร้างดำรงอยู่ ต่อไป ผลก็คือได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาไม่ใช่ส่วนของการแก้ปัญหา จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางอำนาจทั้งในระดับการเมืองและเศรษฐกิจ ในการจัดสรรเบื้องต้นเกี่ยวกับปัจจัยในการ ผลิตเสียใหม่ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินทุนหรือเทคนิควิทยาการ ซึ่งจะช่วยให้คนยากจนบรรลุความ

ต้องการได้ยุทธศาสตร์ความจำเป็นขั้นพื้นฐานได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลกและองค์การแรงงานระหว่างประเทศในกลางศตวรรษที่ ๑๙๗๐ หลังจากได้แก้ไขวิกฤติการณ์น้ำมัน จนกระทั่งถึงช่วงที่สภาพเศรษฐกิจฝืดเคืองในปลายทศวรรษที่ ๑๙๗๐ ยุทธศาสตร์นี้จึงเกิดขึ้น โดยมีเงินทุนสำหรับคนยากจนในประเทศโลกที่สาม โดยอุดมการณ์ของยุทธศาสตร์ความจำเป็นพื้นฐานนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญต่อไปนี้

๑. การเจริญเติบโต โดยมองจากการขยายตัวของอาหาร การบริการและสิ่งที่ทำให้เกิดความพอใจอื่น ๆ

๒. ความเป็นธรรม หรือความเป็นธรรมในการแจกจ่าย

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การควบคุม และการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการรับผลพวงแห่งการพัฒนาอย่างเป็นธรรม

๔. การจ้างงาน เพื่อเป็นหลักประกันในการมีรายได้ขั้นต่ำ

๕. การพึ่งตนเอง หรือการมีทรัพยากรในการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับชาติและระดับนานาชาติ

๖. การพัฒนาระบบนิเวศ หรือการจัดการที่ดีในด้านระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติยุทธศาสตร์ความจำเป็นพื้นฐานได้ถูกตั้งข้อสังเกตว่า ส่วนใหญ่เป็นแนวทางด้านสวัสดิการเกี่ยวกับความต้องการในด้านวัตถุ เช่น อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและบริการที่สำคัญบางอย่าง เช่น การศึกษา การสาธารณสุข น้ำดื่ม การสุขาภิบาล การคมนาคมขนส่ง สำหรับความต้องการที่ไม่อยู่ในรูปของวัตถุ เช่น การจ้างงาน การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ความเสมอภาค การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง ด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เสรีภาพของมนุษย์ ความมั่นคงปลอดภัยและอื่น ๆ นั้นไม่ได้รับการกล่าวถึง อย่างไรก็ตามความต้องการที่ไม่ใช่ในรูปวัตถุนั้นจะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวที่ได้มาซึ่งความต้องการอื่น รัฐบาลกลางแห่งชาติซึ่งได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างทางอำนาจในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติมักจะไม่เต็มใจหรือไม่สามารถปฏิบัติตามนโยบายจัดสรรทรัพยากรใหม่ (Redistribution Policy) อย่างแท้จริงได้ ในขณะเดียวกันกลุ่มผู้ยากจนอยู่ในลักษณะเป็นสัดส่วนที่ไม่ได้จัดตั้ง ดังนั้นกลุ่มคนยากจนก็ต้องดำรงความยากจนอยู่ต่อไป และไม่ได้รับโอกาสที่จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจระดับเศรษฐกิจของชาติเช่นเดิมจะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาในสังคมไทยได้เน้นการพัฒนาในภาคชนบท โดยใช้ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตร เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทด้วยภาวะทันสมัย มีเป้าหมายสูงสุด คือการพัฒนาคน การฟื้นฟูชีวิตชนบทเป็นยุทธศาสตร์ที่คล้ายคลึงกับการพัฒนาชุมชน แต่เนื่องจากมิได้มีหน่วยงานของรัฐรับผิดชอบในการนำยุทธศาสตร์นี้ไปใช้ดำเนินการอย่างจริงจัง จึงมิได้รับการสนับสนุนเท่ายุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน เป็นความพยายามในการพัฒนาการ

เกษตรเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สำหรับยุทธศาสตร์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นวิธีการพัฒนาเพื่อสนองตอบความต้องการขั้นต่ำให้แก่คนกลุ่มที่ยากจนที่สุดในชนบท ซึ่งแต่ละยุทธศาสตร์อาจจะเป็นวิธีการการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ใช้ได้ดีเหมาะสมกับช่วงเวลาหนึ่ง แต่ในเวลาต่อมาถ้ามีการเปลี่ยนแปลงของสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของกระแสโลกเกิดขึ้นก็จำเป็นต้องคิดค้นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป

๑.๗ สรุป

ความหมายของการพัฒนาได้เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ มิได้มุ่งเน้นเพียงด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวเท่านั้นแต่ยังต้องคำนึงถึงด้านอื่น ๆ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น รวมทั้งมุ่งให้เกิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคมและการให้ความสำคัญกับคนในฐานะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการพัฒนาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงตามแผนด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง ซึ่งเป็นการพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาอยู่ที่คนและคุณภาพชีวิตของคน ซึ่งลักษณะโดยรวมของการพัฒนา คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน การพัฒนาที่มีความสำคัญ คือเป็นการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมและการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งแนวทางทั้ง ๒ นี้เป็นแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ ๘ จนกระทั่งถึงฉบับปัจจุบัน คือฉบับที่ ๑๒ โดยการพัฒนาจะมีแนวคิดแตกต่างหลายแนวความคิด คือ แนวคิดด้านมนุษยนิยม แนวคิดด้านเศรษฐกิจ แนวคิดด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐาน แนวคิดแบบการปฏิบัติการทางสังคม แนวคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม แนวคิดแบบการพัฒนาชุมชน และแนวคิดแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนประเทศไทยได้ผ่านยุคของการพัฒนามาแล้วระยะหนึ่ง ซึ่งมีพัฒนาการของการพัฒนาในตัวของมันเอง การพัฒนาที่ผ่านมาดังกล่าวมีผลกระทบต่อชุมชน สังคมเป็นอย่างมาก จนกระทั่งมีการนำแนวคิดการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เข้ามาใช้ปรับปรุงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทย ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤติเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ทำให้ก่อเกิดปัญหาและความต้องการใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น จึงเป็นการยากที่จะทำการแก้ไขและตอบสนองให้แก่ประชาชนได้โดยรัฐฝ่ายเดียว ดังนั้นทุก ๆ ฝ่ายจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ด้วยการร่วมมือร่วมแรงในการที่จะทำการพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติของตนเองให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๖}

^{๑๖} ญัตติฯ ตรีพยุภรณ์ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หน้า ๑-๓๕.

๒. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเรียนรู้

การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การพัฒนาความคิดและความสารถ โดยอาศัยประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อม

๒.๑ ความหมายของการเรียนรู้

Hills.P.J.A ได้จำแนกการเรียนรู้ไว้เป็น ๓ ด้าน คือ

๑.ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) หมายถึง พัฒนาการด้านสติปัญญาและความคิด

๒.ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) หมายถึง พัฒนาการด้านความรู้สึกนึกคิด ความสนใจ ค่านิยม ความซาบซึ้ง การปรับตัว และเจตคติต่างๆ

๓.ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หมายถึง การพัฒนาทักษะในการปฏิบัติ ได้แก่ ทักษะการใช้ว้ยะต่างๆ เช่น การเคลื่อนไหว การลงมือทำงาน การทำการทดลอง^{๑๗}

Conbach, Lee.J. ได้เสนอเงื่อนไขของการเรียนรู้ไว้ ๘ ประการ คือ

1. การเรียนรู้เมื่อได้รับสัญญาณ (Signal Learning)
2. การเรียนรู้ในลักษณะของการกระตุ้น-ตอบสนอง (Stimulus-Response Learning)
3. การเรียนรู้โดยเชื่อมโยงการกระตุ้น-ตอบสนอง (Chaining)
4. การเรียนรู้โดยสร้างความสัมพันธ์กระตุ้น-ตอบสนองด้วยภาษา (Verbal Association)
5. การเรียนรู้แบบแยกแยะ (Discrimination Learning)
6. การเรียนรู้ในแนวความคิดหลัก (Concept Learning)
7. การเรียนรู้ในกฎเกณฑ์ (Rule Learning)
8. การเรียนรู้เชิงแก้ปัญหา (Problem Solving)^{๑๘}

๒.๒ ลักษณะของการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ของผู้สอนจะได้ผลดีนั้นผู้สอนต้องมีทักษะในการจัดการเรียนรู้มีความเข้าใจในระบบการจัดการเรียนรู้มีความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้อง และมีความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้จิตวิทยาการจัดการเรียนรู้ด้วย การเรียนรู้ในทัศนะของนักจิตวิทยาโดยทั่วไปนั้นเป็นกระบวนการที่เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรของพฤติกรรม เป็นกระบวนการที่จิตใจมีปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้า

^{๑๗} Hills,P.J.A. Dictionary of education. London : Routledge & Kegan Payi.๑๙๘๒ : ๑๒๓.

^{๑๘} Conbach, Lee.J. Educational psychology. New York : Harcourt Brace Jevanovich. Inc

ภายนอก ซึ่งพิจารณาได้จากการที่แต่ละบุคคลแสดงปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้าอย่างไร การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเฉพาะเรื่องโดยที่ผู้เรียนต้องกระทำต่อวัตถุและปรากฏการณ์ในสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้อาจอยู่ในเจตคติความเชื่อ ข้อเท็จจริง มโนคติหลักการ การแก้ปัญหา และทักษะปฏิบัติการการเรียนรู้ในบางเรื่อง ผู้เรียนอาจเรียนรู้ได้เร็ว บางเรื่องอาจเรียนรู้ได้ช้า ต้องใช้เวลาและมีประสบการณ์ การเรียนรู้บางเรื่องจะไม่ลืมนำ แต่บางเรื่องจะลืมนำได้ง่าย

Good, Carter V. ได้กล่าวถึง ความสำเร็จในการเรียนรู้ของผู้เรียนว่าขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๕ ประการคือ

๑. ความถนัดทางการเรียนของผู้เรียน
๒. ความสามารถส่วนตัวของผู้เรียนที่จะเข้าใจการจัดการเรียนรู้ของผู้สอน
๓. ความพยายามในการเรียนของผู้เรียน
๔. เวลาที่ใช้ในการเรียนของผู้เรียน
๕. คุณภาพการจัดการเรียนรู้ของผู้สอน

ผู้สอนจะต้องทำหน้าที่ในการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญาเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ผู้สอนต้องสอนให้ผู้เรียนมีความรู้เป็นผู้สืบเสาะหาความรู้เป็นผู้ค้นพบ เป็นผู้คิดอย่างพินิจพิเคราะห์และสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้โดยประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้เรียนไปแล้ว ดังนั้นผู้สอนจึงจำเป็นต้องรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้ที่จะช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรที่จะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เช่น การเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Learning by Doing) ของดิวอี้ (Dewey) การเรียนรู้เกี่ยวกับทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียน (Theory of Envelopment) ของเปียเจต์ (Piaget) ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการค้นพบ (Discovery Learning) ของบรูเนอร์ (Bruner) ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้อย่างมีความหมายของออสเชล (Ausubel) และหลักการเรียนรู้ของกาจเย (Gagne) ซึ่งจะช่วยให้ผู้สอนสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้และสภาพการณ์ต่างๆ สำหรับผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันเป็นพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดในตัวผู้เรียนได้อย่างถาวร^{๑๙}

Lall, G.R. and Lall, B.M ได้กล่าวถึง จากหลักการจัดการเรียนรู้และแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาจะมีประโยชน์ต่อผู้สอน ในการจัดกิจกรรมเรียนรู้ ดังนี้

๑. ผู้สอนควรคำนึงถึงพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียน ว่าผู้เรียนทุกคนจะผ่านขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาทั้งสี่ขั้นตามลำดับ ผู้เรียนที่มีอายุเท่ากันอาจมีขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาที่แตกต่างกัน พัฒนาทางสติปัญญาของผู้เรียนแต่ละคนเป็นเครื่องแสดงความสามารถของบุคคลนั้น ผู้เรียนแต่ละคนจะได้รับประสบการณ์ทางกายภาพและทางสมองพัฒนาการทางสติปัญญาเป็นผล

^{๑๙} Good, Carter V . **Dictionary of education**. New York : McGraw – Hill Book. ๑๙๗๔ :

เนื่องจากการปะทะสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสภาพแวดล้อมซึ่งรวมทั้งผู้สอนด้วย ผู้เรียนควรเป็นผู้มีความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนาสติปัญญาของตนเอง การจัดกิจกรรมที่ทำให้ผู้เรียนสนใจและตั้งใจเรียนทำให้สภาวะสมดุลคู่มือการจัดการระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ซึ่งเป็นผลให้มีพัฒนาการทางสติปัญญา ผู้สอนควรมีเป้าหมายในการจัดการเรียนรู้ อันแน่วแน่ที่จะสร้างผู้เรียนให้เป็นคนที่สามารถทำอะไรๆ มิใช่แต่เพียงเป็นคนคอยลอกเลียนแบบผู้อื่น เป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์รู้จักประดิษฐ์และสืบเสาะหาความรู้เป็นผู้มีความคิดวิพากษ์วิจารณ์ รู้จักที่จะพิสูจน์สิ่งต่างๆ ไม่ยอมเชื่ออะไรง่ายๆ โดยไม่มีเหตุผล

๒. ผู้สอนควรใช้หลักสูตรและการจัดการเรียนรู้บนพื้นฐานทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์กล่าวคือในการจัดการเรียนรู้ผู้สอนต้องไม่เน้นแต่เพียงข้อเท็จจริงเท่านั้นการจัดการเรียนรู้ต้องเน้นให้ผู้เรียนใช้ศักยภาพของตนเองให้มากที่สุด จัดเนื้อหาและอุปกรณ์การจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับพัฒนาการของผู้เรียนและคำนึงถึงความต้องการของผู้เรียนด้วย ผู้สอนควรจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนพบกับความแปลกใหม่ โดยการเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนเพียงเล็กน้อย เพื่อให้ผู้เรียนหาหนทางที่จะแก้ปัญหาเน้นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยกิจกรรมการเสาะแสวงหาความรู้ และค้นพบ ให้ผู้เรียนที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญาที่แตกต่างกันทำงานร่วมกันมากขึ้น โดยอาจแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย อุปกรณ์การจัดการเรียนรู้และกิจกรรมต่างๆ ควรเริ่มจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปสู่สิ่งที่เป็นนามธรรม ในการจัดการเรียนรู้ผู้สอนควรถามคำถามมากกว่าการให้คำตอบ โดยเฉพาะคำถามประเภทปลายเปิด เมื่อถามคำถามแล้วผู้สอนควรรอคำตอบของผู้เรียน เพราะผู้เรียนต้องการเวลาที่จะคิดหาคำถามและปรับเปลี่ยนขยายโครงสร้างของสมองเพื่อตอบคำถามนั้นๆ การจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นจะช่วยให้ผู้เรียนคำนึงถึงเหตุผลของผู้อื่นมากขึ้น โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลของตัวเองเป็นใหญ่ ทำให้ผู้เรียนได้หลายๆ แนวความคิด เป็นการพัฒนาสติปัญญา

นอกเหนือจากความคิดตามทฤษฎีของเพียเจต์แล้วแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนรู้ได้อีกแนวคิดหนึ่ง คือ แนวคิดของบรูเนอร์ซึ่งสอนให้ผู้เรียนค้นพบด้วยตนเองตามลำดับดังนี้

- ๑) นำเสนอปัญหา
- ๒) ให้ผู้เรียนมีโอกาสทำความเข้าใจกับปัญหา
- ๓) ให้ผู้เรียนแก้ปัญหาพร้อมกับกำหนดวัสดุอุปกรณ์มาให้
- ๔) ให้ผู้เรียนแสดงผลการแก้ปัญหาด้วยตัวเอง
- ๕) อธิบายเพิ่มเติมโดยผู้เรียนและผู้สอนในเรื่องที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหา
- ๖) สรุปผลที่ได้จากการแก้ปัญหา

การสอนโดยวิธีสอนแบบค้นพบด้วยตนเองจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน ดังนี้

- ๑) เป็นการเพิ่มพูนศักยภาพทางสติปัญญาของผู้เรียน

- ๒) ก่อให้เกิดแรงจูงใจภายใน
- ๓) ผู้เรียนได้ฝึกความคิดและการกระทำ ทำให้ได้เรียนรู้วิธีจัดระบบความคิดและวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
- ๔) ทำให้มีความรู้คงทนและถ่ายโยงการเรียนรู้ได้
- ๕) ทำให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดการเรียนรู้
- ๖) ผู้เรียนได้พัฒนาความคิดและมีความเชื่อมั่นในตนเองเพิ่มมากขึ้น
- ๗) ฝึกให้ผู้เรียนได้เรียนโดยใช้กระบวนการแสวงหาความรู้ไม่ได้เรียนโดยการท่องจำ แต่ก็มีข้อจำกัดคือ ต้องใช้เวลามากในการจัดการเรียนรู้ครั้งหนึ่งๆ^{๒๐}

Bruner Lerome S. ได้เสนอไว้สำหรับหลักการสำคัญที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

๑. เนื้อหาวิชาที่สอนควรจัดแบ่งแยกเป็นส่วนย่อยๆ และจัดลำดับให้เหมาะสมกับผู้เรียน
๒. การจัดการเรียนรู้ต้องคำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียนและแรงจูงใจ
๓. แบบของการเสนอการเรียนรู้แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นลงมือปฏิบัติกับของจริง
ชั้นเรียนรู้จากรูปแบบของภาษาและจินตนาการ ชั้นเรียนรู้จากการใช้ตัวเลขแทนสัญลักษณ์ในการแทนค่า
๔. วิธีการสอนที่จะให้ผู้เรียนมีความรู้คงทนและถ่ายโยงการเรียนรู้ได้คือวิธีสอนแบบค้นพบด้วยตนเอง
๕. การจัดกิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ต้องสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ท้าทายความคิดและการกระทำโดยจัดให้มีกิจกรรมที่ผู้เรียนต้องใช้กระบวนการคิดเพื่อแก้ปัญหา
๖. การเรียนรู้กระบวนการมีความสำคัญและจำเป็นมากกว่าการเรียนรู้เนื้อหาความรู้ เพราะบรูเนอร์ถือว่าความรู้เป็นกระบวนการไม่ใช่เป็นผลิตภัณฑ์ กล่าวคือ ทำอย่างไรจึงจะช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนในการแสวงหาความรู้ต่างๆ ซึ่งต่างจากการจัดการเรียนรู้โดยทั่วๆ ไปที่มุ่งให้ผู้เรียนจำสิ่งต่างๆ โดยที่ผู้สอนเป็นผู้บอกให้^{๒๑}

^{๒๐} Lall, G.R. and Lall, B.M. *Ways children learn* : Charles C. Thomas Publishers. ๑๙๘๓ : ๔๕-๕๔.

^{๒๑} Bruner Lerome S. *The Process of Education*. Massachusette Haward University Process Cambridge. ๑๙๖๙ : ๓๐๐ -๓๑๓.

๑.๓ นวัตกรรมการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในรูปแบบการเรียนรู้ที่ดีและการนำไปใช้

นวัตกรรมการเรียนรู้ SICAR Model^{๒๒}

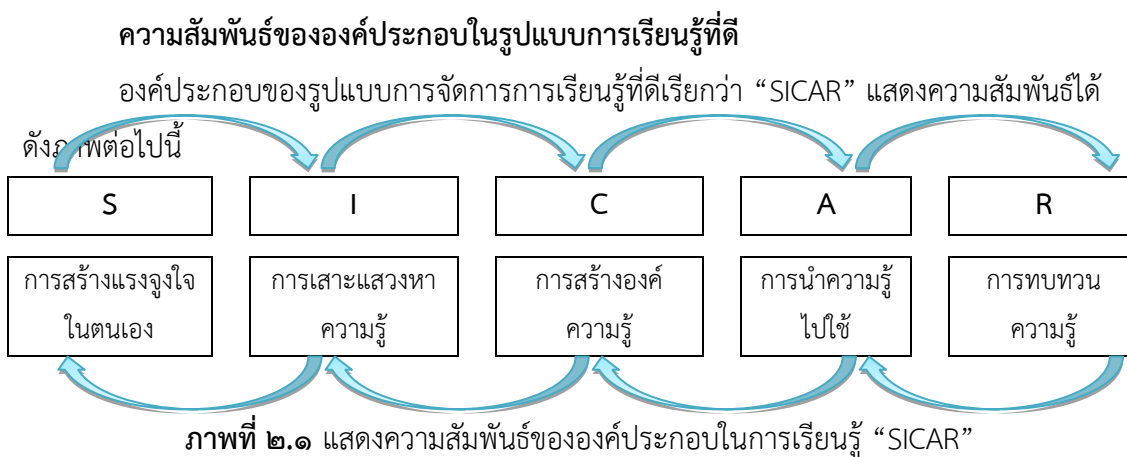
1. การสร้างแรงจูงใจในตนเอง (Self-Motivation) ครูต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและความสำคัญว่า การเรียนรู้นั้น มีความหมายต่อตัวผู้เรียนอย่างไร
2. การเสาะแสวงหาความรู้ (Investigation) ครูต้องสนับสนุนการแสวงหาความรู้ของนักเรียนในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้ผู้เรียนทำวิจัย เรียนในสภาพแวดล้อมที่เหมือนจริงมากที่สุด เรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและส่งเสริมการทำงานเป็นทีม
3. การสร้างองค์ความรู้ (Construction) ครูต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดในลักษณะเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยอาจใช้เครื่องมือการเรียนรู้บางอย่างช่วย เช่น การสร้าง Mind map หรือ Concept map
4. การนำความรู้ไปใช้ (Application) ครูต้องให้ผู้เรียนนำความรู้ไปแก้ปัญหาของตนเองและแก้ปัญหาของชุมชนโดยการสร้างผลงาน ชิ้นงาน สิ่งประดิษฐ์ เขียนบทความ เอกสารทางวิชาการหรือแสดงแนวคิดที่จะไปใช้
5. การทบทวนความรู้ (Revision) ครูควรให้ผู้เรียนทบทวนความรู้ของตนเองเพื่อที่จะยึดมั่นว่าสิ่งที่ตนรู้นั้นถูกต้องและดีที่สุดแล้ว โดยอาจให้ค้นคว้าผลงานของผู้อื่นที่คล้ายกัน และนำเสนอต่อที่ประชุมวิชาการในโอกาสต่างๆ

ในการประเมินผลการเรียนของผู้เรียนนั้น ต้องประเมินผลตามสภาพจริง มีการประเมินไปพร้อมๆ กับการจัดกิจกรรมทั้งที่โรงเรียน บ้านและชุมชน โดยเน้นคุณภาพของผลงานที่วัดความคิดระดับสูง และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ดี ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะและคุณธรรมตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ได้ รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ดีตามรูปแบบที่เรียกว่า “SICAR” ดังแสดงในตารางที่ ๑.๑

^{๒๒} สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับสูง, กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานการวิจัย รูปแบบการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริระยะที่ ๑ การสร้างรูปแบบการเรียนรู้ “ฉลาดรู้”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิริธรสาร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๑-๑๑๓.

ตารางที่ ๒.๑ รูปแบบการจัดการเรียนรู้ในการเรียนรู้แบบ “SICAR”

คำย่อ	คำเต็มรูปแบบ การจัดการการเรียนรู้	คำอธิบาย
S	Self Motivation (การสร้างแรงจูงใจในตนเอง)	การเรียนรู้ที่ดีเป็นการเรียนรู้ที่เรียนตระหนักประจักษ์ แจ้งถึงปัญหาและเห็นคุณค่าของสิ่งที่จะเรียนเพื่อเป็น แรงจูงใจให้ศึกษาค้นคว้าและแสวงหาความรู้ทั้งด้วย ตนเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น
I	Investigation (การเสาะแสวงหาความรู้)	ผู้เรียนสามารถเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมในการแสวงหา ความรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี เช่น การสังเกต การ อ่าน การฟัง การจัดบันทึก การตั้งคำถาม การคิด การ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น การทดลอง การปฏิบัติ และการวิจัย
C	Construction (การสร้างองค์ความรู้)	การเรียนรู้ที่ดีเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสร้างสรรค์ความรู้ ด้วยตนเองโดยใช้กระบวนการคิดเชื่อมโยงความรู้ใหม่ เข้ากับความรู้และประสบการณ์เดิม
A	Application (การนำความรู้ไปใช้)	การเรียนรู้ที่ดีเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องสามารถนำ กระบวนการหรือความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อ ตนเองและส่วนรวม
R	Revision (การทบทวนความรู้)	การเรียนรู้ที่ดีเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถตรวจสอบ ปรับปรุง และพัฒนาองค์ความรู้ของตนเองให้ถูกต้อง เป็นสากลอยู่เสมอ

๓. แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๓.๑. แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

Howe อ้างใน สมพร อิศวิลานันท์^{๒๓} กล่าวว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาบนพื้นโลก ซึ่งรวมถึงระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ภายใต้สถานภาพทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมนั้น

เกษม จันทรแก้ว^{๒๔} กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างสมเหตุสมผลเพื่อที่จะเอื้ออำนวยให้บังเกิดคุณภาพและประสิทธิภาพสูงสุดในการตอบสนองความอยู่ของมนุษย์ต่อไป

จิระ จินตบุญกุล^{๒๕} กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้สิ่งที่อยู่อย่างเหมาะสมและก่อให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุดต่อไป มิใช่การเก็บรักษาแต่เพียงอย่างเดียวแต่เป็นลักษณะการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด และมีการฟื้นฟูดูแลรักษาอย่างดี เพื่อให้สิ่งนั้นสามารถอำนวยประโยชน์ได้มากที่สุด

อาษา พรหมบุปผา^{๒๖} อธิบายไว้ว่า “การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” หมายถึง การใช้และการระมัดระวังรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยวิธีฉลาด และให้เปิดประโยชน์มากที่สุด ซึ่งเป็นเรื่องราวระหว่าง มนุษย์กับสภาพแวดล้อม และการอนุรักษ์ธรรมชาติมีความมุ่งหมายที่จะรักษาสวัสดิภาพของสังคมหรือคนส่วนรวม การขาดแคลนสูญเสียหรือขาดความสมดุลของธรรมชาติย่อมมีผลกระทบกระเทือนต่อความเป็นอยู่ของสัตว์โลก

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์^{๒๗} อธิบายไว้ว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมนับตั้งแต่เป็นปัจจัยรักษาดุลยธรรมชาติด้านเป็นสนับสนุนลักษณะดินฟ้าอากาศให้อยู่ในสภาพปกติ รักษาสภาพต้นน้ำลำธารตลอดจนเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ใช้ประโยชน์ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและการประกอบอาชีพด้านการทำป่าไม้ การเก็บหาของป่า การอุตสาหกรรมตลอดจนการจำหน่ายเป็นรายได้แก่ประชาชนและประเทศชาติ แต่การที่ประชากรในประเทศเพิ่มขึ้น

^{๒๓} สมพร อิศวิลานันท์, เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักและทฤษฎี, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตร). ๒๕๓๘.

^{๒๔} เกษม จันทรแก้ว, หลักการจัดการลุ่มน้ำ, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๓๙. หน้า ๑๓๒.

^{๒๕} จิระ จินตบุญกุล, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพฯ : สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกรมป่าไม้), ๒๕๔๒ หน้า ๑.

^{๒๖} อาษา พรหมบุปผา, นโยบายทรัพยากรธรรมชาติ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๒๙ หน้า ๖.

^{๒๗} โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ). ๒๕๓๓.

อย่างรวดเร็ว ทำให้ความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มขึ้นและการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งถนน และเขื่อนชลประทานก็มีส่วนทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงตลอดมา

๓.๒ แนวคิดของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙)

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙) ทรงห่วงใยในปัญหาปริมาณป่าไม้ลดลงเป็นอย่างมาก จึงทรงพยายามค้นหาวิธีนานาประการที่จะเพิ่มปริมาณของป่าไม้ในประเทศไทย ให้เพิ่มขึ้นอย่างมั่นคงและถาวร โดยมีวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัดในการดำเนินงาน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ในลักษณะอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิม ประการสำคัญนั้นมีพระราชดำริที่ยึดเป็นทฤษฎีการพัฒนาด้านป่าไม้ โดยปลูกฝังจิตสำนึกแก่ประชาชน ด้วยการให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ปลูกต้นลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นจะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง นับเป็นทฤษฎีที่เป็นปรัชญาในการพัฒนาป่าไม้ที่ยิ่งใหญ่ โดยแท้

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙) ทรงตระหนักถึงภัยธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากการที่ป่าไม้ถูกทำลายเป็นอย่างมากพระองค์ทรงห่วงใยในเรื่องของป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง ในปี พ.ศ.๒๕๐๔ ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยรถยนต์พระที่นั่ง ขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่านจังหวัดนครปฐม ราชบุรี และเพชรบุรี ทอดพระเนตรเห็นต้นยางขนาดใหญ่ที่ปลูกเรียงรายสองข้างทางทราบพระราชปรารภว่า “...ไม่ยังเป็นไม้ที่ใช้กันมากแต่ยังมีได้มีการบำรุงกันจริงจังแต่อย่างใด...” จึงทรงให้เก็บลูกยางแล้วนำมาเพาะที่พระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล

ต่อมาวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๐๔ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงปลูกต้นยาง จำนวน ๑,๒๕๐ ต้น พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร คณะอาจารย์และนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ แปลงทดลองพร้อมกับได้พระราชทานเนื้อที่ส่วนหนึ่งประมาณ ๒๐ ไร่ ในบริเวณสวนจิตรลดาเพื่อจัดทำเป็น ป่าไม้สาธิต โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ต่างๆทั่วทุกภาคของประเทศไทยมาปลูก ได้ทรงรดน้ำพรวนดินและใส่ปุ๋ยด้วยพระองค์เอง นอกจากนั้นยังได้สร้างพระตำหนักเรือนต้นไม่บริเวณป่าไม้สาธิตนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ เพื่อทรงศึกษาธรรมชาติวิทยาของป่าไม้ด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙) ได้พระราชทานพระราชดำริหลายประการ เป็นต้นว่า พระราชดำริ เรื่องการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก, เรื่องการปลูกป่าทดแทน, เรื่องการปลูกป่าในเชิงผสมผสาน, เรื่องการป้องกันไฟป่าระยะยาว,

เรื่องการสร้างภูเขาป่า, เรืองน้ำ คือ สิ่งที่ทำให้ป่าไม้อยู่รอด^{๒๘} จากพระราชดำริที่พระองค์ทรงใช้ในการแก้ไขภูเขาป่าเสื่อมโทรม ทรงจำแนกเป็นหมวดหมู่ดังนี้^{๒๙}

๓.๒.๑ การอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม

๑. การรักษาป่าต้นน้ำตามหลักการขั้นพื้นฐานคือ เมื่อมีป่าก็จะมีน้ำ มีดินอันอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้นของอากาศและเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต โดยพระองค์ได้พระราชทานพระราชดำริ “ทฤษฎีป่าเปียก” โดยทรงให้หาวิธีให้น้ำจากป่าไหลผ่านลึกลงในใต้ดิน เพื่อรักษาหน้าดินให้มีความชื้น ซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการสร้างแนวป้องกันไฟในระยะยาวได้อีกด้วย

๒. การจ่ายปันน้ำ ด้วยการสร้าง ฝายชะลอความชุ่มชื้น หรือ Check Dam เพื่อแผ่ขยายความชุ่มชื้นแก่สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเพาะปลูกของประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง โดยการทำท่อส่งเหมือนในการกระจายน้ำไปยังพื้นที่การเกษตร ซึ่งพระองค์ทรงเน้นการใช้วัสดุในพื้นที่ที่หาง่ายและประหยัดเป็นหลัก

๓. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (สัตว์ป่าและอุทยาน) โดยจัดให้มีการเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าให้แพร่หลาย รวมทั้งส่งเสริมให้ราษฎรเลี้ยงสัตว์ป่าเป็นอาชีพและหากพื้นที่โครงการมีสภาพภูมิประเทศสวยงาม อุดมสมบูรณ์ มีความเหมาะสมก็ให้ดำเนินการจัดตั้งเป็นวนอุทยานหรืออุทยานแห่งชาติต่อไป

๔. การรักษาป่าชายเลน การรักษาป่าชายเลน โดยส่งเสริมการปลูกป่าไม้ชายเลนด้วยการอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโต อันเป็นแนวป้องกันลมและป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง รวมทั้งเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการช่วยสร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม

๓.๒.๒ การฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่า

พระองค์มีแนวพระราชดำริในการฟื้นฟูสภาพป่าและการปลูกป่าได้แก่

๑. “ปลูกป่าในใจคน” โดยการทำความเข้าใจกับราษฎรให้รู้ถึงประโยชน์ของป่าและการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ให้ราษฎรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่า ตลอดจนรู้จักนำพืชพรรณมาใช้สอยอย่างถูกต้อง ดังเช่นโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบางทรายตอนบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดมุกดาหารและโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดลำพูน

^{๒๘} โอภาส เสวิกุล, **บรรณสารสดุดี, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. บทวิทยุออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย, วันที่ ๒๓- ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๒.

^{๒๙} แมน พัฒนะ, ศาสตราจารย์พระราช, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.manpattanalibrary.com/newsdetail.php?id=๓๐> [๔ กันยายน ๒๕๖๒].

๒. “ปลูกป่า ๓ อย่าง ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง” เป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์ดิน น้ำและการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ควบคู่กับความต้องการด้านเศรษฐกิจ ด้วยการจำแนกป่า ๓ อย่างคือ ป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้กินและป่าไม้เศรษฐกิจ ซึ่งช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย

๔. “การปลูกป่าทดแทน” โดยการปลูกป่าทดแทนป่าที่ถูกทำลายตามไหล่เขาและในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม นอกจากนี้ ทรงชี้แนะแนวทางโดยถือหลักให้ธรรมชาติฟื้นตัวเอง เช่น “การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” โดยการปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเจริญเติบโตของต้นไม้และควบคุมไม่ให้คนเข้าไปตัดไม้หรือรบกวนเหยียบย่ำต้นไม้เล็ก ๆ เมื่อถึงไฉ่ช่วงระยะหนึ่ง พืช ลูกไม้ พันธุ์ไม้ต่าง ๆ จะค่อย ๆ เจริญเติบโตและขยายพันธุ์ฟื้นตัวขึ้น เช่น โครงการศึกษาวิธีฟื้นฟูที่ดินเสื่อมโทรมเขาชะงุ้มอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอบัวชุม จังหวัดราชบุรี

ทรงแก้ปัญหาโดยหลักวิชาการ ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่จริง การแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ก็เช่นเดียวกัน ดังพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทเพื่อแก้ปัญหาป่าไม้ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. ปกป้องพื้นที่ป่า ฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม “... ให้ช่วยดูแลรักษาป่าอย่าไปรังแกป่าถ้าปล่อยทิ้งไว้ไม่ให้ใครไปรบกวน ระยะ ๓๐ - ๔๐ ปี ป่าแห่งนี้จะฟื้นคืนสภาพจากป่าเต็งรังเป็นป่าเบญจพรรณ...”

๒. ปลูกป่าทดแทนบริเวณป่าต้นน้ำ “... การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผน โดยดำเนินการพร้อมกับการพัฒนาชาวเขา ในกรณีนี้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทานและฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง สำหรับต้นที่ปลูกทดแทนป่าไม้ที่ถูกทำลายนั้น ควรใช้ต้นไม้โตเร็ว ที่มีประโยชน์หลาย ๆ ทางคละไปและควรปลูกพืชคลุมแนวร่องน้ำต่าง ๆ เพื่อยึดผิวดินและเก็บรักษาความชุ่มชื้น นอกจากนั้น จะต้องสร้างฝายเล็กเพื่อหนูนน้ำส่งไปตามเหมืองไปใช้ในพื้นที่เพาะปลูก ๒ ด้าน ซึ่งจะทำให้ น้ำค่อย ๆ แผ่ขยายออกไปทำความชุ่มชื้นให้บริเวณนั้นด้วย ในการนี้ จะต้องอธิบายให้ราษฎรรู้ว่าการที่ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำลดลงนั้น ก็เพราะมีการทำลายป่าต้นน้ำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ...”

กล่าวโดยสรุป พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ ๙) ทรงเล็งเห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ของป่าเป็นอย่างสูง เพราะถ้าขาดเสียซึ่งป่า สิ่งตามมาที่เกิดขึ้นได้หลาย ๆ ประการ พระองค์ทรงมีพระราชดำริ พระราชดำรัสเรื่องเกี่ยวกับป่าไว้เพื่อให้พสกนิกรของพระองค์ ได้อยู่ดีกินดี มีทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในชุมชน และเอื้อประโยชน์ต่อโลก ด้วยเหตุนี้ จึงเกิด “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ขึ้นมากมาย

๓.๓ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติที่อำนวยการประโยชน์ต่อมนุษย์ชาติคือป่าไม้ ประโยชน์ทางตรงต่อการดำรงชีวิตหรือประโยชน์ทางอ้อมที่ทำให้มนุษย์อาศัยอยู่บนโลกอย่างสงบสุข ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถได้รับการจัดการภายใต้ระบบที่เหมาะสมให้เกิดประโยชน์อย่างสม่ำเสมอและอย่างต่อเนื่อง มนุษย์คือผู้รับประโยชน์จากป่าไม้พฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าของมนุษย์ เราจึงต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านความคิดในการรักษาป่าเพื่อประโยชน์ส่วนรวม จึงต้องมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดนโยบาย และการปฏิบัติต่อป่าในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามยุคตามสมัย ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสิ่งแวดล้อมจึงเปิดรูปแบบการจัดการป่าที่เรียกว่า “ป่าชุมชน”

ฉลาดชาย รมิตานนท์^{๓๐} และคณะ กล่าวว่า การพัฒนาป่าชุมชนอยู่บนพื้นฐานแนวคิด ๔ ประการ คือ

๑. แนวความคิดทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศ อยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศ อย่างไรก็ดี พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมของมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่มุ่งหวังให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ จึงมุ่งถึงการที่มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศโดยไม่มีการทำลาย

๒. แนวคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่างๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอยเป็นศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไปตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่านั้นว่าเป็นความรู้และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ ในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

๓. แนวคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่อย่างจำกัดให้

^{๓๐} ฉลาดชาย รมิตานนท์. ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา ๒ ป่าชุมชนภาคเหนือ : ศักยภาพของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน. (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา), ๒๕๓๖ หน้า ๕-๖.

สามารถอำนวยความสะดวกต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้นและเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

๔. แนวความคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเงยได้สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งซับน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษาและควบคุมดุลธรรมชาติ ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตภายใต้การจัดการที่เหมาะสม ป่าสามารถให้ประโยชน์หลายๆ อย่างในลักษณะอเนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

๔. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้

๔.๑ ความหมายของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญในกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างมาก เพราะผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากสภาพจริง แหล่งเรียนรู้ จะมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ คือ บุคคล สถานที่ ธรรมชาติ ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพ เป็นต้น ซึ่งแหล่งเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถศึกษา ค้นคว้า หาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ได้เอง นับเป็นชุมทรัพย์มหาศาลของความรู้ที่มีอยู่ แหล่งการเรียนรู้เหล่านั้น มีทั้งที่อยู่ในโรงเรียนและอยู่ในชุมชน จึงมีผู้ให้ความหมาย ไว้หลากหลาย ดังนี้

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ และประสบการณ์ที่สนับสนุนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสวงหาความรู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัยอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ ช่วยขยายแนวความคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กว้างขวางขึ้น แหล่งเรียนรู้กระตุ้นให้เกิดการพัฒนากระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้^{๓๑}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ แหล่งการเรียนรู้ หมายความว่า “แหล่ง” หรือ “ที่รวม” ซึ่งอาจเป็นสถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วย ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างไปจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอนหรือศูนย์กลางการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่มีกำหนดเวลายืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน^{๓๒}

^{๓๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ , การปฏิรูปการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการ , กรุงเทพมหานคร , ๒๕๔๕ , หน้า ๔๓.

^{๓๒} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, คู่มือการบริหารการศึกษา, กรุงเทพฯ : ศูรสภา , ลาตพรวัว, ๒๕๔๗.

จันทรา อ่อนระหง แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่ง หรือที่รวม ซึ่งอาจเป็นสภาพหรือสถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้หรือ กระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอนหรือเป็น ศูนย์กลางการเรียนรู้ เป็นการเรียนที่มีกำหนดเวลายืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อม ของผู้เรียน^{๓๓}

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ์ แหล่งเรียนรู้ คือ ถิ่น ที่อยู่ บริเวณบ่อเกิด แห่งที่ หรือศูนย์รวม ความรู้ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็นธรรมชาติ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นได้ทั้งบุคคล สิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต^{๓๔}

ลัดดา คิลาน้อย แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งวิชาการหรือแหล่งทรัพยากรแหล่งข้อมูลใน ห้องถิ่นแต่ละแห่ง ประกอบไปด้วยบุคคลในชุมชน สถานที่สำคัญในชุมชน รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ^{๓๕}

จิรศักดิ์ ประทุมรัตน์ หมายถึงของคำว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งวิชาการที่เป็นตัว บุคคลหรือหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถให้คุณค่าต่อการ เรียนรู้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และสามารถนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ได้^{๓๖}

Nichols ให้ความหมายคำว่า แหล่งความรู้ในชุมชน หมายถึง แหล่งที่เป็นวิชาการสำหรับ โรงเรียนประกอบด้วย ประชาชน สถานที่ สิ่งต่างๆ และกิจกรรมทั้งหลายที่นำมาใช้ในการศึกษาของ นักเรียน เพื่อให้เป็นพลเมืองดี^{๓๗}

Good ให้ความหมายของคำว่า แหล่งความรู้ในชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ใน ชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางการศึกษาที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนได้ เช่น

^{๓๓} จันทรา อ่อนระหง , ผลการสอนแบบบูรณาการโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นสื่อ สารการ เรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม หน่วยการเรียนรู้ “บ้านหลวงของเรา” สำหรับนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านหลวง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เชียงราย เขต ๔ วิทยานิพนธ์ คม. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. ๒๕๕๐.

^{๓๔} เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ์, “แหล่งเรียนรู้ที่ครูต้องสร้าง” วารสารวิชาการ. ๗๘, ๕ (พฤษภาคม ๒๕๕๔) : ๒๙-๓๒.

^{๓๕} ลัดดา คิลาน้อย, “การรวบรวมแหล่งความรู้ไปสู่งานวิจัยสังคมศึกษา,” วารสารศึกษาศาสตร์ ๒๖ (๒) : ๓๔-๓๘ ; มกราคม-มีนาคม, ๒๕๕๕.

^{๓๖} จิรศักดิ์ ประทุมรัตน์, รูปแบบแหล่งการเรียนรู้ตามความต้องการของเกษตรกรในจังหวัด , มหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ,มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

^{๓๗} Nichols, Mark, “Community Resources for School,” Encyclopedia of Education, ๒(๑) : ๓๔๑-๓๔๗ ; February, ๑๙๗๑.

พิพิธภัณฑ์ โรงมหรสพ ห้างสรรพสินค้า สวนสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึงบุคคลหรือกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนด้วย^{๓๘}

Wittich และ Schuller ให้ความหมายคำว่า แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง ประชาชน สถานที่ และสิ่งที่อยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรง^{๓๙}

สรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีคุณค่าทางการศึกษาในชุมชน ซึ่งผู้เรียนเห็นคุณค่าและความสำคัญ สามารถศึกษาเรียนรู้ เพื่อประโยชน์ของชุมชนเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและเสริมสร้างประสบการณ์ในการดำรงชีวิต

๔.๒ ประเภทแหล่งเรียนรู้

เกษม คำบุตตา ได้จำแนกแหล่งการเรียนรู้ออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ครู พ่อในท้องเรียน เพื่อนต่างท้องเรียน เพื่อต่างระดับ บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง คนในชุมชน เป็นต้น

๒. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิชาการ ได้แก่ สถานที่ต่างๆ ภายในโรงเรียนและชุมชน เช่น ห้างสรรพสินค้า วัด ตลาด ร้านค้า สถานีตำรวจ สถานีอนามัย โบราณสถาน สวนสัตว์ เป็นต้น

๓. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นแหล่งธรรมชาติ ได้แก่ ห้วย หนอง คลอง สวนสาธารณะ ป่า ต้นไม้ ไร่ นา ทุ่งนาธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์ต่างๆ เช่น สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า เป็นต้น

๔. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีต่างๆ เช่น หนังสือ ตำรา นิตยสาร วารสาร สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ แผ่นปลิว ป้ายโฆษณาต่างๆ รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เสียงตามสาย เกมคอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่างๆ เป็นต้น^{๔๐}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดประเภทของแหล่งเรียนรู้ ได้หลายแบบตามความสอดคล้องกับโรงเรียนแต่ละแห่งเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการใช้

แบบที่ ๑ จัดตามลักษณะของแหล่งเรียนรู้

๑. แหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่นักเรียนจะศึกษาหาความรู้ได้จากสิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ลำธาร กวาด หิน ดิน ทราย ชายทะเล

^{๓๘} Good, Carter V, Dictionary of Education., New York : McGraw-Hill Book Company, ๑๙๗๖.

^{๓๙} Wittich, Walter Arno and Charles Francis Schuller., Audio Visual Materials, New York : Harper & Row Publisher, ๑๙๖๒.

^{๔๐} เกษม คำบุตตา, การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม นักเรียน โรงเรียนอนุบาลมหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม., มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

๒. แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยี และสิ่งอำนวยความสะดวกของมนุษย์ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุดประชาชน สถาบันทางการศึกษา สวนสาธารณะ ตลาด บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย สถานประกอบการ

๓. บุคคล เป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ คุณธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งด้านการประกอบอาชีพและการสืบสานวัฒนธรรม ตลอดจนนักคิด นักประดิษฐ์และผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในด้านต่างๆ

แบบที่ ๒ จัดตามแหล่งที่ตั้งของแหล่งเรียนรู้

๑. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เดิมจะมีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นหลัก คือ ครู อาจารย์ ห้องเรียน ห้องสมุด ต่อมามีการพัฒนาเป็นห้องปฏิบัติการต่างๆ เช่น ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ ห้องโสตทัศนศึกษา ห้องจริยธรรม ห้องศิลปะ เป็นต้น ตลอดจนการใช้อาคารสถานที่บริเวณและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เช่น ห้องอาหาร สนาม ห้องน้ำ สวนดอกไม้ สวนสมุนไพร แหล่งน้ำในโรงเรียน เป็นต้น

๒. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ครอบคลุมทั้งด้านสถานที่และบุคคล ซึ่งอาจอยู่ในชุมชนใกล้เคียงโรงเรียนและชุมชนที่โรงเรียนพานักเรียนไปศึกษาหาความรู้เช่น แม่น้ำ ภูเขา ชายทะเล วัด ตลาด ห้องสมุดประชาชน สถานีตำรวจ สถานีอนามัย สวนสาธารณะ สวนสัตว์ ฟาร์ม สวนผัก สวนผลไม้^{๔๑}

Ramirez จำแนกแหล่งความรู้ในชุมชนออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. แหล่งความรู้ที่เป็นธรรมชาติ อาทิ แสงแดด อากาศ ดิน น้ำ เป็นต้น
๒. แหล่งความรู้ที่เป็นบุคคล ได้แก่ บุคคลที่มีรู้ความสามารถในชุมชน
๓. แหล่งความรู้ทางด้านเทคโนโลยี ได้แก่ แหล่งความรู้ที่เกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ การคิดประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เช่น เครื่องยนต์^{๔๒}
๔. แหล่งความรู้ที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โรงเรียน โบสถ์ เป็นต้น

Jarolimek จำแนกแหล่งความรู้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่เป็นวัสดุในการอ่าน (Reading Materials) ได้แก่ หนังสือ จุลสาร วารสาร หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ

^{๔๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, คู่มือการบริหารการศึกษา, กรุงเทพฯ : ครูสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๗, หน้า ๓-๔.

^{๔๒} Ramirez, Emiliano C. Some Community School Practices. Quezan City : National Printing, ๑๙๕๔.

๒. ประเภทที่ไม่ใช้วัสดุในการอ่าน (Non-Reading Materials) ได้แก่ ภาพยนตร์ รูปภาพ ฟิล์มสตริป เครื่องบันทึกเสียง แผนที่ ลูกโลก และแหล่งวิทยาการอื่นๆ^{๔๓}

Nichols แบ่งประเภทของแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ดังนี้

๑. ผู้ชำนาญพิเศษ เช่น นักดนตรี จิตรกร ผู้ชำนาญงานพิเศษ นักกีฬา พนักงานซื้อขายและบริการ พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร นักอุตสาหกรรม ชวนา

๒. พ่อแม่ หรือผู้ปกครอง

๓. ตัวแทนองค์กรต่างๆ ได้แก่ ตัวแทนของสังคม เทศบาล ศูนย์วัฒนธรรมหรือหน่วยงานอื่นๆ

๔. ผู้แทนทางด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม ได้แก่ บุคคลที่ทำงานทางด้านธุรกิจการค้าขายหรือโรงงานอุตสาหกรรมเช่น บริษัทขนส่ง เหมืองแร่ บริษัทห้างร้านต่างๆ

๕. ผู้แทนรัฐบาล เช่น ตำรวจ เทศมนตรี เจ้าหน้าที่อนามัย เป็นต้น

๖. คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชน เช่น กรรมการศึกษาโรงเรียน คณะที่ปรึกษาให้โรงเรียน คณะครูภายในโรงเรียน เป็นต้น

๗. ทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย พืช สัตว์ป่า น้ำ ดิน แร่ และวัสดุชนิดต่างๆ ทางธรรมชาติ

๘. สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคารสถานที่ เครื่องบิน ถนน รถไฟ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ปูนียสถาน เป็นต้น^{๔๔}

สรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่รอบๆ ตัวเรา จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปมากมายหลายอย่างเช่นแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ครู ประชาชน ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น นักการศึกษานักวิจัย ผู้ประกอบการต่างๆ แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ เช่น โรงเรียน ห้องสมุด สถานประกอบการต่างๆ ศาสนสถาน แปลงเกษตร สถานที่ทางธรรมชาติต่าง แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสื่อสารสนเทศและสื่อเทคโนโลยีต่างๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ สื่อทางคอมพิวเตอร์ ผลงานประดิษฐ์คิดค้น นวัตกรรมต่างๆ เป็นต้น

^{๔๓} Jarolimek. Social Studies in Elementary Education. ๓rd ed. New York : The Macmillan Company, ๑๙๖๙.

^{๔๔} Nichols, Mark. "Community Resources for School," Encyclopedia of Education. ๓๔๑-๓๔๗ ; February, ๑๙๗๑

๕. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สรายุทธ คาน, สมกุล ถาวรกิจ (๒๕๖๐) , ศึกษาเรื่อง รูปแบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนกรณีศึกษา:ชุดโครงการวิจัยและพัฒนา การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน กรณีศึกษาโครงการวิจัยและการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ ประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบหลัก คือ ๑) หลักการและแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๒) วัตถุประสงค์ของรูปแบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ ๓) ขั้นตอนในการดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยองค์ประกอบที่ ๑) หลักการและแนวคิดการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมของชุมชน อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดและทฤษฎีด้านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและ วิทยาการด้านสิ่งแวดล้อมที่ผสมผสานเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม และการสงวนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่หายาก สำหรับองค์ประกอบ ที่ ๒) วัตถุประสงค์ เพื่อให้เป็นกระบวนการในการดำเนินงานให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน และองค์ประกอบที่ ๓) ขั้นตอนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนย่อย ดังนี้ ขั้นตอนที่ ๑ การสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักร่วมกันในการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างยั่งยืน (ระยะก่อเกิด) ขั้นตอนที่ ๒ การพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ด้วยทักษะกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชิงปฏิบัติ เพื่อปรับปรุง/แก้ไขทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม/เปลี่ยนแปลงไป (ระยะพัฒนา) ขั้นตอนที่ ๓ การควบคุมและการเผยแพร่กิจกรรมเพื่อเพิ่มสมรรถนะด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ยั่งยืน (ระยะขยายผล)^{๔๕}

ประคอง มาโต (๒๕๖๒), ศึกษาเรื่อง การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง, ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบริเวณโดยรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นชุมชนที่มี ลักษณะเป็นชุมชนผสมผสาน มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมใน การจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิด กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง โดยมีการร่วมมือกันโดยการสร้างเครือข่าย ใน การ ท างานร่วมกันของ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และประชาชนในพื้นที่ โดยหน่วยงานรัฐทำหน้าที่เป็นหลักในการ จัดโครงการให้ความรู้กับประชาชน เพื่อพูดคุย และวางกติกาข้อตกลงร่วมกัน

^{๔๕} สรายุทธ คาน,สมกุล ถาวรกิจ,รูปแบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนกรณีศึกษา:ชุดโครงการวิจัยและพัฒนา การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ,วารสารสารสนเทศ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๐), หน้า ๑๖๙.

ในการใช้ทรัพยากรจากป่า เพื่อลดความขัดแย้ง และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในมรดกโลกห้วยขาแข้ง มีความสอดคล้องกับแนวคิดความสำคัญของภูมิศาสตร์ ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม และเห็นความสำคัญของการรักษาสภาพแวดล้อม เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง จนเกิดเป็นความตระหนักในความสำคัญต่อสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นโดยเฉพาะขึ้น น. ไปสู่แนวทาง ดังนี้ ๑. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ๒. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร ๓. การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการชมหรือสัมผัส ศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ รวมทั้งงานเทศกาล ประเพณี ๔. การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ และ วัฒนธรรมพื้นถิ่น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหา การสัมผัสโดยตรงกับคนที่มีเชื้อชาติ และภูมิหลัง ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไป ไม่ใช่การสัมผัสผ่านสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม และ ๕. การท่องเที่ยวเชิง สุขภาพ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อบำบัดโรค บำรุงสุขภาพกาย หรือสุขภาพจิต ดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่ธรรมชาติให้มาชมความงามตามธรรมชาติ ที่ประชาชนในชุมชนได้เข้าไปดำเนินกิจกรรม ในชุมชน กำหนดปัญหา และความต้องการ เพื่อร่วมปฏิบัติกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมติดตาม ประเมินผลกิจกรรม และร่วมรับผลกระทบที่เกิดจากกิจกรรมนั้น^{๔๖}

ชัคตตรัย ระยะสวัสดิ์ (๒๕๕๔), การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาพื้นที่ด้วยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม, วารสารราชพฤกษ์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๔), หน้า ๔๒. ผลการศึกษา พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยภาพรวมมีศักยภาพอยู่ในระดับมาก ($X = ๓.๗๙$ และ $S.D. = ๐.๙๕$) แบ่งเป็นทรัพยากรดิน มีศักยภาพในระดับมาก ($X = ๓.๘๑$ และ $S.D. = ๐.๙๔$) ทรัพยากรน้ำ มีศักยภาพ ในระดับมาก ($X = ๓.๘๕$ และ $S.D. = ๐.๙๓$) และทรัพยากรป่าไม้ มีศักยภาพในระดับมาก ($X = ๓.๗๒$ และ $S.D. = ๐.๙๙$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านทั้งในส่วนด้านลักษณะของปัจจัยการผลิตด้านการจัดการและด้านการนำ ผลผลิต ไปใช้ประโยชน์พบว่า ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้มีศักยภาพอยู่ในระดับมากเช่นกันในส่วนของการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติด้วยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมกับภาคีในพื้นที่ตำบลมะเกลือใหม่ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา นั้น พบว่า มีขั้นตอนในการดำ เนินงาน จำนวน ๘ ขั้นตอน คือการสำรวจ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ การจัดเวทีประชุม การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้นำ ชุมชน การจัดหาเอกสารเผยแพร่ การเผยแพร่แผน

^{๔๖} ประคอง มาโต (๒๕๖๒), การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง, วารสารวิจัยวิชาการ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒), หน้า ๘๙.

ที่ทรัพยากรธรรมชาติการจัดทำ กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการติดตามความก้าวหน้า การนำ กลยุทธ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ประโยชน์^{๔๗}

ศุภลักษณ์ วิรัชพินทุ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพประเภทนก และสัตว์ป่าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า นัก จำนวน ๑๑๗ ชนิด ๑๒ อันดับ ๔๑ วงศ์ และสัตว์ป่า ๕๑ ชนิด ผู้วิจัยทำการ คัดเลือกนกและสัตว์ป่าที่น่าสนใจ ได้ ๕๖ ชนิด ๒ ไฟลัม ๑๕ อันดับ ๓๓ วงศ์ และแสดงไว้ในคู่มือ “ชม นกตกธรรมชาติ ณ บ้านชมพู” เส้นทางหาของป่าต้นแบบนี้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นเส้นทาง ท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) สำหรับชุมชน ต.ชมพูซึ่งมีส่วนร่วมในการสำรวจสัตว์ป่า พิสูจน์แล้วว่าพื้นที่แห่งนี้มีศักยภาพสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ดูนก ชุมชนนี้จะได้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ถ้าได้รับ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในด้านการให้การศึกษาเรื่อง สิ่งแวดล้อมและการจัดการการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ^{๔๘}

ผศ.ดร.พีระศักดิ์ ฉายประสาท และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพ และการอนุรักษ์พันธุกรรมของพืชสมุนไพรในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า การสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก ทั้งหมด ๕ เส้นทาง ประกอบด้วย เส้นทางที่ ๑ เส้นทางน้ำตกห้วยแก้ว เส้นทางที่ ๒ เส้นทางพ่อดีดกษัตริย์ เส้นทางที่ ๓ เส้นทาง สะพานหินธรรมชาติ เส้นทางที่ ๔ เส้นทางเรียบแม่น้ำปิง และเส้นทางที่ ๕ เส้นทางหินดึกดำบรรพ์ ระยะทาง ประมาณ ๑๓.๖ กิโลเมตร โดยสำรวจ ๓ ถุดูกาล พบสมุนไพรทั้งหมดแบ่งออกเป็น ๒๐ วงศ์ ๒๘ ชนิด โดย แบ่งเป็น ไม้พุ่มขนาดเล็ก ไม้ต้น และไม้เถา เมื่อนำปลาไหลเผือก และหนอนตายหยาก มา เพาะเลี้ยงบนสูตรอาหาร เป็นระยะเวลา ๒ เดือน และย้ายลงบนสูตรอาหารดัดแปลงเติม BA ความ

^{๔๗} ขัคตตริย รัชสวัสดิ์ (๒๕๕๔), การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาพื้นที่ด้วย กระบวนการแบบมีส่วนร่วม, วารสารราชพฤกษ์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๔), หน้า ๔๒.

^{๔๘} ศุภลักษณ์ วิรัชพินทุ และคณะ, “ความหลากหลายทางชีวภาพประเภทนกและสัตว์ป่าเพื่อการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก”, การประชุมวิชาการการบริหาร จัดการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๓, (๒๕๕๖) : ๒๓-๓๙.

เข้มข้น ๑.๐ PPM พบว่าสมุนไพรรูปปลาไหลเผือก และหนอนตายหยากมีการเจริญเติบโตได้ดีสามารถเพิ่มจำนวนเพื่อขยายพันธุ์และย้ายออกปลูกในธรรมชาติได้^{๔๙}

รณิดา ปิงเมือง และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนบ้านสบเปาใหม่ หมู่ที่ ๑๔ ตำบลแม่เปา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เพื่อการจัดการโดยชุมชน ผลการวิจัยพบว่า สัตว์ ๑๐๗ ชนิด ๑๙ อันดับ ๕๑ วงศ์ แบ่งตามสัตว์มีกระดูกสันหลัง ๕ กลุ่ม ได้แก่ นก ๗๕ ชนิด ไต ๑๑ อันดับ ๓๓ วงศ์ จัดเป็นนกประจำถิ่น ๕๕ ชนิด นกอพยพ ๑๒ ชนิด นกประจำถิ่นที่ประชากรบางส่วนมีการอพยพ ๘ ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม พบ ๔ ชนิดใน ๒ อันดับ ๒ วงศ์ สัตว์เลื้อยคลาน พบ ๕ ชนิดใน ๑ อันดับ ๓ วงศ์ สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก พบ ๑๑ ชนิด ๒ อันดับ ๕ วงศ์ และปลา พบ ๑๒ ชนิด ใน ๓ อันดับ ๘ วงศ์ ผลจากการวางแผนกลุ่มตัวอย่างขนาด ๕๐ x ๒๐ เมตร จำนวน ๓ แปลง พบพันธุ์ไม้ อย่างน้อย ๕๒ ชนิด ๒๖ วงศ์ เป็นไม้ใหญ่ จำนวน ๔๙ ชนิด ๒๕ วงศ์ ไม้หนุม ๗ ชนิด ๖ วงศ์ กล้ามไม้ ๙ ชนิด ๗ วงศ์ ได้มีการรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูล แล้วนำเสนอข้อมูลให้กับชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจวางแผนการจัดการ ซึ่งชุมชนได้จัดทำแผนการจัดการร่วมกันดังนี้ ๑. การพัฒนาป่าชุมชนบ้านสบเปาใหม่ หมู่ที่ ๑๔ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ ๒. การสืบสานแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชน ๓. การติดตามความเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในป่าชุมชน และ ๔. การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน^{๕๐}

อุบลรัตน์ หย้าใส และจิราภรณ์ ตั้งกิตติภรณ์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับนโยบายแผนงานและโครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าเทศบาลนครเชียงใหม่ มี ๓ นโยบาย ๒ แผนงาน และ ๑๘ โครงการ ผลการประเมินประสิทธิภาพโครงการฯ และพื้นที่สีเขียวประเภทอื่นๆ โดยรวมอยู่ในระดับพอใช้ ผลการประเมินความพึงพอใจต่อสิ่งบริการสวนสาธารณะโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญคือ ขาดการประชาสัมพันธ์ สิ่งอำนวยความสะดวกไม่ครบถ้วนตามเกณฑ์มาตรฐาน ขาดการบำรุง รักษาวัสดุอุปกรณ์และภูมิทัศน์ ขาดแคลนบุคลากรงบประมาณและเทคโนโลยีองค์ความรู้ แนวทางการพัฒนาคือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ตลอดจนการศึกษาค้นคว้า เพื่อนำผลงานวิจัยไปวิจัยต่อยอดสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่าพบว่า ในช่วง ๑๐ ปี ที่ผ่านมา มีข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายการ

^{๔๙} ผศ.ดร.พีระศักดิ์ ฉายประสาท และคณะ, “ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์พันธุ์กรรมของพืชสมุนไพรในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก”, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๙.

^{๕๐} รณิดา ปิงเมือง และคณะ, “การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนบ้านสบเปาใหม่ หมู่ที่ ๑๔ ตำบลแม่เปา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง”, วารสารกาสะลองคำ, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๖๖๓), หน้า ๗๗-๘๖.

พัฒนาพื้นที่สีเขียว จำนวน ๓ นโยบาย คือ นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๐ -๒๕๕๙ นโยบายการพัฒนาและผลักดันเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองสีเขียวอย่างยั่งยืนของเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๕๒ และนโยบายการพัฒนาเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๕ ส่วนแผนงานการพัฒนาพื้นที่สีเขียว พบว่ามีจำนวน ๒ แผนงาน คือ แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔ และแผนปฏิบัติการ ๒๑ ระดับท้องถิ่น และสำหรับโครงการหรือกิจกรรมพัฒนาพื้นที่สีเขียว พบว่ามีจำนวนทั้งหมด ๑๘ โครงการที่ดำเนินการโดยภาครัฐและภาคเอกชน ประกอบด้วยโครงการนำร่องแนวคิดใหม่สู่การเป็นเมืองสีเขียว เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ และพื้นที่เมืองโดยรอบ, โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่และจัดการพื้นที่สีเขียวเมืองเก่าเชียงใหม่ตามแนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม, โครงการเมืองสีเขียวเนเธอร์แลนด์-เชียงใหม่, โครงการปรับภูมิทัศน์ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, โครงการปรับปรุงและพัฒนาสวนสาธารณะในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, โครงการจัดทำสวนแนวตั้งในสถานที่ราชการ, โครงการประกวดต้นไม้ใหญ่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, โครงการละอองเจียงใหม่ฮั้วใจอนุรักษ์ต้นไม้ในเวียงเก่า, กิจกรรมสำรวจและทำแผนที่ต้นไม้ในโรงเรียน, โครงการแผนที่สีเขียวเทศบาลนครเชียงใหม่, กิจกรรมปลูกต้นไม้เพิ่ม เต็มบริเวณคูเมือง, โครงการตัดแต่งกิ่งไม้/ต้นไม้บริเวณพื้นที่เลียบถนนสายต่างๆ, โครงการส่งเสริมการเกษตรในเขตเมือง, กิจกรรม "เขียวกินได้", โครงการ "เยาวชน หมอต้นไม้อาสา", กิจกรรม "ฟื้นคืนชีวิตต้นไม้ใหญ่กับหมอนต้นไม้", กิจกรรม "หน้าบ้าน น่านอง" และ กิจกรรม "เขียวออกแบบได้"^{๕๑}

นฤนาท สนลอย ได้ศึกษาวิจัยถึงการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวแบบมีส่วนร่วมในบริบทการขยายตัวของเมืองในโครงการสวนกลางมหานคร(บางกระเจ้า) อำเภอบางกระเจ้า จังหวัดสมุทรปราการ ด้วยเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ ผลการศึกษาทางกายภาพพบว่าในปี พ.ศ.๒๕๔๗ พื้นที่โครงการสวนกลางมหานคร มีพื้นที่สีเขียวร้อยละ ๗๑.๖๘ และในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ มีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๗๔.๐๕ จากนั้นได้ทำการคัดเลือกพื้นที่ที่เป็นสีเขียวแปลงใหญ่ๆ จากข้อมูลทางกายภาพซึ่งจะมีพื้นที่สีเขียวอยู่ใน ๓ ตำบล คือ ตำบลบางกะเจ้า ตำบลบางกระสอบ และตำบลทรงคนอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ ที่เป็นที่ราชพัสดุที่กรมป่าไม้ดูแลรับผิดชอบ และผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าตำบลทรงคนอง มีศักยภาพสูงสุดในด้านการมีส่วนร่วมถึงแม้ว่าพื้นที่สีเขียวจะลดลงจากปี พ.ศ.๒๕๔๗ จำนวนร้อยละ ๐.๘๓ หากเปรียบเทียบพื้นที่และจำนวนประชากร จำนวนครัวเรือนแล้วจะพบว่าตำบลทรงคนองมีพื้นที่ทั้งหมด ๖๘๑.๗๖ ไร่ มีความหนาแน่นของประชากร ๑๒.๐๗ คนต่อไร่ความหนาแน่นของครัวเรือน ๓.๙๓ ครัวเรือนต่อไร่ ซึ่งมีความหนาแน่นมากที่สุด แต่ยังสามารถอนุรักษ์พื้นที่

^{๕๑} อุบลรัตน์ หยาใส่ และจิราภรณ์ ตั้งกิตติภรณ์, นโยบายแผนงานและโครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, (สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

สี่เขี้ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง โดยพบว่าชุมชนรวมกันบริหารจัดการพื้นที่สี่เขี้ยวของตำบลในรูปของป่าชุมชนเมืองส่วนป่าเกิดน้อมเกล้า ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดจากทุกภาคส่วนอย่างบูรณาการ ทั้งภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน บริษัทห้างร้านและสถานศึกษาได้ร่วมจัดกิจกรรมทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยมีกรมป่าไม้เป็นหน่วยงานสนับสนุนทางด้านเทคนิควิชาการ และงบประมาณในการบริหารจัดการป่าชุมชน ส่วนชุมชนเองมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความเสียสละสูง จึงจึงในการปฏิบัติหน้าที่สามารถพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็วประกอบกับประชาชนในพื้นที่มีการศึกษาค่อนข้างสูง ซึ่งมีส่วนให้เกิดความรู้ความเข้าใจและยังเข้ามามีบทบาทในการร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน มีการตั้งกฎระเบียบขึ้นเองจากภายในชุมชนทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมและยังสามารถขยายเครือข่ายอีก ๕ ตำบลในอำเภอพระประแดงให้หันมาสนใจในการอนุรักษ์พื้นที่สี่เขี้ยว แต่ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตคือการสืบทอดเจตนารมณ์ของคนรุ่นถัดไป ซึ่งอาจมีแนวคิดต่างกันเนื่องจากในปัจจุบันสังคมรอบข้างได้พัฒนาไปสู่ความเป็นเมือง^{๕๑}

จิตชัย ค่วงลำพันธ์ และคณะ ได้ทำการศึกษาถึงการพัฒนาพื้นที่สี่เขี้ยวภายใต้แนวคิดชุมชนนิเวศ กรณีศึกษาเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ การจำแนกประเภทของพื้นที่สี่เขี้ยวและศึกษาศักยภาพของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมเพื่อการพัฒนา มีกรอบแนวความคิดในการวิจัยจากการรวบรวมเอกสารและทบทวนวรรณกรรม จนได้ข้อสรุปเพื่อหารูปแบบการจำแนกประเภทของพื้นที่สี่เขี้ยวที่มีความสอดคล้องกับพื้นที่เทศบาลเมืองแม่โจ้ดังนี้ คือ พื้นที่สี่เขี้ยวธรรมชาติ พื้นที่สี่เขี้ยวเพื่อการผลิต พื้นที่สี่เขี้ยวเพื่อบริการ พื้นที่สี่เขี้ยวเพื่อสิ่งแวดล้อม และพื้นที่สี่เขี้ยวริมเส้นทางสัญจร โดยการจำแนกขอบเขตพื้นที่ และสร้างสมดุลงานการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เกิดความเหมาะสมแก่สภาพพื้นที่ ซึ่งมีมติในการพิจารณา คือ มิติด้านพื้นที่ (Area Base) จะพิจารณาถึงศักยภาพของพื้นที่สี่เขี้ยวในแต่ละพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน รวมทั้งการนำการวิเคราะห์ศักยภาพเชิงพื้นที่มาใช้ในการประเมินและเลือกพื้นที่ที่มีความเหมาะสม และมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นพื้นที่สี่เขี้ยวที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมชุมชนเมืองให้ได้มากที่สุดจากการศึกษาครั้งนี้ ได้ใช้การศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. ๒๕๕๓ ประกอบกับการสำรวจพื้นที่ ทำให้ได้แผนที่บ่งชี้และจำแนกประเภทของพื้นที่สี่เขี้ยวในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่โจ้ และจากการศึกษาด้านศักยภาพของพื้นที่สี่เขี้ยวแต่ละประเภท ทำให้ทราบว่าจากการจำแนกพื้นที่สี่เขี้ยวทั้งหมด ๕ ประเภท มีพื้นที่สี่เขี้ยว ๒ ประเภทที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา คือ พื้นที่สี่เขี้ยวธรรมชาติ และพื้นที่สี่เขี้ยวเพื่อการผลิต ควรเป็นพื้นที่สี่

^{๕๑} นฤนาท สนลอย, แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่สี่เขี้ยวบริเวณบางกะเจ้า ตามโครงการสวนกลางมหานคร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, (มหาวิทยาลัยมหิดล : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

เขียวที่ควรอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสิ่งแวดล้อมและคุณค่าต่อชุมชนสูง เพื่อรักษาสมดุลด้านสภาพแวดล้อมให้กับชุมชนและช่วยส่งเสริมการเป็นชุมชนนิเวศอย่างยั่งยืน^{๕๓}

เมธิณี วรรณยางกูร ได้ศึกษาถึงกลยุทธ์การสื่อสารการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์ผลที่ได้รับปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนแนวโน้มกลยุทธ์การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคม ที่มีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารงานทางด้านการสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารโดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างร่วมกับการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยผลการวิจัยพบว่า ๑) กลยุทธ์การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมภายในและภายนอกองค์กร โดยการสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมภายในองค์กรมุ่งเน้นไปที่กลยุทธ์การสื่อสารของผู้นำโดยผู้นำจะต้องมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมต่างๆขององค์กรและมีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี (Role Model) เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้บุคลากรในองค์กรประพฤติปฏิบัติตาม ส่วนการสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมภายนอกองค์กรมุ่งเน้นไปที่กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับชุมชนและการมีส่วนร่วม กับโครงการภายใต้แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งถือเป็นแนวทางการดำเนินงานหลักของธนาคาร ๒) การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นตัวช่วยขับเคลื่อนให้กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารประสบผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมจนได้รับรางวัลจากหน่วยงานภาครัฐต่างๆ นอกจากนี้การสื่อสารยังก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างธนาคารกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อองค์กร ๓) ปัญหาที่พบสำหรับการดำเนินงานสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคาร ได้แก่ งบประมาณ ช่องทางการสื่อสาร และความถี่ในการสื่อสาร ๔) ธนาคารมีแนวโน้มที่จะเพิ่มงบประมาณเพื่อขยายช่องทางการสื่อสารไปยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับช่องทางการสื่อสารประเภทสื่อสังคมออนไลน์ (SocialMedia) มากยิ่งขึ้น^{๕๔}

^{๕๓} จุติชัย ด้วงลำพันธ์ และคณะ, การพัฒนาพื้นที่สีเขียวภายใต้แนวคิดชุมชนนิเวศ กรณีศึกษาเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, (มหาวิทยาลัยแม่โจ้ : เชียงใหม่, ๒๕๖๖), หน้า ๔.

^{๕๔} เมธิณี วรรณยางกูร, กลยุทธ์การสื่อสารการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการสื่อสารประยุกต์, (คณะภาษาและการสื่อสาร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), หน้า ๓-๔.

อลงกรณ์ จุฑาเกต ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ๒) ศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร และ ๓) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร กลุ่มประชากรที่ศึกษาคือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครทั้ง ๒๖ แห่ง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสัมภาษณ์ และแบบเก็บข้อมูลภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัยพบว่า ๑) ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น มี ๑๐ ด้าน ได้แก่ (๑) จุดประสงค์ของการก่อตั้ง (๒) การบริหารจัดการ (๓) ลักษณะชุมชนที่ตั้งอยู่ (๔) ตำแหน่งที่ตั้ง (๕) อาคารและสถานที่ (๖) การจัดแสดง (๗) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ (๘) บุคลากรและเจ้าหน้าที่ (๙) การประชาสัมพันธ์ และ (๑๐) การใช้ประโยชน์และการได้รับประโยชน์ของพิพิธภัณฑ์ ๒) สภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนมีค่อนข้างน้อยในทุกๆ ด้าน แม้จะมีจุดมุ่งหมายที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแต่คนในท้องถิ่นส่วนใหญ่ก็ไม่ได้เข้ามามีส่วนตั้งแต่เริ่มต้น เพราะขาดปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ชุมชนไม่เข้าใจและเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ ขาดกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ และขาดเครือข่ายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ส่งผลให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร ไม่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สมบูรณ์ได้ ๓) แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร มี ๔ ข้อ คือ ๑) การเสริมสร้างปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ ๒) การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ ๓) การเสริมสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้และ ๔) การเสริมสร้างเครือข่ายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้^{๕๕}

กฤติน จันทรสนธิมา และอรทัย อินตะไชยวงศ์ ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชน บ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการสำคัญที่อยู่ภายในหลักสิทธิชุมชนตามหลักรัฐธรรมนูญ ในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุล และยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชน หรือบุคคลในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ

^{๕๕} อลงกรณ์ จุฑาเกต, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรุงเทพมหานคร, *ดุชนิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุชนิพนธ์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า ๕.

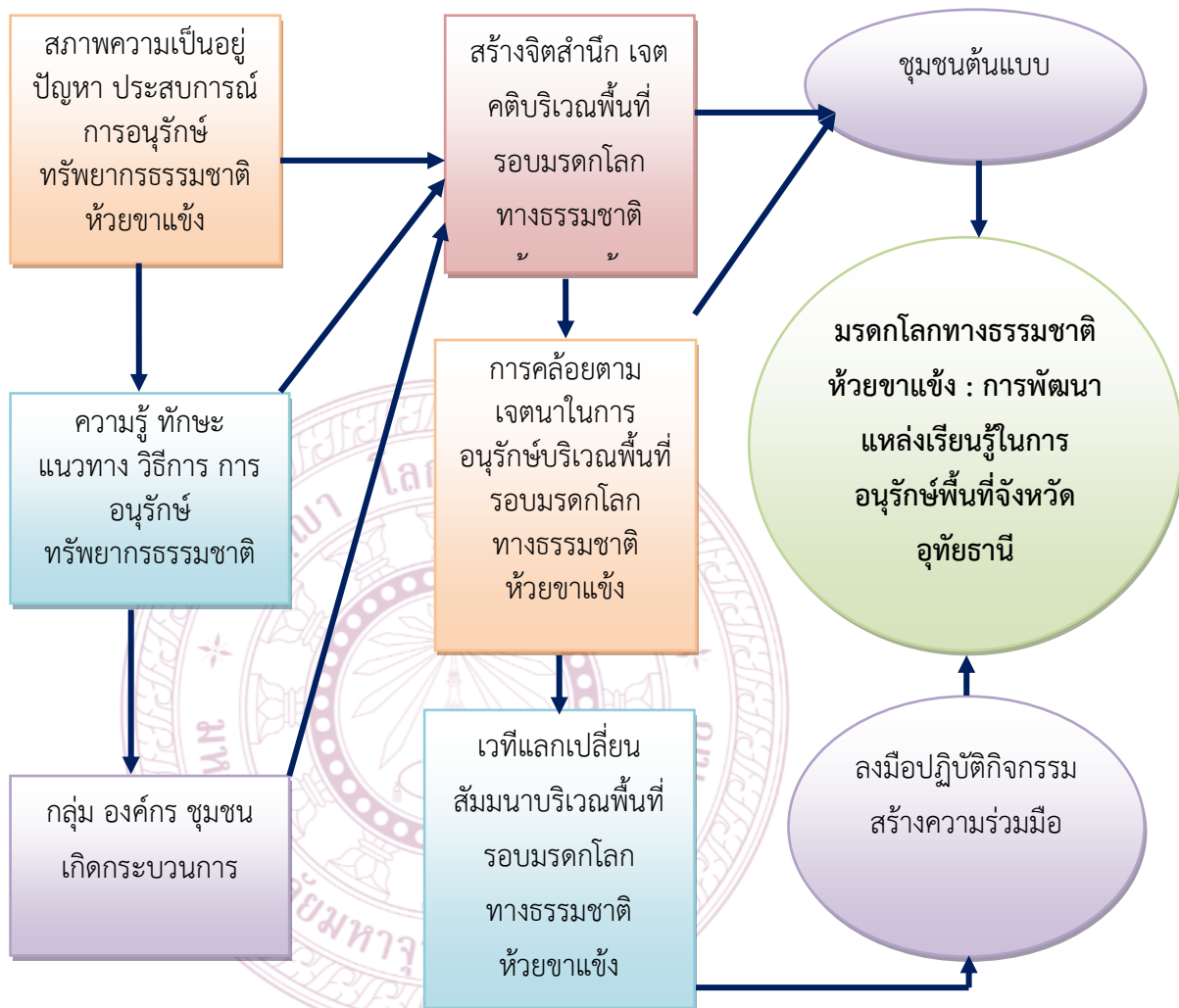
การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ต้องอยู่บนฐานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สมดุล และยั่งยืน โดยอยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกันของสังคม บทควมนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดรูปแบบ และปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาถึงสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชน และหาแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ อย่างสมดุล และยั่งยืนเพื่อนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีป่าชุมชน ที่เหมาะสมในการส่งเสริม และสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล และยั่งยืน^{๕๖}

^{๕๖} กฤติน จันทรสนธิมา และอรทัย อินตะไชยวงศ์, การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชน บ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๘), หน้า ๔.

๖. กรอบแนวคิด

จากแนวคิดทฤษฎีและวิธีการดำเนินการวิจัยสามารถทำเป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี ๓) เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี โดยมีวิธีวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๓ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

๑) การพัฒนา การเรียนรู้ การอนุรักษ์ วิถีชีวิตการอยู่กับป่า ที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๒) กระบวนการ วิธีการ กิจกรรม การเรียนรู้ ที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๓) รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ การสร้างจิตสำนึกทรัพยากรธรรมชาติ

๕) แนวทางการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรมการเรียนรู้ การสร้างจิตสำนึก และการพัฒนาที่ยั่งยืน

๖) แนวทางการ วิธีการขับเคลื่อนกิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกของพื้นที่

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) การลงพื้นที่ใน ๓ พื้นที่ เพื่อสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลจากชุมชน ผู้นำในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล เช่น การเป็นอยู่ วิถีชีวิต การทำเกษตร รูปแบบและกระบวนการ

๒) การสัมภาษณ์ สนทนากลุ่มกับตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเขตอนุรักษ์ กรมป่าไม้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนา การจัดการเรียนรู้ กิจกรรม การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๓) การสัมภาษณ์เชิงลึกกับนักอนุรักษ์ ราษฎรท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญ และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๔) การพูดคุยกับกลุ่มนักอนุรักษ์ จัดอาสาในแต่ละพื้นที่เพื่อสรุปประเด็น รูปแบบวิธีการ หาแนวทางการส่งเสริม การสร้างจิตสำนึก กิจกรรมในการดำเนินงาน

๕) จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้การ กิจกรรม กระบวนการ สร้างจิตสำนึก การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่เพื่อสรุปประเด็น รูปแบบ วิธีการ หาแนวทางการส่งเสริม การสร้างจิตสำนึก กิจกรรมในการดำเนินงาน

๓. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการลงพื้นที่สำรวจกิจกรรม การเรียนรู้ การอนุรักษ์ในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบันใน ๓ พื้นที่ เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ การจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน ที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปพัฒนา สร้างรูปแบบ กิจกรรมในการอนุรักษ์ โดยเน้นการทำงานวิจัยแบบปฏิบัติการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ลงพื้นที่ชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลชุมชนทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนกับพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง พื้นที่ชุมชน พื้นที่ปากันชน พื้นที่ความหลากหลายทางธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ ๒ วิเคราะห์การจัดการเรียนรู้ กิจกรรมการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนกับพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง การจัดลำดับความสำคัญและความต้องการในการพัฒนาการเรียนรู้ของพื้นที่ กิจกรรมพื้นที่ชุมชน แนวกันชน พื้นที่ความขัดแย้งคนกับสัตว์ การรุกรทำลายป่า ป่าชุมชน พื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน

ขั้นตอนที่ ๓ การวางแผน เป็นการวางแผนการพัฒนาการเรียนรู้ กิจกรรมการสร้างกิจกรรมของพื้นที่ การจัดการเรียนรู้พื้นที่ชุมชน การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์

ขั้นตอนที่ ๔ ออกแบบกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์ โดยแบ่งเป็นสัดส่วนของแต่ละพื้นที่ ประกอบไปด้วย กิจกรรมการเรียนรู้วิถีชีวิต กิจกรรมการเรียนรู้ความหลากหลายทางธรรมชาติ กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ ๕ กระบวนการดำเนินการกิจกรรมการเรียนรู้วิถีชีวิต กิจกรรมการเรียนรู้ความหลากหลายทางธรรมชาติ กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ ๖ การสร้างการรับรู้ของชุมชน เพื่อการเรียนรู้ รักษา ต่อยอด ขับเคลื่อนการดำเนินการในระยะยาวของพื้นที่แหล่งเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติ

ขั้นตอนที่ ๗ การคืนข้อมูลแก่ชุมชน สังคม โดยการจัดเวทีสาธารณะ สร้างการรับรู้กับชุมชนเพื่อการรับรู้ของชุมชนพื้นที่

ขั้นตอนที่ ๘ สรุปผลงาน สรุปการดำเนินการ และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษา จำนวน ๓ พื้นที่ ได้แก่อำเภอลานสั๊ก ชุมชนบ้านเขาเขียว ชุมชนบ้านบึงเจริญ ชุมชนบ้านเขาไม้นวล โดยเน้นสถานที่ที่สำคัญ และการพัฒนาที่มีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาการเรียนรู้ การอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ การให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ซึ่งมีรายชื่อตำบลในพื้นที่ดังต่อไปนี้

๑. อำเภอลานสั๊ก ตำบลระบำ หมู่ ๑๔ บ้านเขาเขียว
๒. อำเภอลานสั๊ก ตำบลป่าอ้อ หมู่ ๘ บ้านซับป่าพลูใหม่
๓. อำเภอลานสั๊ก ตำบลป่าอ้อ หมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้นวล

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษารั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึก รักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเขตอนุรักษ์ กรมป่าไม้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน เกี่ยวข้องในพื้นที่ เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๓) นักอนุรักษ์ จิตอาสา ประชาชนท้องถิ่น ผู้อาวุโส และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๔) กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึก รักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ๆ เพื่อร่วมเรียนรู้ จำนวน ๑๐ ราย

๒. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) กลุ่มผู้นำและนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๒) กลุ่มเยาวชนและกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ เพื่อร่วมเรียนรู้ในการพัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ รวม ๑๐ ราย

๓) กลุ่มจิตอาสาและประชาชนในพื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

รวมประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย จำนวน ๗๐ ราย

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยผสมผสานเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการลงพื้นที่สำรวจ พื้นที่ กิจกรรม รูปแบบการดำเนินการในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้พื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม ที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปพัฒนาเป็นพื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ในรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ดังนั้น จึงมีเครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย

๑. แบบการประเมินศักยภาพของพื้นที่

๒. แบบสำรวจระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ ของพื้นที่

๓. แบบสัมภาษณ์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาอุปสรรคของพื้นที่ แนวทางการสร้างพื้นที่ การจัดผังภูมิโนเวศน์ของชุมชน

๔. กิจกรรมวิเคราะห์ วางแผนการดำเนินการจัดผังพื้นที่ภูมิโนเวศ

๕. กิจกรรมการจัดการผังภูมิโนเวศน์พื้นที่ชุมชน พื้นที่ที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตร พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ป่ากันชน พื้นที่ความหลากหลายทางธรรมชาติ

๖. ดำเนินการแนวทางการระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเชิงพื้นที่ GPS กับการพัฒนาภูมิโนเวศน์พื้นที่ชุมชน

๗. เวทีสาธารณะการจัดการภูมิโนเวศน์ของพื้นที่ การอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการใช้วิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่า โดยการรักษา อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๘. แบบสังเกตการณ์ชุมชนที่ได้ทำกิจกรรมเพื่อวิเคราะห์การสร้างภูมินิเวศน์ของพื้นที่ การอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการใช่วิธีชีวิตอยู่ร่วมกับป่า โดยการรักษา อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การสร้างเครื่องมือการวิจัย

๑) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือที่เกี่ยวข้องทั้ง แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ

๒) ร่างเครื่องมือทุกฉบับ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ เพื่อให้เป็นต้นแบบการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

๓) นำเสนอผู้เชี่ยวชาญ เพื่อทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัย

๔) นำผลการตรวจสอบมาคำนวณหาค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์หรือนิยาม (IOC: Item Objective Congruence Index) เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ ๐.๕๐ ถึง ๑.๐๐ ซึ่งแสดงว่าจุดประสงค์นั้นวัดได้ครอบคลุมเนื้อหา หรือข้อสอบนั้นวัดได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และถ้าข้อใดได้คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า ๐.๕๐ ต้องนำไปปรับปรุงแก้ไข เพราะอาจมีความสอดคล้องกันต่ำ และปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อจัดทำ แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ ฉบับสมบูรณ์

๕) จัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ในการวิจัย

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยมีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑) จัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจและจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์เครื่องมือการทำงาน

๒) ลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของพื้นที่ ๓ แห่ง โดยการทำจดหมายและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมกับการศึกษา

ค้นคว้าจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ โดยการสำรวจข้อมูลและคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

- สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจต้องเป็นสถานที่เหมาะสมและมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ
- สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจนั้น ต้องมีองค์กรชุมชน ผู้นำ และประชาชนอนุญาตและให้ความร่วมมือในพัฒนาองค์ความรู้
- สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจนั้น มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ และข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการนำมาสังเคราะห์องค์ความรู้

๓) ปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่ และกิจกรรม กระบวนการ และการส่งเสริมที่กำหนดไว้ในการศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้ผลงานการพัฒนาพื้นที่ และกิจกรรม กระบวนการ และการส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

๔) จัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและนำเครื่องมือการวิจัยไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการจัดทำฉบับสมบูรณ์

๕) สรุปลองค์ความรู้การพัฒนา แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีประชาคมในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ หลังจากนั้น จึงดำเนินการลงมือปฏิบัติการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ พัฒนากิจกรรมกระบวนการ

๖) จัดประชุมเสวนาทางวิชาการ และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่ กระบวนการ กิจกรรมการส่งเสริม จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ สร้างเครือข่าย และการประชาสัมพันธ์พื้นที่ และกิจกรรมอย่างเพื่อประเมินผลการดำเนินการวิจัย

๗) การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ วีดิโอ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับ หนังสือสรุปลองค์ความรู้ เว็บไซต์ การเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ วารสาร และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) หลังจากนั้นผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่น่าเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้ (หนังสือสรุปองค์ความรู้) และวิธีทัศนัยบรรยายการสังเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่ให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

- ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ วิถีชีวิต เช่น กิจกรรม วิถีชีวิต และความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ เช่น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต การออกแบบงานการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรม ในพื้นที่ชุมชนที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ

- รูปแบบและกระบวนการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรม กระบวนการ การส่งเสริมจิตสำนึกในการอนุรักษ์ เช่น การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรมกระบวนการรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

- การจัดการทรัพยากรของชุมชน
- รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
- การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่เป็นกรณีศึกษา ในมิติของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ร่วมกัน

- แนวทางการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากระบวนการรวมทั้ง นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ ที่สอดคล้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

- การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากระบวนการ การส่งเสริม รวมทั้งแนวทางการพัฒนาพื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ สัจเคราะห์ข้อมูล โดยการเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎี เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ และแนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓.๘ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การประเมิน การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากระบวนการกิจกรรม และการสนทนากลุ่มเฉพาะ นำมาทำการวิเคราะห์ สรุป และอภิปรายผล โดยจับประเด็นหลักของเรื่อง และจำแนกเหตุการณ์หลักๆ ด้วยการแยกเป็นประเด็น ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยจะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) พร้อมอ้างอิงคำพูดผู้ให้ข้อมูลสำคัญและนำเสนอรูปภาพประกอบเหตุการณ์ของเรื่อง เพื่อยืนยันประเด็นที่พรรณนาวิเคราะห์ตามความเหมาะสม โดยเป็นการนำเสนอผลการวิจัยชุดองค์ความรู้ในการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการบรรยายตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายพร้อมการบรรยาย จากผลการลงพื้นที่สำรวจผลงานการดำเนินการวิจัยในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสู่การสรุปองค์ความรู้การเรียนรู้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ ในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ หลังจากนั้น จึงดำเนินการลงมือปฏิบัติการวิจัยเพื่อพัฒนากิจกรรม แหล่งเรียนรู้ การจัดประชุมเสวนาทางวิชาการ โดยการประเมินผลจากการสอบถามทัศนคติของคนในพื้นที่ เพื่อจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับโบว์ชัวร์ หนังสือสรุปองค์ความรู้ และการเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ วารสาร และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

สรุปกิจกรรมและขั้นตอนการวิจัย

แผนภาพที่ ๓.๑ สรุปกิจกรรมและขั้นตอนการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

จากการดำเนินกิจกรรมตามงานของโครงการวิจัย “มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี” มีการศึกษาโครงการตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

- ๑) เพื่อศึกษาการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี
- ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี
- ๓) เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๔.๑ การเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี โดยแยกประเด็นในการศึกษาดังนี้

- ๔.๑.๑ บริบทพื้นที่ทางกายภาพ
- ๔.๑.๒ บริบทด้านสังคม และชุมชนบริเวณโดยรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง
- ๔.๑.๓ บริบทการจัดการระหว่างรัฐกับชุมชน
- ๔.๑.๔ สภาพปัญหาบริเวณพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๔.๑.๑ บริบทพื้นที่ทางกายภาพ

๔.๑.๑.๑ ความเป็นมาของห้วยขาแข้ง

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เดิมมีสภาพการเป็นป่าคุ้มครองที่ได้มีการจัดการ และการทำไม้แต่อย่างใด ต่อมาได้ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ กรมป่าไม้ก็ได้จัดการป่านี้เป็นป่าสัมปทานเพื่อการทำไม้ ออกผู้รับสัมปทานทำไม้ตามสัญญาสัมปทานที่ ๘๔ ได้แก่ บริษัท ไม้อัดไทย จำกัด แต่เนื่องจากป่าในท้องที่นี้ได้ประกาศเป็นป่าปิดด้วยเหตุผลทางการเมือง จึงมิได้มีการ

อนุญาตให้ทำไม้ ต่อมาทางราชการได้ยกเลิกการทำไม้แบบเก่าได้มีการปรับปรุงวางโครงการใหม่ เป็นการสัมปทานระยะยาวแก่ บริษัท ไม้อัดไทย จำกัด อีกครั้งหนึ่ง ครอบคลุมป่าโครงการห้วยทับเสลา-ห้วยขาแข้ง มีกำหนดระยะเวลา ๓๐ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๓

พื้นที่ลุ่มน้ำห้วยขาแข้งส่วนใหญ่ได้ถูกกันไว้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เนื่องจากรัฐบาลโดยกรมป่าไม้เห็นว่าพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบนของลำห้วยขาแข้ง และลำห้วยทับเสลา มีสภาพป่าสมบูรณ์ และสัตว์ป่าชุกชุม ประกอบกับเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าหายากหลายชนิด เช่น สมเสร็จ เสี่ยงผา กระซู่ เนื้อทราย เก้งหม้อ ควายป่า ละอง และแมวลายหินอ่อน ควรจะรักษาพื้นที่ไว้เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า นอกจากนี้พื้นที่ลุ่มน้ำลำห้วยขาแข้ง และลำห้วยทับเสลาตอนบน ยังเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของแม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำสะแกกรัง ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกษตร และเศรษฐกิจด้านอื่นๆ ของชาติด้วย

รัฐจึงมีนโยบายอนุรักษ์พื้นที่นี้ไว้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเพื่อประโยชน์ดังกล่าวด้วย กรมป่าไม้จึงได้เข้าไปดำเนินการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๘ โดยส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปสำรวจเบื้องต้น เพื่อหาความเหมาะสมในการจัดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แต่การดำเนินงานในระยะแรกๆ นั้นได้ประสบอุปสรรคต่างๆ หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องงบประมาณ และอัตรากำลังไม่เห็นถึง ความสำคัญของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จึงทำให้การดำเนินงานไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จนกระทั่งปี พ.ศ.๒๕๑๕ เมื่อนโยบายของกรมป่าไม้เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับได้รับงบประมาณสำหรับดำเนินการโดยเฉพาะ จึงได้มีการดำเนินงานอย่างจริงจังด้วยการออกราชกฤษฎีกา โดยกำหนดให้ป่าห้วยขาแข้งในท้องที่ตำบลแม่ละมั่ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก อำเภอลานสัก ตำบลคอกควาย และตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๐๑ ลงวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๕ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๙ ตอนที่ ๑๓๒ ลงวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ.๒๕๑๕ เป็นแห่งที่ ๕ ของประเทศไทย มีพื้นที่รับผิดชอบในขณะนั้น ประมาณ ๑,๐๑๙,๓๗๕ ไร่ (๑,๖๓๑ ตารางกิโลเมตร)

ต่อมาทางกรมป่าไม้เห็นว่ายังคงมีพื้นที่ป่าสัมปทาน ที่อยู่ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง บางส่วนภายนอกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ยังเป็นพื้นที่ซึ่งคงความอุดมสมบูรณ์อยู่มากเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าอยู่มาก ประกอบกับเป็นแหล่งพันธุกรรมที่สำคัญของควายป่า ซึ่งเป็นสัตว์ป่าสงวนที่กำลังจะสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย และเป็นพื้นที่เขาสูงยากต่อการทำไม้ โดยเฉพาะในแปลงสัมปทานในลุ่มน้ำลำห้วยทับเสลา และพื้นที่ทางตอนใต้ของลุ่มน้ำลำห้วยขาแข้ง ดังนั้นในปี พ.ศ.๒๕๒๙ จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาย้ายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

จากการที่ได้มีประกาศพื้นที่อนุรักษ์เป็นจำนวนมากไปแล้วนั้น สภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เล็งเห็นถึงความจำเป็น ที่จะต้องมีแผนการจัดการที่เหมาะสม สำหรับการบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ทุกแห่งในประเทศไทย และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งก็ได้จัดอยู่ในอันดับแรก

ซึ่งได้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ ภายหลังจากที่ได้มีการจัดทำแผนแม่บทการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ภายในแผนแม่บทได้บรรจุแผนพัฒนาพื้นที่ป่ากันชนไว้ด้วย โดยการให้มีการผนวกพื้นที่ด้านขวาตอนบนของลำห้วยทับเสลา และพื้นที่ลุ่มลำห้วยสองทาง เข้ากับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง กรมป่าไม้จึงได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปทำการสำรวจสภาพพื้นที่บริเวณดังกล่าว เพื่อหาความเหมาะสม และกำหนดแนวขอบเขตให้แน่ชัด ปรากฏว่าพื้นที่ที่เหมาะสมที่จะผนวกเข้ากับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง คือ พื้นที่บริเวณเขาแม่กะสี (ฝั่งขวาตอนบนของลำห้วยทับเสลา) บริเวณหุบเขานางรำ (ลุ่มลำห้วยสองทาง) บริเวณเขาและในท้องที่ตำบลระบำ อำเภอลานสัก และตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้มีการผนวกพื้นที่เพิ่มเติมอีกครั้ง ในส่วนตอนเหนือและฝั่งตะวันออก จึงทำให้ปัจจุบันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลระบำ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต และตำบลคอกควาย ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และบางส่วนครอบคลุมพื้นที่ ตำบลแม่ละมุง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตากในปัจจุบันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งมีพื้นที่รวม ๑,๗๓๗,๕๘๗ ไร่ (ประมาณ ๒,๗๘๐ ตารางกิโลเมตร)^{๒๖}

ความรดกทางธรรมชาติของไทยผืนนี้ จะได้รับการคุ้มครองเป็นมรดกโลกอันทรงคุณค่ามหาศาล เพื่อมอบไว้แก่มนุษยชาติ ธรรมชาติต้องใช้เวลาร่วมสร้างคุณสมบัติอันสมบูรณ์ของสรรพชีวิตทั้งหลายอย่างต่อเนื่อง และยาวนานเกินกว่าจะประเมินค่าได้ เพื่อความอยู่รอดของทุกชีวิต เป็นภาระแห่งชีวิตร่วมกัน นับตั้งแต่พันธุ์ไม้ใหญ่น้อย ต้นน้ำลำธาร สัตว์ป่าทุกชนิด และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ล้วนมีชีวิตร่วมกันจนกระทั่งมนุษย์เอื้อมมือเข้ามาเกี่ยวข้อง จัดสรร และเก็บเกี่ยวเอาผลประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติมากมายเกินความจำเป็น แหล่งธรรมชาติถูกทำลายจนเสื่อมสลาย หลายพื้นที่ไม่อาจฟื้นฟูสถานะดั้งเดิมได้ เกิดภาวะวิกฤตสิ่งแวดล้อมร้ายสะท้อนต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วยกันเองอย่างรุนแรง ก่อผลเสียหายโยงใยถึงกันทั่วโลก ทำให้ชาวโลกได้พินิจตระหนักต่อคุณค่าอันมหาศาลของธรรมชาติ เป็นความรู้สึกรังสรรค์และห่วงใยต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่างหันมาพิทักษ์รักษามรดกทางธรรมชาติที่เหลือ เพื่ออนาคตของมวลมนุษยชาติรุ่นต่อไปให้มีโอกาสดำรงชีวิตอยู่ได้

องค์การสหประชาชาติได้มีมติยอมรับ อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม และธรรมชาติของโลก จากการประชุมสามัญ ครั้งที่ ๑๗ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๖ ของยูเนสโก ณ กรุงปารีส และได้รับการจดทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก (UNESCO) ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลก ของยูเนสโก ระหว่างวันที่ ๙-๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๔ ณ เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย นับเป็นมาตรการหนึ่งที่นานาชาติร่วมมือกันแก้ไขวิกฤตการณ์ของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

^{๒๖} นายปิยะพงษ์ ตั้งกมลศรี. ๒๕๔๙. โครงการศูนย์ศึกษาป่าไม้และสัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.

๔.๑.๑.๒ สถานที่ตั้ง และอาณาเขตติดต่อ

สถานที่ตั้ง

พื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง มีลักษณะค่อนข้างยาวจากเหนือถึงใต้ ตลอดพื้นที่ลุ่มน้ำของลำห้วยขาแข้งครอบคลุมพื้นที่ ตำบลละหาน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต ตำบลคอกควาย ตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และบางส่วนของจังหวัดตาก ในท้องที่ตำบลแม่ละมั่ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก มีแนวเขตติดกับแนวเขตจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี

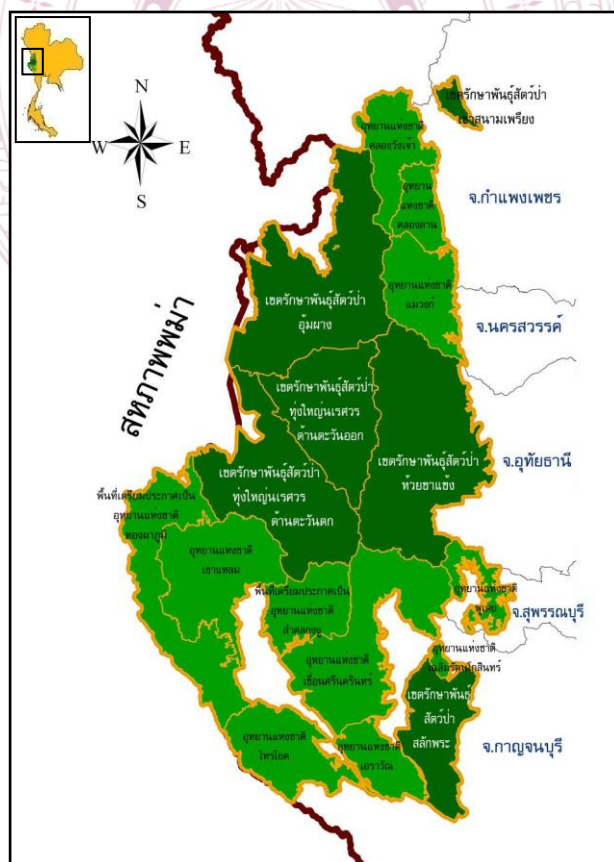
อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อแนวเขต จ.นครสวรรค์ เป็นเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุ้มผาง และป่าสงวนแห่งชาติห้วยทับเสลา

ทิศตะวันออก ติดต่อป่าสงวนแห่งชาติห้วยห้วยทับเสลา – คอกควาย

ทิศตะวันตก ติดต่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

ทิศใต้ ติดต่ออุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์และอุทยานแห่งชาติพุเตย

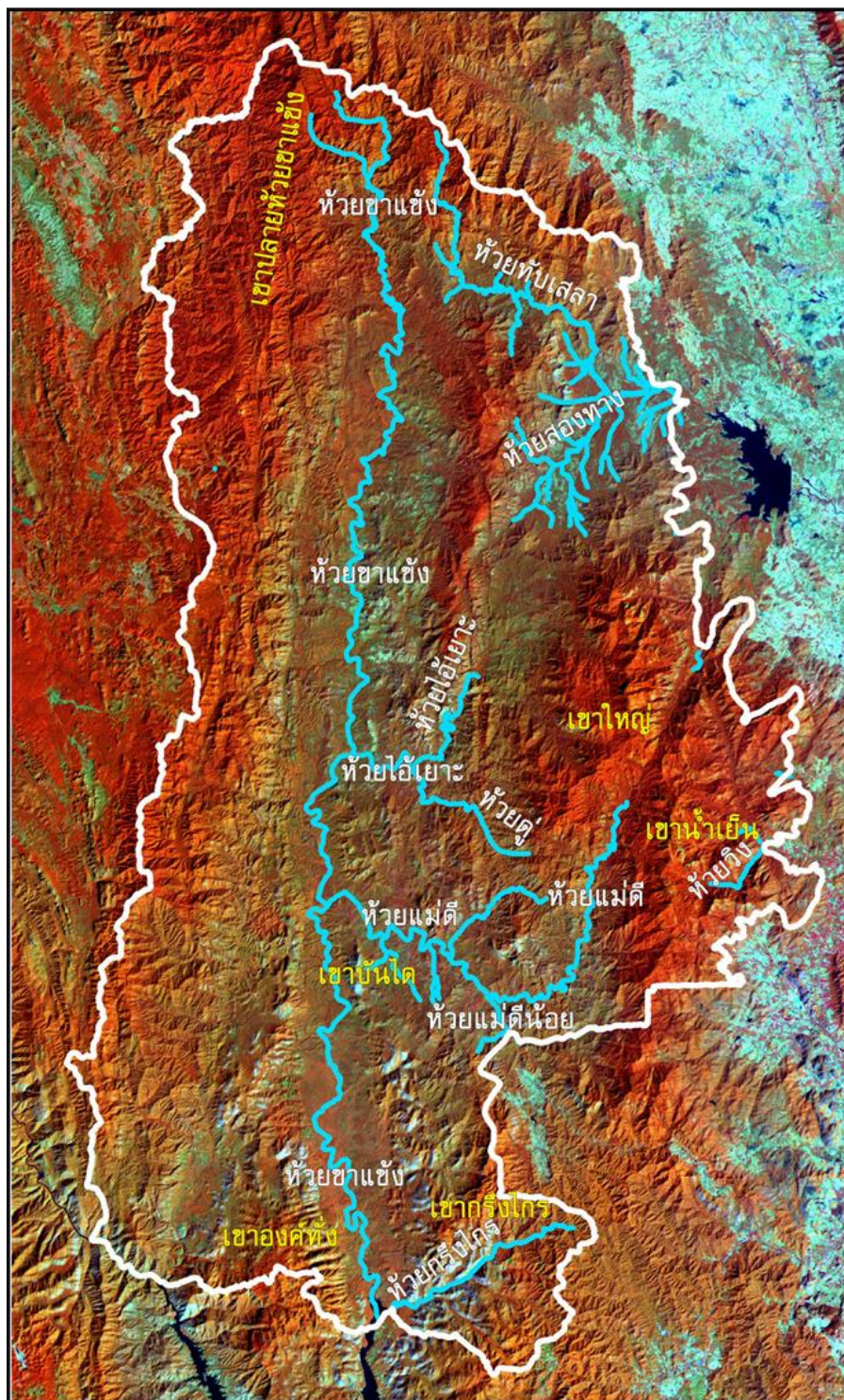
รูปภาพที่ ๔.๑ แผนที่ผืนป่าตะวันตก แสดงที่ตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

๔.๑.๑.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งครอบคลุมพื้นที่ส่วนหนึ่งของเทือกเขาถนนธงชัย ประกอบด้วยสันเขาน้อยใหญ่หลายสันเขาด้วยกัน โดยเฉพาะทางตอนเหนือของพื้นที่ สภาพภูมิประเทศลาดเทไปทางตอนใต้ และมีที่ราบไม่กว้างขวางมากนักริมสองฝั่งลำห้วยขาแข้ง มียอดเขาที่สำคัญ ได้แก่ ยอดเขาปลายห้วยขาแข้ง (สูง ๑,๖๗๘ เมตร) อยู่ตอนบนสุดของพื้นที่ ยอดเขาใหญ่ (สูง ๑,๕๕๔ เมตร) อยู่ทางตะวันออกของพื้นที่ ยอดเขาน้ำเย็น (สูง ๑,๕๓๐ เมตร) อยู่ทางใต้ของยอดเขาใหญ่ ยอดเขาเขียว (สูง ๑,๓๔๗ เมตร) อยู่ทางตอนเหนือของยอดเขาใหญ่ ยอดเขาปลายห้วยน้ำเย็น (สูง ๑,๒๒๔ เมตร) อยู่ตอนบนฝั่งขวาของพื้นที่ ยอดเขาปลายห้วยไพรใหญ่ (สูง ๑,๒๕๓ เมตร) อยู่ตอนกลางเขตเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ทางตอนใต้ของพื้นที่มียอดเขาสำคัญ ได้แก่ เขางเอียง (ความสูง ๑,๑๐๕ เมตร) เขากะเรียว (ความสูง ๘๖๗ เมตร) เขาคีร์ทัง (ความสูง ๘๙๘ เมตร) เขากริงไกร (ความสูง ๘๘๒ เมตร) และเขานันได (ความสูง ๗๒๙ เมตร) ยอดเขาเหล่านี้อยู่บนทิวเขาสองเทือกเขาที่ขนานกันไปจากเหนือลงใต้ โดยมีลำห้วยขาแข้งเป็นแนวแบ่งตรงกลางพื้นที่ มีลำห้วยที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยขาแข้ง มีความยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร ไหลลงสู่แม่น้ำแม่กลอง นอกจากลำห้วยหลักดังกล่าวแล้ว ยังมีห้วยแยกขนาดเล็กๆ อีกมากมาย แยกขึ้นรับน้ำจากทุกส่วนของพื้นที่หลายสายทำให้ลำห้วยขาแข้งมีน้ำไหลตลอดปี

ลักษณะลุ่มน้ำแบ่งออกเป็น ๖ ส่วนด้วยกัน คือ ลุ่มน้ำห้วยขาแข้ง ลุ่มน้ำห้วยทับเสลา ลุ่มน้ำห้วยระบำ ลุ่มน้ำห้วยสองทาง ลุ่มน้ำห้วยองค์ทั้ง และลุ่มน้ำห้วยวัง

เนื่องจากมีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยขาแข้ง ตั้งแต่เหนือสุดทางฝั่งตะวันตกเป็นสันปันน้ำของลุ่มน้ำห้วยขาแข้ง เป็นสาขาหนึ่งที่ไหลลงสู่เขื่อนศรีนครินทร์ จึงมีลักษณะเหมือนกำแพงภูเขาที่สูงชัน ทั้งฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก ทอดยาวจากเหนือจดใต้ ยาวประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีเขาสูงอีกหลายเทือกทางฝั่งตะวันออกของพื้นที่ อันเป็นแหล่งต้นน้ำของลำห้วยหลายสาย ที่ไหลหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมในท้องที่ อำเภอลานสัก อำเภอหนองฉาง อำเภอหนองขาหย่าง และอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี ไหลรวมลงแม่น้ำสะแกกรัง ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ห้วยทับเสลา ห้วยคอกควาย ห้วยน้ำวัง จุดที่สูงที่สุดของพื้นที่ คือยอดเขาปลายห้วยขาแข้ง อยู่ในจังหวัดตากที่อยู่ทางตอนเหนือ มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล ๑,๖๗๘ เมตร ส่วนใหญ่เป็นภูเขา บางส่วนเป็นที่ราบเชิงเขา ไม่มีทุ่งหญ้าขนาดใหญ่

รูปภาพที่ ๔.๒ แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง
แสดงภูเขาและลุ่มน้ำที่สำคัญ

๔.๑.๑.๔ ลักษณะภูมิอากาศ และปริมาณน้ำฝน

โดยสภาพรวมพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อยู่ในแนวเชื่อมต่อระหว่างภูมิอากาศในแถบร้อน (TROPICAL CLIMATE) กับภูมิอากาศในแถบกึ่งร้อน (SUBTROPICAL CLIMATE) จึงแบ่งช่วงฤดูกาลเป็นช่วงใหญ่ๆ ๒ ช่วง คือ ฤดูแล้ง ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน - เมษายน รวม ๖ เดือน โดยเดือนเมษายนเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนมากที่สุด และฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - ตุลาคม รวม ๖ เดือน ช่วงฤดูที่มีอากาศหนาวจะมีระยะเวลาที่สั้นมาก ไม่เกินเดือนครึ่ง อยู่ระหว่างเดือนธันวาคม ถึงเดือนมกราคมเท่านั้น โดยในเดือนมกราคมเป็นเดือนที่มีอากาศหนาวเย็นที่สุด ซึ่งในบางปีมักจะเป็นช่วงที่เริ่มต้นของการเกิดไฟป่า ทำให้มีหมอกควันไฟอยู่ทั่วบริเวณที่เกิดไฟไหม้ ความแปรผันของอุณหภูมิอยู่ในช่วง ๖ - ๓๘ องศาเซลเซียส มีอุณหภูมิสูงสุด ๓๙ องศาเซลเซียส ในที่ราบและต่ำสุด ๐ องศาเซลเซียส บริเวณยอดเขาอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปีประมาณ ๒๔.๔ องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ ๖๕ - ๗๐ ในฤดูหนาว ส่วนใหญ่ในฤดูฝนจะมีความชื้นสัมพัทธ์สูงมาก เนื่องจากการคายน้ำของใบพืช และดินที่ชื้นจัด ปริมาณน้ำฝนมีค่าเฉลี่ยประมาณ ๑,๕๕๒ มิลลิเมตรต่อปี โดยเฉพาะในช่วงเดือนตุลาคมมีปริมาณฝนมากที่สุด เฉลี่ยสูงถึง ๓๗๐.๓๓ มิลลิเมตร และปริมาณน้ำฝนน้อยที่สุดในเดือนมกราคม แหล่งที่มาของฝนสู่พื้นที่จาก ๓ แหล่ง คือ ฝนจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ฝนจากอิทธิพลของพายุโซนร้อน (TYPHOON) และฝนจากระบบความกดอากาศ (DEPRESSION)

๔.๑.๑.๕ ลักษณะทางธรณีวิทยา และปฐพีวิทยา

หินอันเป็นต้นกำเนิดของดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ส่วนใหญ่เป็นหินอัคนี (IGNEOUS ROCKS) เกิดในยุคคาร์บอนิเฟอรัส (CARBONIFEROUS) หินอันเป็นต้นกำเนิดดังกล่าวพบเห็นได้ทั่วไป ในพื้นที่ของลำห้วยยอดเขา และพื้นที่ที่ถูกกัดเซาะทุกแห่ง สำหรับดินในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งค่อนข้างมีความผันแปรมาก ส่วนใหญ่เป็นดินที่เกิดในที่สูงชัน อันเป็นผลมาจากการสลายตัวของหินในกลุ่มหินอินเทอมีเดียท หรือหินกรด (INTERMEDIATE OR ACID ROCKS) ดินที่พบส่วนใหญ่ได้แก่ ดินเรด-เยลโล โปดโซลิก (RED-YELLOW PODZOLIC SOILS) เป็นดินที่ค่อนข้างชื้น การก่อกำเนิดของดินไม่ค่อยสมบูรณ์ ในบางตอนมีหินที่เป็นต้นกำเนิดของดินโพลี หรือผสมอยู่ค่อนข้างมาก จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า ดินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ไม่เหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะดินโดยทั่วไปมีพืชอาหารน้อย เก็บความชื้นได้ไม่ดี เมื่อมีการทำลายป่าลงผิวดินจะถูกกัดเซาะอย่างรวดเร็ว และเกิดแผ่นดินเคลื่อนได้ง่าย จึงควรเก็บรักษาไว้เป็นป่าไม้ และแหล่งอนุรักษ์สัตว์ป่า

๔.๑.๑.๖ ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นแหล่งของพรรณไม้ถึง ๓ ภูมิพฤษ คือ ภูมิพฤษ INDO - CHINA ภูมิพฤษ INDO - MALAYA และภูมิพฤษ INDO - BURMA สังคมพืชเด่นของพื้นที่ ได้แก่ สังคมป่าผลัดใบ สังคมป่าดงดิบเขา สังคมป่าดงดิบชื้น สังคมป่าดงดิบแล้ง สังคมป่าเต็งรัง และสังคมป่าไผ่ นอกจากสังคมหลักดังกล่าวแล้ว ยังมีสังคมพืชย่อยที่น่าสนใจอีกหลายชนิด เช่น สังคมผาหิน กลุ่มไม้สนเขา สังคมดอนทรายริมลำน้ำ และสังคมป่าแคระที่ผ่านการทำลายมาก่อน ลักษณะที่สำคัญของแต่ละสังคมพืช มีดังนี้

สังคมป่าดงดิบเขา (HILL EVERGREEN FOREST COMMUNITY)

เป็นสังคมพืชที่กระจายในระดับสูง พบในพื้นที่ที่มีความสูงตั้งแต่ ๑,๐๐๐ - ๑,๕๕๔ เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป เช่น บริเวณยอดเขาปลายห้วยขาแข้ง บริเวณเทือกเขาเขียว เทือกเขาใหญ่ และเทือกเขาน้ำเย็น ป่าชนิดนี้มีอยู่ประมาณ ๒๓๕,๑๕๖.๒๕ ไร่ (๓๗๖.๒๕ ตารางกิโลเมตร) ปัจจัยอันเป็นตัวกำหนดสังคม (LIMITING FACTORS) ได้แก่ ความหนาวเย็นและความชื้น อันเนื่องมาจากความสูง อุณหภูมิจึงค่อนข้างต่ำตลอดปี โดยปกติอุณหภูมิจะไม่เกิน ๒๐ องศาเซลเซียส โครงสร้างทางด้านการตั้งของป่าดิบเขา ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จะแปรผันไปตามลักษณะภูมิประเทศ บริเวณยอดเขาสูงที่รับลมจัดมีไม้ใหญ่ขึ้นห่างๆ ลักษณะของความสูงไม่เกิน ๑๐ เมตร พื้นป่ามีหญ้าและพืชล้มลุกปกคลุมหนาแน่นบริเวณหุบเขาที่มีดินลึก โครงสร้างประกอบด้วยสี่ชั้นเรือนยอด ชั้นบนสุดมีความสูงถึง ๓๕ เมตร พรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ วงศ์ไม้ก่อ เช่น ก่อเดือย ก่อหนาม ก่อนก ก่อใบเลื่อม เป็นต้น ชั้นรองสูงประมาณ ๑๕ - ๒๐ เมตร พรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ มะนาวควาย เหมือดเขา พลองดง ปอชี้เรด เป็นต้น ชั้นไม้พุ่มมีความสูงไม่เกิน ๗ เมตร และชั้นคลุมดินสูงประมาณ ๑ เมตร ซึ่งการแยกชั้นค่อนข้างเด่นชัดเฉพาะชั้นคลุมดินเท่านั้น

สังคมป่าดงดิบชื้น (MOIST EVERGREEN FOREST COMMUNITY)

เป็นสังคมที่พบในบริเวณที่มีความชื้นสูง ปัจจัยที่สำคัญที่เป็นตัวกำหนดสังคมป่าชนิดนี้ คือ ความชื้นในดินและอุณหภูมิที่ค่อนข้างร้อน ดินจะต้องเก็บความชื้นได้พอสำหรับการคงใบของพรรณไม้ตลอดปี ด้วยเหตุนี้ป่าดิบชื้นจึงพบเฉพาะในลุ่มห้วย หรือที่ราบริมลำน้ำสายใหญ่ๆ ระดับดินต้นในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พบในหุบห้วยแถบเทือกเขาด้านตะวันออก และด้านเหนือของพื้นดินส่วนใหญ่เป็นดินทรายร่วนหรือดินเหนียวปนทรายร่วน เนื่องจากป่าชนิดนี้ชอบอุณหภูมิค่อนข้างร้อน จึงมีการกระจายอยู่ในช่วงความสูงไม่เกิน ๑,๐๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล ป่าดงดิบชื้นเป็นป่าที่ไม่ผลัดใบในฤดูแล้ง อาจพบไม้ผลัดใบปรากฏบ้างแต่ปริมาณน้อย ไม้สำคัญที่เป็นไม้ดัชนีของสังคม ได้แก่ ยางนา ยางกล่อม ตะเคียนทอง มะหาด กระบาก กระทุ่ม ลำพูนป่า และพวงปาล์ม เป็นต้น นอกจากนี้ยัง

มีไม้วัยรุ่นของพรรณไม้ชั้นเรือนยอดผสมจนแน่นทึบ เถาวัลย์ขนาดใหญ่พบได้ทั่วไปพื้นป่าค่อนข้างรก ทึบด้วยพรรณไม้ล้มลุกที่ต้องการปริมาณแสงน้อย

สังคมป่าดงดิบแล้ง (DRY EVERGREEN FOREST)

พบกระจายในระดับเดียวกันกับป่าดงดิบชื้น แต่ขึ้นอยู่ในดินที่มีความชื้นน้อยกว่า เช่นบน สันเขาหรือหุบห้วยแห้งที่มีน้ำเฉพาะฤดูฝน ดินค่อนข้างลึกเป็นดินร่วนปนทราย ทรายร่วน หรือดิน ทรายร่วนปนดินเหนียว พบในระดับสูง ๔๐๐ - ๑,๐๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล พื้นที่ทั้งหมดของป่า ชนิดนี้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง มีอยู่ประมาณ ๒๘๘,๕๙๓.๗๕ ไร่ (๔๖๑.๗๕ ตารางกิโลเมตร) ทางเทือกเขาตะวันออก ทางเหนือ และทางตะวันตกของพื้นที่ ดินมีความเป็นกรดระดับปานกลาง ลักษณะโครงสร้างของสังคมประกอบด้วย เรือนยอด มีความสูงประมาณ ๔๐ เมตร เรือนยอดชั้นรอง แบ่งแยกได้ไม่เด่นชัดนัก มีไม้ในป่าผลัดใบขึ้นผสมอยู่ค่อนข้างมาก ไม้หลักที่ใช้ในการจำแนกในสังคมนี้ ได้แก่ ยางแดง สะเดาปักษ์ ยางโอน บางพื้นที่อาจพบยางนา และตะเคียนทอง ขึ้นผสมอยู่ด้วย ไม้ชั้นรอง ที่ใช้ในการจำแนก ได้แก่ ค้างคาวดำ กัดลิ้น ลำไยป่า กระเบาหลัก มะไฟป่า สะทิม และคอแลน ใน บริเวณที่โล่งอันเนื่องมาจากไม้ล้ม จะพบกล้วยป่าขึ้นอย่างหนาแน่น ผสมกับหญ้า และเฟิร์น โดยเฉพาะหญ้าลิเภา บริเวณริมลำห้วยชิดขอบน้ำจะมี ผักกูด ผักหนาม และตะไคร่น้ำ ขึ้นค่อนข้าง หนาแน่น ป่าดิบแล้งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเป็นที่ยรวมของกล้วยไม้หลายชนิด

สังคมป่าผสมผลัดใบ (MIXED DECIDUOUS FOREST)

มีพื้นที่ครอบคลุมประมาณ ๗๓๑,๙๓๗.๕๐ ไร่ (๑,๑๗๑.๑ ตารางกิโลเมตร) พบในบริเวณสูง จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ ๔๕๐ - ๙๐๐ เมตร ปัจจุบันกำหนดที่สำคัญ ได้แก่ ความลึกของดิน ช่วงความแห้งแล้ง และระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล พืชพรรณไม้เกือบทั้งหมดในสังคมจะผลัดใบทั้ง ในช่วงเดือนธันวาคม และออกใบใหม่ในช่วงเดือนเมษายน พรรณไม้เด่น ได้แก่ มะค่าโมง สมพง อินทนิลบก ก้านเหลือง เสลา คุณ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีป่าไผ่ขึ้นผสมอยู่ด้วย เนื่องจากป่าชนิดนี้ค่อนข้างโปร่ง จึงมี เถาวัลย์ขนาดใหญ่ขึ้นผสมอยู่มาก ในฤดูฝนผืนป่าจะหนาแน่นไปด้วยลูกไม้ และพืชล้มลุกผสมกับไม้พุ่มเตี้ย มีหญ้าปรากฏทั่วไปอย่างน้อย ๑๑ ชนิด

สังคมป่าเต็งรัง (DECIDUOUS DIPTEROCARP FOREST)

ป่าชนิดนี้มีอยู่ประมาณ ๒๑๔,๕๓๑.๒๕ ไร่ (๓๔๓.๒๕ ตารางกิโลเมตร) พบในพื้นที่แห้งแล้ง ดินเก็บความชื้นได้ไม่นาน จึงปรากฏในที่ดินทรายจัด ดินตื้น และมีหินผสมอยู่มาก มีปรากฏในระดับความ สูงตั้งแต่ ๒๐๐ - ๖๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล ไม้เด่นของสังคม ได้แก่ เต็ง รัง ยางเหียง ยางพลวง ยาง กราด พุดป่า ตาลกรด และผักหวาน เป็นต้น นอกจากสังคมป่าที่กล่าวมาทั้งหมดยังมีสังคมพืช ในชั้นของ การทดแทนที่ปรากฏอยู่หลายสังคมด้วยกัน เช่น สังคมผาหิน สังคมไร่ร้าง และสังคมดอนทรายริมลำห้วย

๔.๑.๑.๗ ทรัพยากรสัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งตั้งอยู่ในเขตที่เป็นรอยต่อของภูมิภาคศาสตร์ ๔ ภูมิภาคของเอเชีย คือ ภูมิภาคอินโด-หิมาลายัน (Indo – Himalayan) อินโด-เบอร์มิส (Indo – Bumesse) อินโด-จีน (Indo – Chaineese) และซุนดาอิค(Sudaic) จึงส่งผลให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเป็นศูนย์รวมของพรรณพืช และพันธุ์สัตว์ ทั้งถิ่นที่อยู่ และแหล่งอาหารที่มีความหลากหลายจากการสำรวจ และรวบรวมข้อมูล สามารถแบ่งสัตว์ป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ดังนี้

สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม

จากการสำรวจ และการตรวจสอบเอกสารต่างๆ พบว่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งนี้มีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอยู่ถึง ๑๓๐ ชนิดพันธุ์ ซึ่งในจำนวนนี้จัดเป็นสัตว์ป่าสงวนตาม พ.ร.บ.สงวน และคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕ อยู่ถึง ๕ ชนิด ได้แก่ ควายป่า สมเสร็จ เลียงผา เก้งหม้อ และแมวลายหินอ่อน นอกเหนือจากสัตว์ป่าสงวนทั้ง ๕ ชนิดแล้ว ยังมีสัตว์ป่าคุ้มครองอื่นๆ และชนิดพันธุ์ ซึ่งบางชนิดนั้นเป็นที่ยอมรับกัน ในระดับโลกว่าเป็นสัตว์ป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ แต่ยังไม่ปรากฏค่อนข้างมากในพื้นที่แห่งนี้ ได้แก่ เสือโคร่ง ลิงอ้ายเงี้ยว วัวแดง ซึ่งพบในบริเวณป่าดิบเขาเท่านั้น นอกจากนี้ยังมี ช้างป่า กระทิง เสือดำ เสือลายเมฆ ลิงวอก หมาใน ชะมดแผงสันหางดำ วัวแดง และลัน

สัตว์ปีกหรือนก

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จัดได้ว่าเป็นแหล่งที่พบนกมากแห่งหนึ่งทางภาคพื้นเอเชีย จากการสำรวจและรวบรวมเอกสารพบว่า มีอยู่ถึง ๔๑๒ ชนิดพันธุ์ ซึ่งมากกว่าหนึ่งในสามของนกทั้งหมดที่ค้นพบในประเทศไทย โดยพบนกที่ใกล้จะสูญพันธุ์ที่ขึ้นในบัญชี Red Data Book ซึ่งเป็นข้อมูลรวบรวมใน International Birds Areas (IBA) จำนวน ๑๑ ชนิด คือ นกกระทง นกพินทุท นกตระกราม เหยี่ยวเล็กตะโพกขาว นกพรานผึ้ง นกเค้าหน้าผากขาว นกเงือกกรามข้างปากเรียบ นกเงือกคอแดง นกจับแมลงอกสีน้ำตาลอ่อน นกยูง และนกขมิ้นขาว ในจำนวนนกที่ปรากฏในบัญชีรายชื่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ หลายชนิดจัดได้ว่าเป็นนกที่ถูกบีบคั้นจากมนุษย์ จนกลายเป็นนกที่กำลังจะสูญพันธุ์ เช่น เหยี่ยวทุ่ง เหยี่ยวรุ้ง พญาแร้ง นกเค้าเหยี่ยว นกเค้ากู่ นกเงือกกรามข้าง นกเงือกคอแดง นกแก๊ก นกกก นกหัวขวาน เป็นต้น ส่วนนกยูงจัดว่าเป็นสัตว์ป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จัดได้ว่าเป็นแหล่งพักของนกที่โยกย้ายถิ่นหลายชนิด ในช่วงที่เขตอบอุ่น และเขตหนาวในซีกโลกเหนือเป็นฤดูหนาว นับจากเดือนพฤศจิกายน ไปจนถึงเดือนมีนาคม นกเล็กๆ หลายชนิดได้โยกย้ายถิ่นลงมาหากินในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ ที่สำรวจพบ เช่น นกกระเต็นหัวดำ นกอุ้มบาตร นกเค้าลม นกอีวาบตักแตน นกเค้าดิน เป็นต้น

สัตว์เลื้อยคลาน

เนื่องจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งมีพื้นที่กว้างใหญ่ และมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่อนุรักษ์อื่นๆ โดยรอบ และลักษณะภูมิประเทศที่มีความแตกต่างกันภายในพื้นที่ ทำให้เป็นที่รวมของสัตว์เลื้อยคลานหลายชนิด จากการสำรวจที่ผ่านมาพบแล้ว ๘๑ ชนิด เป็นสัตว์เลื้อยคลานที่ไม่เคยพบในประเทศไทยมาก่อน ๓ ชนิด ได้แก่ เต่าหัวดำ ตุ๊กแกทวาย และจิ้งเหลนภูเขาอินเดีย สำหรับสัตว์เลื้อยคลานที่หายาก และชนิดที่ถูกทำลายจนกำลังจะกลายเป็นสัตว์ป่าที่กำลังสูญพันธุ์ แต่พบในพื้นที่ ได้แก่ กิ้งก่าเขานามยาว กิ้งก่าหัวสีฟ้า กิ้งก่าแก้ว เต่าหก เต่าเตี๋ย ตุ๊กแกบินทางหยัก ตะกวด และตะพาบแก้มแดง นอกจากนี้ยังมีสัตว์จำพวกงู ได้แก่ งูจงอาง งูเหลือม งูหางมะพร้าว ซึ่งสัตว์ป่าเหล่านี้จัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตาม พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕

สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก

จากการสำรวจ และรวบรวมพบว่ามีสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกจำนวน ๓๗ ชนิด ซึ่งมีหลายชนิดที่สำคัญ และกำลังจะถูกทำลายจนกลายเป็นสัตว์ป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ ได้แก่ จิ้งโคร่งและกบหูต นอกจากนี้ยังมีชนิดที่สำคัญเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตาม พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๓๕ อีก ๒ ชนิด ได้แก่ คางคกแคะ และคางคกหัวเตี๋ย

ปลาน้ำจืด

จากการสำรวจปรากฏว่าพื้นที่แห่งนี้มีปลาน้ำจืด อยู่ถึง ๑๐๕ ชนิด โดยมีชนิดที่ยังไม่มีรายงานพบในประเทศไทยอยู่ ๔ ชนิด ปลาหลายชนิดจัดเป็นปลาที่หายากในแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ปลาฉลาม ปลาเค้ ปลาเลียหิน จากการสำรวจมีชนิดพันธุ์ปลาอย่างน้อย ๘ ชนิด เป็นปลาชนิดใหม่ในกลุ่มน้ำแม่กลอง ได้แก่ ปลาในสกุล ACANTOPSIS ๑ ชนิด สกุล CAVASIUS อีก ๑ ชนิด

๔.๑.๑.๘ ทรัพยากรอื่นๆ

ทรัพยากรน้ำ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งมีพื้นที่ทั้งหมด ที่สามารถรองรับน้ำฝนได้มากถึง ๒,๕๗๔.๖๔ ตารางกิโลเมตร รับน้ำฝนที่ตกเฉลี่ยรายปีประมาณ ๑,๖๐๐ มิลลิเมตร น้ำที่ตกพื้นไหลลงสู่ลำน้ำสายสำคัญ ๓ สายด้วยกัน คือ ห้วยทับเสลา และไหลต่อไปยังแม่น้ำสะแกกรัง อีกส่วนหนึ่งไหลลงสู่ลำห้วยขาแข้ง และไปเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ และไหลต่อไปลงสู่แม่น้ำแม่กลอง น้ำที่ตกในลุ่มห้วยแม่ละมั่งจะไหลขึ้นเหนือสู่ลำน้ำแม่ละมั่ง และไหลสู่แม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก นอกจากนี้ยังมีลุ่มห้วยองค์ทั้งซึ่งเป็นลุ่มน้ำขนาดเล็ก ระบายน้ำลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ ด้วยความสมบูรณ์ของป่าไม้ น้ำที่ได้จากลุ่มน้ำจึงมีคุณภาพดี ปริมาตรตะกอนน้อย ไหลลงสู่เขื่อนได้ตลอดปี เป็นผลให้ประสิทธิภาพของเขื่อนในหลายๆ ด้านสูงขึ้น น้ำจากอ่างเก็บน้ำนั้นนอกจากจะมีประโยชน์ต่อ

การผลิตไฟฟ้าให้แก่ประเทศแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการเกษตรกรรมในจังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดอื่นๆ ในลุ่มน้ำแม่กลองด้วย

ทรัพยากรสินแร่

สินแร่ต่างๆ ที่ปรากฏยังไม่มีมีการสำรวจโดยละเอียดมาก่อน เท่าที่พบจากการที่ประชาชนเข้าไปเก็บก่อนที่จะประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ได้แก่ แร่พลวง ตะกั่ว และดีบุก

๔.๑.๑.๙ แหล่งความงามตามธรรมชาติ

๑.ลำห้วยขาแข้ง

ได้ชื่อว่าเป็นลำน้ำที่มีความสวยงามตามธรรมชาติมากที่สุด แห่งหนึ่งของประเทศไทย เป็นลำน้ำสายใหญ่ที่มีน้ำตลอดปี นอกจากจะมีน้ำที่ใสแล้ว บางตอนยังเกิดหาดทรายที่ขาวสะอาดทอดไปตามริมห้วยมีปลาชุกชุมมาก รวมทั้งสัตว์ป่า และสัตว์ปีกที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำ ตอนที่มียอดเขามากที่สุดคือ บริเวณสบห้วยไต่เยาะไหลลงห้วยขาแข้ง

๒.วงตีไก่

เป็นปรากฏการณ์ประหลาดของธรรมชาติที่เกิดขึ้นกันคนขนาดต่าง ๆ วางเรียงกันเป็นวงหลายวงมีชื่อทางเข้าประตู ๔ ด้าน มีจุดที่เป็นหลุมฝังศพของคนในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่เรียกว่าวงตีไก่ อยู่ทั่วไปในพื้นที่ คาดว่าจะเป็นเส้นทางเดินทัพผ่านยังพบเศษเครื่องใช้ เครื่องประดับ อาวุธ และของมีค่า รวมถึงกับเศษอิฐในภาชนะดินเผา โดยจะทำสัญลักษณ์เป็นก้อนหินที่สามารถหาได้ ในบริเวณใกล้เคียงนำมาเรียงเป็นวงกลมใหญ่บ้างเล็กบ้างคล้าย วงตีไก่ และฝังสิ่งต่าง ๆ ไว้ที่จุดศูนย์กลางของวงกลม คาดว่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่ทำไว้เพื่อหมายถึงเป็นหลุมศพในอดีต แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ถูกลักลอบขุดหาของมีค่าก่อนที่จะมีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

๓. โป่งนายสอ

ตั้งชื่อตามพรานป่าซึ่งเสียชีวิตเพราะถูกแรดทำร้าย อยู่ทางฝั่งขวาของลำห้วยขาแข้ง ตอนกลางของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีน้ำซับตลอดปี จึงมีสัตว์ป่าชุกชุมมาก

๔. โป่งน้ำพุร้อน

เป็นโป่งใหญ่อยู่ทางทิศเหนือทางฝั่งซ้ายของลำห้วยขาแข้ง มีบ่อน้ำพุร้อนอยู่ใกล้ ๆ สัตว์ป่าโดยเฉพาะกระทิง วัวแดงและกวาง มีชุกชุมมาก

๕. น้ำตกไชเบอร์

บริเวณหน่วยพิทักษ์ป่าไชเบอร์ ในท้องที่อำเภอห้วยคต ห่างจากถนนลาดยาง ๗ กิโลเมตร สายบ้านไร่-ห้วยคอกควาย สามารถเดินทางมาเข้ากลับเย็นได้สะดวก

๖. จุดอื่นๆ

ที่ทางเขตรักษาพันธุ์ป่าห้วยขาแข้ง อนุญาตให้เข้าเยี่ยมชมได้ในบริเวณหน่วยพิทักษ์ป่าด้านนอก เช่น หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยแม่ดี ท้องที่อำเภอบ้านไร่ และบริเวณสำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก ที่จัดเตรียมเส้นทางสำหรับศึกษาธรรมชาติไว้สำหรับผู้สนใจเดินชมป่าเพื่อศึกษาพรรณไม้ สภาพที่อยู่ทั่วไปของสัตว์ป่า และร่องรอยของสัตว์ชนิดต่าง ๆ

๗. แหล่งเรียนรู้เชิงวิชาการ

ในที่นี้ก็คือเส้นทางเดินเพื่อศึกษาธรรมชาติ ที่มีอยู่ในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติมี ๓ เส้นทางด้วยกัน ก็คือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาหินแดง เส้นทางศึกษาธรรมชาติบ้านของเสือ และเส้นทางศึกษาธรรมชาติโป่งช้างเผือก^{๒๗}

๗.๑ เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาหินแดง

เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาหินแดง อยู่ห่างจากที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ประมาณ ๒๐๐ เมตร ระยะทางแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือวงรอบใหญ่มีระยะทาง ๔.๘ กิโลเมตร วงรอบเล็กมีระยะทาง ๒.๒ กิโลเมตร ซึ่งในวงรอบเล็กนั้นจะมีทางตัดลัดกลับได้ระหว่างทาง เส้นทางเดินเป็นทางรายเดินได้สะดวก ผ่านป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ใช้เวลาในการเดินประมาณ ๒ – ๔ ชั่วโมง ระหว่างทางอาจจะได้พบกับรอยเท้าสัตว์ต่างๆ เพราะพื้นถนนเป็นดินทรายหนาทำให้ทิ้งร่องรอยของสัตว์ป่าที่ใช้เส้นทางไว้ให้ได้ศึกษา นอกจากนั้นจะได้พบกับป่าที่กำลังฟื้นตัว และต้นยางขนาดใหญ่ ๓ – ๔ คนโอบที่มีร่องรอยการขุดเจาะเพื่อนำเอาน้ำมันยางไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตเมื่อ ๗๐ – ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา

๗.๒ เส้นทางศึกษาธรรมชาติบ้านของเสือ

จุดเริ่มต้นเส้นทาง เริ่มจากอาคารนิทรรศการ ระยะทางประมาณ ๘๐๐ เมตร เป็นวงรอบกลับมาบรรจบที่จุดเริ่มต้น เส้นทางค่อนข้างเรียบ ใช้เวลาในการเดินประมาณ ๑ ชั่วโมง ในเส้นทางนี้จะมีพบป่าเบญจพรรณ เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้หนาม นักสื่อความหมายได้จำลองรอยเท้าสัตว์ต่าง ๆ ไว้ให้ศึกษา เพราะเส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่มักจะพบว่ามีเสือโคร่ง เสือดาว เก้ง กวางป่า เม่น วัวแดง และหมาใน เดินผ่านอยู่เป็นประจำ ดังนั้นจึงอาจจะได้พบเจอรอยเท้าสัตว์ต่าง ๆ ที่ทิ้งรอยไว้ หรืออาจจะ

^{๒๗} บริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน), คู่มือแนะนำเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่ามรดก

พบเจอมูล และร่องรอยของสัตว์ป่าที่ทิ้งเอาไว้ นอกจากนั้นจะมีโอกาสได้เห็นกล้องดักถ่ายรูปสัตว์ป่า และกรงจำลองดักเสือ บริเวณปลายทางจะมีหอดูสัตว์เพื่อสังเกตพฤติกรรมสัตว์ป่าที่ลงกินดินโป่ง กิน น้ำ อาบโคลน เป็นอีกหนึ่งเส้นทางที่นำศึกษาเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง

๗.๓ เส้นทางศึกษาธรรมชาติโป่งช้างเผือก

เส้นทางศึกษาธรรมชาติโป่งช้างเผือก อยู่ริมถนนทางเข้าที่ทำการเขตอนุรักษ์พันธุ์ สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ประมาณหลักกิโลเมตรที่ ๙ ระยะทางเป็นวงรอบประมาณ ๘๐๐ เมตร เป็นทาง ราบเดินได้สะดวก ในเส้นทางจะผ่านป่าเต็งรังที่มีการปรับปรุงเพิ่มแหล่งอาหารให้กับสัตว์ป่า มีการ จัดทำดินโป่งเทียมไว้เป็นระยะ ๆ มีป่าต้นประดู่ กระถินยักษ์ และหอดูสัตว์ป่า ที่จุดนี้ได้ประมาณ ๑๐ – ๑๕ คน ในช่วงเวลากลางวันจะมีโอกาสได้เห็น เก้ง กวางป่า นกยูง ส่วนในช่วงเวลาพลบค่ำอาจจะพบ วัวแดง หมาวน ที่เดินผ่านลำน้ำห้วยทับเสลา ระยะเวลาในการเดินเรียนรู้ธรรมชาติ ประมาณ ๓๐ นาที ถึง ๒ ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับการเผ่าสังเกตดูสัตว์ป่าที่หอดูสัตว์ป่าด้วย

๘. แหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์

การศึกษาภูมิศาสตร์ มันมีคำว่า “ภูมินิเวศ” ดีใจตรงนี้เป็นเรื่องพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ หาก มองในเรื่องทรัพยากรจะมองไปเรื่องสันปันน้ำ อย่างภูมิศาสตร์การจัดการห้วยแม่ดี มองว่าจะต้องจัดการ สันปันน้ำทั้งหมดที่ไหลมาทางนี้ สันปันน้ำพื้นที่มันกว้างมาก สันปันน้ำคือภูเขา ตามหลักภูมิศาสตร์ปากเขา ทางนี้กับอีกฝั่งหนึ่งมันคนละเรื่องกัน ถ้าฝั่งนี้มีระบบ มีการจัดการ มีชุมชนท้องถิ่น และมีอะไรต่างๆ มี บริบทพื้นที่ มีภูเขาสูง มีน้ำที่ไหลไปสองด้าน ก็จะมีที่เขาเรียกว่าการจัดการภูมิศาสตร์เชิงสันปันน้ำ การ จัดการลุ่มน้ำถ้ามองไปที่หลักภูมิศาสตร์ ต้องมองไปที่สันปันน้ำก่อน คือยอดเขาแล้วก็มาลุ่มน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ที่นี้ในลุ่มน้ำก็จะมีชุมชน มีบริบทพื้นที่ มีสิ่งมีชีวิต มีการใช้ประโยชน์พื้นที่

อธิบายนี้ ว่าภูมิศาสตร์มีระบบนิเวศ มีลุ่มน้ำ มีการจัดการ มีท้องถิ่นมีเทศบาล มีอะไรต่ออะไร อยู่ในนั้น สัตว์ป่าก็มี ทุกอย่างมันรวมอยู่ในนั้น^{๒๘}

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ชูมา หัวหน้าสถาบันธรรมชาติพัฒนา, เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

๔.๑.๒ บริบทด้านสังคม และชุมชนบริเวณโดยรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

ชุมชนบริเวณโดยรอบเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนผสมผสาน มากกว่าเป็นชุมชนท้องถิ่น ที่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีตำบลเดียว คือที่ตำบลแก่งมะกรูด หมู่ที่ ๔ นอกนั้นก็เป็นชุมชนพี่น้องชนเผ่าที่กระจ่ายไปอยู่อาศัย แต่อยู่อาศัยมาไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ปี เช่น ชุมชนบ้านภูเหม็น ตรงนั้นเป็นกลุ่มกระเหรี่ยงที่อยู่อาศัยดั้งเดิม นอกนั้นก็จะมีคนไทยเข้ามา ความเป็นกลุ่มดั้งเดิมจึงมีแค่กลุ่มเล็กๆ อาศัยอยู่สืบทอดครัว ยี่สิบครอบครัว ทำให้เกิดกลายเป็นชุมชนผสมผสานที่หลากหลายวัฒนธรรม^{๒๙} แต่ส่วนมากอพยพมาประมาณ ๔๐ – ๕๐ ปี ซึ่งเป็นกลุ่มคนไทย และคนอีสาน^{๓๐} ที่มีประมาณ ๘๐ เปอร์เซ็นต์ เช่น ที่ร่องตาที เป็นคนอีสานทั้งหมด^{๓๑} ประชาชนส่วนใหญ่ จะเป็นชาวพุทธ และมีบางส่วนที่เป็นชาวคริสต์แต่ไม่มากนัก^{๓๒}

๔.๑.๒.๑ สภาพทั่วไป และที่ตั้ง

จากข้อมูลสถิติต่างๆ จะได้นำเสนอข้อมูลที่ได้รวบรวมจากสถาบันวิจัยทางสังคม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้นำชุมชน ประชาชน และเอกสารข้อมูล สถิติในบริเวณ ๒๖ หมู่บ้าน ๖ ตำบล ๕ อำเภอ ใน ๓ จังหวัด คือ อุทัยธานี นครสวรรค์ และกาญจนบุรี โดยเน้นหนักในพื้นที่ ๓ อำเภอ ของจังหวัดอุทัยธานี คือ อำเภอลานสัก อำเภอห้วยคต และอำเภอบ้านไร่ ชุมชนใน ๓ อำเภอ ในเขตพื้นที่แนวกันชน ตั้งกระจ่ายอยู่ตามแนวกันชน จากทิศเหนือไปจรดทิศใต้ ของแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

๔.๑.๒.๒ ลักษณะทางกายภาพ

สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศบริเวณพื้นที่ตามแนวกันชน ตั้งแต่ทางตอนเหนือไปจรดตอนใต้ของแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นลักษณะของป่าเขาถูกทำลายมากน้อยต่างกันไป ดังนั้นสภาพภูมิประเทศทั่วไปในปัจจุบันจึงมีสภาพพื้นที่หลายลักษณะ เช่น

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ชูมา หัวหน้าสถาบันธรรมชาติพัฒนา, เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๐} สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายชำนาญ ศรีสุข และนางเทพิน แสงสุวรรณ เจ้าหน้าที่สถานีควบคุมไฟป่า อน.๘, เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สถานีควบคุมไฟป่า อน.๘ (กม.๕๓) จังหวัดอุทัยธานี

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางสาวเกสร เครือม่วง ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์, เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านยางงาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

ลักษณะของพื้นที่ราบสลับเชิงเขา หรือ โดยทั่วไปชาวบ้านเรียกว่า มอ พื้นที่ราบเชิงเขาส่วนใหญ่ทั่วไปนั้น กลายเป็นพื้นที่เพราะปลูกพืชเศรษฐกิจแบบวงจร และมีบ้านเรือนของประชาชนปลูกอาศัยอยู่บนพื้นที่เหล่านั้น จะเห็นได้ชัดเจนใน ตำบลทองหลาง และตำบลคอกควาย

ลักษณะภูมิประเทศแบบที่ยังคงมีสภาพป่าเขาเหลืออยู่ ลักษณะของป่าบุ ป่าผาก หรือป่าไผ่ มีประชาชนปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว พื้นที่เหล่านี้อยู่ใกล้กับแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง คือ บริเวณตำบลแก่นมะกรูด ได้แก่ บ้านไต้ บ้านคลองเสลา บ้านใหม่คลองอังวะ บริเวณตำบลคอกควายบางส่วน ได้แก่ บ้านไซเบอร์ และบ้านคลองเคียน

ลักษณะภูมิประเทศที่ยังคงมีป่าไม้เบญจพรรณสลับกับป่าเสื่อมโทรม และราษฎรได้อาศัยพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ทำการเกษตร ซึ่งบริเวณพื้นที่นี้ก็คือ บริเวณพื้นที่ตำบลระบำ ได้แก่ บ้านไผ่งาม และบ้านบึงเจริญ

แหล่งน้ำธรรมชาติ

เนื่องจากบริเวณพื้นที่บริเวณแนวเขตป่ากันชนเป็นพื้นที่ป่าเขา ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จึงมีลำห้วย และลำคลองหลายสาย ไหลผ่านชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ ชุมชนเหล่านี้จึงได้ใช้แหล่งน้ำธรรมชาตินี้ในการอุปโภคและบริโภค นอกจากแหล่งน้ำสำคัญนี้แล้วยังคงมีลำห้วยหรือบึงในบางพื้นที่ให้ใช้ประโยชน์ในช่วงฤดูฝน ในบริเวณพื้นที่แนวกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งนี้ มีอ่างเก็บน้ำที่สำคัญ ๒ แห่ง คือ

อ่างเก็บน้ำห้วยทับเสลาของเขื่อนระบำ เป็นอ่างเก็บน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่ประชาชนทั่วไปในเขตชุมชนบริเวณแนวกันชนสามารถใช้ประโยชน์ได้ ทั้งในด้านการเกษตร และการประมง อ่างเก็บน้ำห้วยทับเสลา ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลระบำ เป็นอ่างเก็บน้ำของเขื่อนระบำ มีพื้นที่รับปริมาณน้ำฝน ๓๑๓,๗๕๐ ไร่ สามารถกักเก็บน้ำได้ ๑๖๐ ล้านลูกบาศก์เมตร มีพื้นที่กักเก็บน้ำในตัวเอง ๑๑,๘๗๕ ไร่ สามารถส่งน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมได้ ๑๔๓,๕๐๐ ไร่ และยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาที่เป็นแหล่งหาอาหาร และหารายได้ของชุมชนในบริเวณนี้ด้วย

อ่างเก็บน้ำห้วยแม่ดิน้อย เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งในบริเวณบ้านคลองเสลา ตำบลแก่นมะกรูด ประชาชนในบริเวณนั้นสามารถใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตร และจับปลาเพื่อบริโภค แต่ปัจจุบันกำลังประสบปัญหาน้ำไม่เพียงพอที่จะใช้ในการเกษตร ประชาชนส่วนใหญ่จึงต้องใช้น้ำฝนในการเพาะปลูกแทน นอกจากนี้ปริมาณปลาที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็มีจำนวนลดน้อยลงไปด้วย

สภาพพื้นที่ของชุมชน

สภาพพื้นที่ชุมชนทั้ง ๒๖ แห่งในบริเวณแนวกันชนจัดจำแนกได้ตามลักษณะของพื้นที่ คือ พื้นที่เพื่อการเกษตร พื้นที่ป่า พื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัย และพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ วัด สำนักสงฆ์ สถานือนามัย และโรงเรียน เป็นต้น จากสภาพที่บริเวณนี้มีประชาชนเข้าไปอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงมี

หน่วยงานราชการเข้าไปจัดตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ และได้จัดตั้งสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ เพื่ออำนวยความสะดวก และให้บริการแก่ประชาชน เช่น โรงเรียน สถานีอนามัย และไฟฟ้า อย่างไรก็ตามบริการต่างๆ ยังไม่ครอบคลุมทั่วถึง จะอยู่กระจุกตัวในบริเวณชุมชนใหญ่ๆ เช่น พื้นที่ตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ บริการเข้าไปถึงพื้นที่มากกว่าชุมชนอื่นๆ

กลุ่มชาติพันธุ์

ประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณแนวเขตกันชนประกอบด้วย คนในชาติพันธุ์ ๔ กลุ่ม คือ ชาวไทย ชาวกระเหรี่ยง ชาวลาว และละว้า ซึ่งจำแนกได้ดังนี้ ๑) ชุมชนที่มีประชากรคนไทยทั้งหมด ๘ ชุมชน ๒) ชุมชนที่มีประชากรคนกระเหรี่ยงทั้งหมด ๖ ชุมชน ๓) ชุมชนที่มีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆอยู่รวมกันทั้งหมด ๖ ชุมชน

๔.๑.๒.๓ การประกอบอาชีพ

ชุมชนโดยรอบเขตพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกมัน ข้าวโพด ข้าว บางส่วนก็ค้าขาย^{๓๓} และรับจ้างรายวัน^{๓๔} รับจ้างขุดมัน ตัดอ้อย ตามฤดูกาล^{๓๕} ที่ดินทำกินส่วนใหญ่จะเป็นที่ สปก.^{๓๖} ที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆเลยก็มี^{๓๗} วิถีชีวิตของชุมชน มีการทำการเกษตรจะทำในลักษณะวงจร คือ เพาะปลูกเสร็จ ก็รับจ้างถากไร่ ฝัดยา หวานปุ๋ย ออกหาของป่ามาขาย เก็บเกี่ยวพืชไร่ แล้วก็เพาะปลูก เป็นวงจรไป^{๓๘} พอปีไหนราคาพืชผลอะไรสูง ปีถัดไปก็จะทำการเพาะปลูกพืชนั้น^{๓๙} นอกจากนั้นก็มีปลูกยางพาราบ้างประปราย ไม่มากนัก^{๔๐}

^{๓๓} สัมภาษณ์ นางสาวเกสร เครือม่วง ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์, เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านยางงาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๔} สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๕} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ชัยกร สุขยี่น ผู้ใหญ่บ้าน อพป.บ้านบุง, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านบุง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายไกรสร วันละ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลระบำ, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ อ่างเก็บน้ำทับเสลา อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระบุญลือ ปุญญาโน หัวน้ำที่พักสงฆ์อัสสัมชัญ, เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สำนักสงฆ์อัสสัมชัญ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๘} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ชัยกร สุขยี่น ผู้ใหญ่บ้าน อพป.บ้านบุง, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านบุง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายมงคล ธวัชชัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ บ้านผาร่มเย็น, เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ บ้านผาร่มเย็น อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ชูมา หัวหน้าสถาบันธรรมชาติพัฒนา, เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

อาชีพเกษตรกรรม

การเพาะปลูกพืชผลเกษตรของชุมชนต่างๆ ในพื้นที่แนวกันชนทั้งหมดเป็นการปลูกพืชไร่ ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด มันสำปะหลัง สับปะรด ฝ้าย และอ้อย การปลูกข้าวไร่นั้น ส่วนมากจะเป็นชาวกระเหรี่ยงปลูกไว้เพื่อการบริโภคเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพืชอื่นๆ นั้นเป็นพืชเศรษฐกิจทั้งสิ้น การปลูกพืชเศรษฐกิจจะใช้สินเชื่อเพื่อการผลิต กล่าวคือ ชาวบ้านที่ได้สินเชื่อจากพ่อค้า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้รับซื้อผลผลิต และกำหนดราคา ซึ่งชาวบ้านก็ต้องขายผลผลิตเหล่านั้นให้กับพ่อค้าเหล่านั้น แทบจะทั้งหมด

อาชีพการเลี้ยงสัตว์

ถ้าแยกพิจารณาตามจำนวนครัวเรือน ที่มีอาชีพหลักด้านการเกษตรที่เป็นการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งปัจจุบันเป็นจำนวนครัวเรือนที่ถือครองที่ดินขนาดใหญ่มีเนื้อที่ ถึง ๕๐๐ ไร่ การเลี้ยงวัวที่อยู่ในเขตแนวกันชนนี้ ผู้เลี้ยงวัวส่วนมากอยู่ในกลุ่มบ้านบึงเจริญ ซึ่งจากประมาณการของผู้นำชุมชน มีวัวอยู่ในพื้นที่ประมาณ ๕,๐๐๐ ตัว โดยเฉลี่ย ๕๐-๑๐๐ ตัว นอกจากนี้ยังมีผู้รับจ้างเลี้ยงวัวจากต่างถิ่น ซึ่งเจ้าของจะอยู่ในพื้นที่อื่น ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น อาชีพรับจ้างเลี้ยงวัว เป็นอาชีพที่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านในบริเวณแนวกันชนมากขึ้น มีการรับจ้างอยู่ ๒ ลักษณะ คือ การเลี้ยงแบ่งลูก และการรับค่าจ้างเลี้ยงแบบรายเดือน

อาชีพการทำประมง

เป็นอาชีพหลักที่เป็นการจับปลา ทำกันเป็นจำนวนมากที่บ้านบึงเจริญ เนื่องจากบ้านบึงเจริญแต่เดิมนั้น ตั้งบ้านเรือนและมีที่ดินเพาะปลูกอยู่ในบริเวณที่เป็นอ่างเก็บน้ำในปัจจุบัน เมื่อกรมชลประทานจะใช้พื้นที่เป็นอ่างเก็บน้ำ ชาวบ้านจึงต้องอพยพโยกย้ายขึ้นมาอยู่บริเวณรอบขอบอ่างเก็บน้ำของเขื่อนทับเสลา ดังนั้นบริเวณที่เคยเป็นที่เพาะปลูก และที่อยู่อาศัยของชาวบ้านจึงถูกน้ำท่วมขัง ประกอบกับทางกรมประมงนำปลามาปล่อยเพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ และแห่งอื่นๆ มีแหล่งอาหาร และแหล่งรายได้สำคัญเกิดขึ้น เป็นการทดแทนรายได้ทางด้านการขายพืชผลเกษตร ดังนั้นอาชีพประมงจึงเป็นอาชีพหลักอีกอาชีพหนึ่ง และเป็นอาชีพที่ดึงดูดคนให้อพยพเข้ามาประกอบอาชีพนี้มากขึ้น

อาชีพอื่นๆ

อาชีพหลักอื่นๆ นี้ได้แก่ อาชีพค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ และยังมีในบางชุมชนที่มีผู้ที่ทำอาชีพบริการเป็นหลัก เช่น ช่างเสริมสวย ช่างตัดเสื้อ รีสอร์ท และอาชีพอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการเกษตร เป็นต้น ทั้งนี้จำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลักในแต่ละชุมชน เมื่อเทียบ

สัดส่วน กับอาชีพหลักการเกษตรกรรมแล้ว มีจำนวนน้อยมาก กล่าวคือ มีจำนวนเพียงชุมชนละไม่เกิน ๕ ครัวเรือนเท่านั้น ส่วนงานรับจ้างนั้นส่วนใหญ่จะรับงานเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมมากที่สุด

๔.๑.๒.๔ ภาวะการถือครองที่ดิน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน

จากการสำรวจข้อมูลการถือครองที่ดินของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ทั้ง ๒๖ แห่งที่ตั้งอยู่ในแนวกันชนโดยผ่านการสอบถามจากผู้นำชุมชน พบว่าถ้าเป็นกลุ่มชาวกระเหรี่ยง ได้มาโดยการจับจองที่ดิน ส่วนคนไทยจะมีทั้งผู้จับจองบางส่วน ซื้อมาบางส่วน และการซื้อมาทั้งหมด ลักษณะการซื้อขายที่ดินเกือบทั้งหมดเป็นการซื้อขายที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และในช่วงแรกๆ ของการอพยพเข้ามาจะเป็นการซื้อขายแบบที่เรียกว่าซื้อป่าขาย ต่อมามีการทำสัญญาซื้อขายที่ดินที่จะออกมาในรูปแบบของการทำสัญญาเงินกู้เพื่อเป็นหลักประกัน นอกจากนั้นแล้วในบริเวณแนวกันชนนี้มีที่ดินบางแปลงที่ออกเอกสารสิทธิปิ่น นส.๓ ให้กับผู้ครอบครองที่ดินด้วย ซึ่งการซื้อขายในที่ดินลักษณะนี้จะเป็นการซื้อขายที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามสิทธิในการครอบครองที่ดิน หรือการเป็นเจ้าของที่ดินที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่นี้ เป็นการครอบครอง โดยพฤตินัยเป็นส่วนใหญ่ เพราะทุกคนต่างรู้ดีว่าเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แม้บางชุมชนจะมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ก่อนเป็นร้อยละ ปักตาม การใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการเพาะปลูกพืชชนิดต่างๆ ในพื้นที่แนวกันชน จะปลูกพืชเศรษฐกิจในลักษณะวงจร เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง สับปะรด อ้อย ข้าว เป็นต้น

๔.๑.๒.๕ การพึ่งพิงป่าของชุมชนโดยรอบเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การพึ่งพิงป่าของชุมชน จะมีป่าอยู่สองแบบคือ ป่าชุมชนกับป่าสงวน และป่าอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์จริง ๆ จะใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนกับป่าสงวนเพราะสามารถที่จะเข้าไปได้ ส่วนป่าอนุรักษ์ไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้^{๔๑} การพึ่งพิงป่าของชุมชน จะเป็นไปในลักษณะของการใช้เป็นที่หาอยู่หากิน เก็บของป่าต่างๆ ตามฤดูกาล^{๔๒} เช่น หน่อไม้ เห็ดโคน เหินละโงก โดยส่วนใหญ่จะนำมากินไม่ได้ขาย แต่ถ้ามีปริมาณเยอะก็จะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อไปขายต่อ^{๔๓} ส่วนจำพวกพืชสมุนไพรจะเป็นส่วนน้อย และยังมีการนำไม้มาสร้างบ้าน มาจักสานภาชนะไว้ใช้สอย โดยจะมีกฎกติกา และกฎหมายที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม และมีขอบเขตที่แน่นอนว่าสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้มากน้อยแค่ไหน เช่นการตัดไม้มาสร้างบ้านต้องมีการขออนุญาตจากกรรมการป่าชุมชนก่อน และต้นไม้ที่ใหญ่ๆ

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายวัฒนชัย ไวกิต, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านห้วยร่วม อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี.

^{๔๒} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ชัยกร สุขยีน ผู้ใหญ่บ้าน อพป.บ้านบุง, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านบุง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

^{๔๓} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ดำรงค์ สีด้า อดีตผู้ใหญ่บ้านเขาเขียว, เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านพักนายดำรงค์ สีด้า อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

ขนาดสองสามคนโอบก็ไม่อนุญาตให้ตัด ต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ อีกอย่างหนึ่งคือการใช้ประโยชน์จาก
ประปาภูเขา ก็คือการเอาแหล่งน้ำจากป่าออกมาใช้ประโยชน์ในชุมชน^{๔๔} นอกนั้นก็จะเป็นการเก็บเอา
ผลไม้ที่มีในป่า เช่น มะไฟ ลูกมะหวด มารับประทาน^{๔๕}

ในระยะหลังกฎหมายคุ้มครองของป่าไม้ และเขตอนุรักษ์เริ่มมีความชัดเจน เจ้าหน้าที่ต้อง
ทำความเข้าใจด้วยการประชาสัมพันธ์ วิธีการใช้ทรัพยากรว่าจะใช้ได้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นการเก็บของ
ป่า เก็บผัก หรืออะไรก็ตามจะมีพื้นที่ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน พื้นที่ป่าบริเวณใดที่เก็บของป่าได้ ตรงบริเวณ
ใดเก็บไม่ได้ หากมีผู้ละเมิดก็มีการว่ากล่าวตักเตือน แต่ถ้าไม่ฟังหรือยังมีการกระทำผิดซ้ำก็มีการบังคับ
ใช้กฎหมายตามขั้นตอน

การประชาสัมพันธ์จะมีการทำกันตลอด โดยการทำกติการ่วมกัน ระหว่างชุมชนกับเขต
อนุรักษ์ฯ สร้างความเข้าใจเพื่อลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น ให้ชุมชนได้ร่วมกับทางเขตอนุรักษ์ออก
ลาดตระเวน ป่าชุมชนกับป่าอนุรักษ์ที่อยู่ติดกันก็สามารถไปด้วยกันได้ ทางเขตอนุรักษ์ได้พบได้เห็นอะไร
ชุมชนก็เห็นอย่างนั้น แล้วเกิดการพูดคุยกันว่าจะมีแนวทางในการจัดการอย่างไร^{๔๖}

พื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โดยกฎหมายแล้วไม่สามารถที่จะเข้าไปหาของป่า
ได้ และสามารถใช้กฎหมายได้เต็มรูปแบบเพราะไม่มีชุมชนอยู่ในป่า เจ้าหน้าที่จึงไม่เชื่อว่าชุมชนจะ
สามารถช่วยดูแลเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ ชุมชนจึงสร้างป่าชุมชนเพื่อเป็นบทพิสูจน์ว่าชุมชนเอง
สามารถดูแลรักษาป่าได้ แต่เมื่อชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้นการใช้ทรัพยากรต่างๆ มากขึ้น จึงมีการ
ขยายเข้าไปใช้พื้นที่ของป่าในเขตอนุรักษ์ ซึ่งตามกฎหมายไม่สามารถที่จะเข้าไปใช้ได้ แต่ในการพึ่งพาป่า
ชุมชนเองก็ต้องมีกฎหมายที่มีความชัดเจนว่าพื้นที่ที่ประกาศเป็นป่าชุมชนหากมีชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
อาศัยอยู่ก็ต้องเคารพในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนด้วยเช่นกัน^{๔๗}

๔.๑.๒.๖ การพึ่งพิงป่าของชุมชนโดยรอบเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

^{๔๔} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่อิสราพงษ์ สีแจ้ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๕ บ้านศิริวงศ์, เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม
๒๕๖๖, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๕ บ้านศิริวงศ์ จังหวัดอุทัยธานี.

^{๔๕} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่มานพ นวนฉวี ผู้ใหญ่บ้านซับป่าพลู หมู่ที่ ๘, เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๖,
ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๘ บ้านซับป่าพลู อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๔๖} สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ
สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ชูมา หัวหน้าสถาบันธรรมชาติพัฒนา, เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

ด้านความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่า มีการแบ่งความเชื่อออกเป็นสองส่วนด้วยกัน คือส่วนที่เชื่อในเรื่องของสิ่งลี้ลับที่มองไม่เห็น กับความเชื่อในประโยชน์ของป่าที่มีต่อชุมชน ในด้านของสิ่งลี้ลับมองไม่เห็น มีความเชื่อในเรื่องของจ้าวป่าจ้าวเขา เวลาจะเข้าป่าหาของป่า จะมีการจุดธูปบอกเล่าก่อนเพื่อให้หาของป่าได้มาก ๆ และมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องจากความเชื่อ คือ พิธีปิดบ้านซึ่งเป็นพิธีของชาวลาวเวียง และลาวละโว้ ซึ่งนับถือศาลเจ้าบ้าน หรือศาลพระภูมิ คล้ายกับเป็นพรหมประจำบ้านหรือเสาหลักบ้าน^{๔๘} ความเชื่อในเรื่องของการผัดป่า คือการกระทำผัดเช่นการไม่บอกเล่าก่อน การไม่ให้ความเคารพ หรือการทำทนาย เป็นต้น อันอาจจะทำให้คนที่เข้าป่าเพื่อยิงสัตว์ ยิ่งถูกเพื่อนที่ไปด้วยยิงเพราะเห็นเป็นสัตว์ป่า^{๔๙} ดังนั้นจึงเชื่อกันว่า เมื่อเข้าป่าหาของป่า หรือยิงสัตว์ต้องบอกเล่าก่อนและห้ามทำทนาย หรือลบหลู่จ้าวป่าจ้าวเขาอย่างเด็ดขาด^{๕๐} ส่วนมุมมองของชาว คริสต์เตียนจะมีมุมมองที่แตกต่างคือไม่ได้เชื่อในเรื่องของจ้าวป่าจ้าวเขา หรือผีสา่ง แต่เมื่อมีปัญหาหลงป่า ก็จะอธิษฐานถึงพระเจ้าแทน^{๕๑}

ส่วนความเชื่อในประโยชน์ของป่าที่มีต่อชุมชน คือชุมชนโดยรอบมีความเชื่อว่าป่าเป็นแหล่งอาหาร เป็นซุเปอร์มาร์เกตของชุมชน^{๕๒} เป็นพื้นที่ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน^{๕๓} เป็นทั้งแหล่งอาหาร และแหล่งทรัพยากรที่ไม่ต้องมีการลงทุน คือชุมชนสามารถที่จะเข้าไปเก็บเกี่ยวแล้วนำมาอุปโภค บริโภคได้เลย แต่ในขณะเดียวกันชุมชนเองก็รู้สึกว่าการล่าของป่าด้วย เพราะเมื่อคนมากขึ้นการใช้ทรัพยากรต่างๆ ก็เพิ่มขึ้น การเก็บหาของป่าก็จะได้ลดลง จึงต้องมีมาตรการในการอนุรักษ์ และการดูแลรักษา^{๕๔} ความเชื่อทั้งสองส่วนนี้เป็นความเชื่อที่ผสมผสานกันไปกับวิถีชีวิตของชุมชน

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายมงคล รัชชัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ บ้านผารมย์เย็น, เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ บ้านผารมย์เย็น อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

^{๔๙} สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ดำรงค์ สีดำ อดีตผู้ใหญ่บ้านเขาเขียว, เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านพักนายดำรงค์ สีดำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๕๐} สัมภาษณ์ น้องพริก น้องเบียร์ นักศึกษา ปวช.ปี ๑ วิทยาลัยชุมชน, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ น้ำตกผารมย์เย็น อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางสาวเกสร เครือม่วง ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์, เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านยางงาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ชูมา หัวหน้าสถาบันธรรมชาติพัฒนา, เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายชำนาญ ศรีสุข และนางเทพิน แสงสุวรรณ เจ้าหน้าที่สถานีควบคุมไฟป่า อน.๘, เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สถานีควบคุมไฟป่า อน.๘ (กม.๕๓) จังหวัดอุทัยธานี

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายไกรสร วันละ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลระบำ, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ อ่างเก็บน้ำทับเสลา อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

๔.๑.๓ บริบทการจัดการระหว่างรัฐกับชุมชน

๔.๑.๓.๑ ลักษณะการบริหาร และการจัดการ การแบ่งเขตการจัดการพื้นที่ของหน่วยงานในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

๑. พื้นที่อนุรักษ์เพื่อสัตว์ป่าโดยเฉพาะ หมายถึงพื้นที่ ที่อนุรักษ์ไว้เพื่อการอยู่อาศัยของสัตว์ป่า การประกอบกิจกรรม เช่น การสร้างรังผสมพันธุ์ การเลี้ยงลูกอ่อนโดยปราศจากการรบกวนของมนุษย์ พื้นที่ส่วนนี้ต้องทำการป้องกัน และดูแลเป็นพิเศษ การอนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าไปในพื้นที่กระทำได้นเฉพาะกรณีจำเป็นเท่านั้น

๒. พื้นที่จัดการเพื่อแหล่งศึกษาธรรมชาติ เป็นพื้นที่ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาธรรมชาติ สังเกตพฤติกรรมของสัตว์ป่า ศึกษาป่าไม้ และพันธุ์พืชเขตร้อน ชม น้ำตก และทิวทัศน์อื่นๆ ที่ก่อให้เกิดความรู้ทางด้านธรรมชาติวิทยา นิเวศวิทยา การเข้าไปใช้พื้นที่ต้องได้รับอนุญาตจากผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สัตว์ป่า ปริมาณผู้เข้าพื้นที่แต่ละช่วงจะต้องไม่เกินจำนวนที่กำหนด เพื่อไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของพื้นที่ พื้นที่ส่วนนี้ได้กำหนดไว้ตอนบนสุดของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เช่น อนุสรณ์สถานสืบนาอะเสถียร เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาหินแดง และศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาห้วยแม่ดี เส้นทางศึกษาธรรมชาติเขาหินแดง ตั้งอยู่บริเวณที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นพื้นที่ขอบนอกด้านตะวันออก ซึ่งเป็นจุดผ่อนปรนให้ประชาชนที่สนใจศึกษาธรรมชาติเข้ามาใช้พื้นที่ได้ โดยไม่ต้องขออนุญาตล่วงหน้า เส้นทางเดินแห่งนี้มีความยาวประมาณ ๔.๗ กิโลเมตร มีคู่มือสำหรับใช้ประกอบการเดินศึกษาธรรมชาติเขาหินแดง ผู้ที่สนใจติดต่อได้ที่มูลนิธิสืบนาอะเสถียร หรือที่สำนักงานรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

๓. พื้นที่จัดการเพื่อเป็นแหล่งวิจัยทางสัตว์ป่า เป็นพื้นที่สำหรับให้นักวิจัยสามารถเข้าไปทำการทดลองวิจัย เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านทรัพยากรสัตว์ป่าของประเทศ สามารถสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่องานวิจัยสัตว์ป่าระยะยาว เช่น คอกสัตว์ แอ่งน้ำ โป่งเทียม หอสั่งเกิดสัตว์ป่าภายใต้การควบคุมและเห็นชอบโดยกองอนุรักษ์สัตว์ป่า พื้นที่ส่วนนี้อยู่บริเวณโดยรอบสถานีวิจัยสัตว์ป่าเขานางรำ ครอบคลุมพื้นที่หุบยางแดง หุบห้วยสองทาง หุบห้วยช้างตาย หุบห้วยเหลือง และพื้นที่ควบคุมฝั่งซ้ายของลำขาแข้งตั้งแต่สบอ้ายเยาะขึ้นไปจนถึงห้วยยางแดง งานวิจัยต่างๆ ในพื้นที่ควบคุมดูแลโดยหัวหน้าสถานีวิจัยสัตว์ป่าเขานางรำ

๔. พื้นที่กันชน เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่อื่นๆ รอบแนวเขตซีกตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในรัศมี ๕ กิโลเมตร พื้นที่ส่วนนี้จะต้องอนุรักษ์ไว้เป็นพื้นที่ป่าผลิตผลสวนป่าแหล่งน้ำ และพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน หน่วยงานต่างๆ ที่รับผิดชอบพื้นที่ เช่น ป่าไม้จังหวัด และป่าไม้เขต กรมชลประทาน บริษัทไม้อัดไทย และกรมทรัพยากรธรณี จะต้องจัดการพื้นที่ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ประกอบด้วยหน่วยพิทักษ์ป่า ๑๙ หน่วย และปรางกรป้องกันทางน้ำ ๒ หน่วย โดยแบ่งส่วนจัดการออกเป็น ๔ ส่วนคือ

ส่วนจัดการที่ ๑ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยน้ำขาว ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยน้ำตื้น ๓.หน่วยพิทักษ์ป่ากะปุกกะเปียง ๔.หน่วยพิทักษ์ป่าเขาเขียว ๕.หน่วยพิทักษ์ป่าทุ่งแฝก ๖.หน่วยพิทักษ์ป่าซับฟ้าผ่า

ส่วนจัดการที่ ๒ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าวังไผ่ ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าซับป่าพลู ๓.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยอีชะ ๔.หน่วยพิทักษ์ป่าไซเบอร์ ๕.หน่วยพิทักษ์ป่าเขาปันไส

ส่วนจัดการที่ ๓ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าเขานันได ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยแม่ดี ๓.หน่วยพิทักษ์ป่าคลองเสลา

ส่วนจัดการที่ ๔ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าบ้านกล้วย ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าตะเพินคี ๓.หน่วยพิทักษ์ป่าองค์ท่ง ๔.ปรางกรทางน้ำองค์ท่ง ๕.หน่วยพิทักษ์ป่ากริ่งไกร ๖.ปรางกรทางน้ำกริ่งไกร

๔.๑.๓.๒ การจัดการพื้นที่รัฐกับชุมชน

กรณีหมู่บ้านเขาเขียวเป็นหนึ่งในหมู่บ้าน ที่มีแนวเขตติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง (ในระยะ ๐ กิโลเมตร) ดังนั้นหมู่บ้านแห่งนี้จึงต้องมีข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน เจ้าหน้าที่ป่าไม้อนุญาตให้ขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น และไม่อนุญาตให้มีการย้ายถิ่นฐานจากภายนอกเพิ่ม สภาพชุมชนเริ่มตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณ ๒๐-๓๐ ปี โดยเป็นคนที่ยอพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น อำเภอนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดนครสวรรค์ เข้ามาบุกเบิกที่ดิน และทำเกษตรกรรมปลูกไร่ข้าวโพด โดยลักษณะสภาพชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีประเพณีประจำปีใดๆ มีงานบุญบ้างเป็นครั้งคราว วัดไม้ไผ่ศูนย์รวมใจของหมู่บ้าน และพระไม่มีบทบาทต่อชุมชน ชาวบ้านบางส่วนมีบ้านอีกหลังอยู่ในพื้นที่อื่น เพื่อทำอาชีพเพิ่มรายได้ เช่น ปลูกข้าว รับจ้างเป็นต้น และจะกลับมาเมื่อฤดูเก็บเกี่ยวข้าวโพด บางบ้านก็ออกไปทำงานรับจ้างต่างพื้นที่ เช่น กรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา เป็นต้น

กรรมสิทธิ์ที่ดินเกือบทั้งหมดเป็น สปก. มีบางส่วนที่ตกสำรวจตอนที่มีการจัดรังวัดพื้นที่ และมีประมาณ ๕ ครัวเรือนที่ยังอยู่ในรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โดยจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเหล่านี้ยืนยันที่จะย้าย หากรัฐมีการจัดสรรที่ดินทำกินรองรับให้ เพราะรู้สึกว่าการใช้ชีวิตไม่มั่นคง ไม่รู้ว่าจะถูกโยกย้ายเมื่อใด แต่อย่างไรก็ตามแม้กระทั่งชุมชนที่อยู่นอกรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งยังมีความกังวลว่าจะถูกอพยพด้วยเช่นกัน จึงมีการตั้งกฎป่าชุมชน เพื่อเป็นคำมั่นสัญญาว่าชุมชนจะมีวิถีชีวิตในการรักษาป่า

๔.๑.๓.๓ การจัดการป่าชุมชน ระหว่างรัฐกับชุมชน

ในอดีต จังหวัดอุทัยธานีมีพื้นที่ป่าไม้ราว ๒ ใน ๓ ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอลานสัก บ้านไร่ และห้วยคต วิถีชีวิตของคนในพื้นที่จึงเกี่ยวข้อ เชื่อมโยง และผูกพันกับป่าธรรมชาติ ภาพที่คุ้นตาของชุมชนคือ ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่ ทั้งภาคกลาง ภาคอีสาน และพื้นที่ใกล้เคียง หลังไหลกันเข้ามาทำงานอยู่ในพื้นที่เป็นประจำ เนื่องจากการสัมปทานป่าไม้ หลังจากหมดสัมปทาน จึงตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ และมีการจัดการทรัพยากรพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอนุรักษ์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดำเนินการโดยภาครัฐ

ที่สำคัญคนในพื้นที่ ยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งทรัพยากรป่าไม้อยู่ เช่น บ้านสวนพลูพุตอ ที่ชาวบ้านรวมตัวกันดูแลรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน ซึ่งต่อมาราชการได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าชุมชน โดยการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ ทั้งยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำโครงการสนับสนุนชาวบ้านในพื้นที่ป่ากันชนห้วยขาแข้ง ทำให้เกิดป่าชุมชนขึ้นหลายพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านสามารถดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน

การจัดการป่าที่ช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ ป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ แหล่งเรียนรู้ และเพื่อเป็นการป้องปรามในการจัดการป่าชุมชน คณะทำงานประชาคมจังหวัดอุทัยธานีจึงร่วมกันศึกษาข้อมูล การใช้ประโยชน์จากป่าใน ๕ อำเภอ คือ อำเภอลานสัก อำเภอบ้านไร่ อำเภอห้วยคต อำเภอทัพทัน และอำเภอสว่างอารมณ์ โดยเก็บข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชน จำนวนผู้ใช้ประโยชน์ชนิดของป่าที่ใช้ประโยชน์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ จากจำนวนครัวเรือน ๑,๓๑๐ ครัวเรือน พบว่าชุมชนมีรายได้ต่อปีจากป่าทั้งสิ้น เป็นเงิน ๔,๙๒๖,๐๑๖ บาท แบ่งเป็น หน่อไม้ ๑,๗๓๗,๑๘๔ บาท เห็ดโคน ๑,๑๙๖,๔๘๑ บาท ผักหวาน ๒๖๔,๔๒๑ บาท และการใช้แหล่งน้ำ ๑,๔๒๐,๙๐๐ บาท ทำให้ชุมชนตระหนักรู้ว่า ป่าชุมชนเป็นแหล่งผลิตอาหารได้มากมายหลายชนิด ซึ่งในแต่ละฤดูจะมีอาหารแตกต่างกันออกไปให้เลือกเก็บกินได้ตลอดปี ผลประโยชน์จากป่านอกจากเป็นแหล่งอาหารของชุมชนแล้วยังสร้างรายได้ให้กับชุมชน ป่าเขาหินเหล็กไฟมีเห็ดโคน และเห็ดอื่นๆ ผักหวานป่า มากกว่าป่าอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นเพราะบริเวณป่าหินเหล็กไฟ ไม่มีไฟไหม้ป่ามา ๑๒ ปี และในขณะที่ป่าบริเวณ อำเภอทัพทัน มีไฟไหม้ครั้งสุดท้ายเมื่อ ๖ ปี และอำเภอสว่างอารมณ์ มีไฟไหม้ครั้งสุดท้ายเมื่อ ๕ ปี มาแล้ว ส่วนป่าชุมชนสวนพลูพุตอ ก็มีเห็ดโคนมากกว่าป่าอื่นๆ เพราะเป็นป่าต้นน้ำที่มีการอนุรักษ์ที่ดี เช่นกัน

ในช่วงเก็บข้อมูลคณะทำงานได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ต้นแบบ เห็นว่ามีความรู้มากมายทั้งป่าชุมชนเขาหินเหล็กไฟ และป่าชุมชนบ้านสวนพลูพุตอ และได้นำความรู้ในการจัดการป่ามาใช้สร้างภูมิคุ้มกัน จากการศึกษาความรู้ในการอนุรักษ์ป่าอย่างรอบด้าน ที่ช่วยให้ชุมชนเข้าใจ และเรียนรู้อย่างมีเหตุ มีผล

พื้นที่ป่าชุมชนเขาหินเหล็กไฟ หมู่ที่ ๒,๗,๑๑ และ ๑๖ ของตำบลระบำ อำเภอลานสัก ร่วมทำแนวกันไฟในเดือนธันวาคมของทุกปี ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนในเวทีประชุมประจำเดือน

ของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน โดยมี อบต. ร่วมสนับสนุนงบประมาณ ให้มีเวทีพูดคุยเพื่อชักชวนประชาชนตลอดจนพระสงฆ์ให้เข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้นำ ช่วยกันประชาสัมพันธ์ และเข้ามามีร่วมกันดูแลรักษาป่า และสนับสนุนงบประมาณ ติดต่อประสานงานขอความร่วมมือ กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดอบรม สาธิตการป้องกัน และดับไฟป่า เพื่อทำแนวกันชนในการดับไฟ และเผ่าระวัง และอบต. ก็ยังมีการจัดกิจกรรมปลูกป่าในวันที่ ๑๒ สิงหาคม และ ๕ ธันวาคม ของทุกปี

พื้นที่ป่าชุมชนเขาผาตลาด หมู่ที่ ๒,๕,๖,๑๐ และ ๑๔ ตำบลตลุกคู่อำเภอกัทพัตน์ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันไฟป่า โดยชาวบ้านรอบป่าชุมชนเขาผาตลาด ทำความเข้าใจกับชาวบ้านเรื่องการไม่เผาไร่ข้าวโพด เชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาร่วมประชุมกับแกนนำชาวบ้าน เสนอให้หมู่บ้านดังกล่าวเป็นป่าชุมชน อบรมเกี่ยวกับป่าชุมชน และการป้องกันไฟป่า สนับสนุนการดำเนินงานเครือข่ายป่าชุมชนเขาผาตลาด

พื้นที่ป่าชุมชนวัดเขาหินเทียน ตำบลพลวงสองนาง อำเภอสว่างอารมณ์ ชาวบ้านรอบป่าชุมชนวัดเขาหินเทียน หมู่ ๑,๔,๖ และ ๘ ตำบลพลวงสองนาง หมู่ ๑๓ ต.หนองกระทุ่ม ชุมชนมีการป้องกันไฟป่า และปลูกป่าเสริม นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สนับสนุนงบประมาณ และกำลังคนในการดูแลรักษาป่า โรงเรียนวัดเขาหินเทียน ให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน เชิญชวนครู นักเรียนมาร่วมปลูกป่า และทำแนวกันไฟ มีค่ายกิจกรรมเรียนรู้ธรรมชาติ และระบบนิเวศเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนในการดูแลรักษาป่า

แม้การอนุรักษ์ป่าในจังหวัดอุทัยธานี จะเริ่มต้นจากความต้องการใช้ประโยชน์จากป่า ก็จริง แต่วันนี้ภาพความเคลื่อนไหวของชุมชนที่พยายามพลิกฟื้นผืนป่า ให้กลับมาเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ทั้งด้านสภาพแวดล้อม และสภาพเศรษฐกิจที่ดีของชุมชน ได้มีกลไกในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์จากหลายภาคส่วน ที่เข้าใจสภาพปัญหา และสอดรับกระบวนการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบที่ต้องการจัดการป่าให้กลับคืนสภาพสมบูรณ์อีกครั้ง หากแต่ความสำเร็จนี้ ต้องสร้างจุดยืนที่ชัดเจนของหลายฝ่าย ที่จับมือลงเรือลำเดียวกันแล้วร่วมกันพายเรือไปสู่ธงชัยที่ปักไว้ร่วมกัน ทั้งส่วนนโยบาย โดยชุมชน ขอการสนับสนุนจากผู้ว่าราชการจังหวัด ให้มีคำสั่งถึง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ดูแลรักษาป่าในเรื่อง การเก็บของป่าไม่ถูกวิธี และการปิดป่าอย่างเคร่งครัด

นอกจากนี้ยังขอสนับสนุนวิทยุสื่อสารจาก นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้กับเครือข่ายป่าชุมชนในทุกพื้นที่ สื่อสารเรื่องของการสถานการณ์ และภัยภายในหมู่บ้านด้วย นอกเหนือจากการดูแลรักษาป่าอย่างเดียว และเขตพื้นที่การศึกษา ให้โรงเรียนในพื้นที่ ที่มีป่าชุมชนได้พานักเรียนเข้าไปเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ความสำคัญ และระบบนิเวศโดยทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน

การสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการรักษาผืนป่าใหญ่แห่งนี้ คือการปักธงชัยระยะยาว ที่จะตอบสนองความยั่งยืนของผืนป่าในจังหวัดอุทัยธานี ให้ยืนหยัดอยู่คู่ชุมชน อย่างพอเหมาะพอเพียงกับสภาพแวดล้อม และบริบทของคนอุทัยธานี ตลอดไป^{๕๕}

๔.๑.๔ สภาพปัญหาบริเวณพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๔.๑.๔.๑ ปัญหาภายในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การล่าสัตว์

พื้นที่ที่มีการล่าสัตว์ป่าคือพื้นที่ตอนบนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และพื้นที่ด้านทิศตะวันออกในท้องที่ตำบลระบำ และตำบลป่าอ้อ เขตอำเภอลานสัก ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต และตำบลแก่งมะกรูด อำเภอบ้านไร่ มีทั้งการล่าเพื่อเป็นอาหาร และการล่าตามใบสั่ง

การเก็บหาของป่าตามฤดูกาล

โดยเฉพาะการเก็บหน่อไม้ และเห็ดโคน ชาวบ้านจากนอกพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี และในพื้นที่อำเภอติดกับพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะเข้ามาเก็บหาของป่าบริเวณด้านทิศตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งโดยเฉพาะบริเวณหน่วยพิทักษ์ป่าทุ่งแฝก ชับฟ้าผ่า วังไผ่ เขาปันโฮ และห้วยแม่ดี ซึ่งการเก็บหาของป่าเป็นจำนวนมากทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม เป็นการรบกวนปีบคั่น แย่งอาหารของสัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่ามีพฤติกรรมก้าวร้าว ทำร้ายมนุษย์

ไฟป่า

สถานการณ์ไฟป่าที่ห้วยขาแข้งในช่วงก่อนปี พ.ศ.๒๕๓๕ รุนแรงมากกว่า ๑๐% ของพื้นที่ ต่อมาได้มีการ จัดตั้งสถานี และศูนย์ควบคุมไฟป่า เพื่อป้องกันไฟป่าห้วยขาแข้ง และพื้นที่ใกล้เคียง

๔.๑.๔.๒ ปัญหาภายนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การบุกรุก

การบุกรุกที่ดินตามแนวเขตป่ากันชน เพื่อที่อยู่อาศัย และทำการเกษตรกรรมบริเวณป่ากันชน และป่าสงวนแห่งชาติด้านทิศตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การลักลอบตัดไม้

การตัดไม้ และการเลื่อยไม้ขาย ในกระบวนการลักลอบตัดไม้ส่วนมากจะเป็นการประสานงานกันระหว่างชาวบ้านผู้รับจ้างเลื่อยไม้ กับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น กรณีของการลักลอบตัดไม้

^{๕๕} ศูนย์ประสานงานประชาคมเมืองอุทัย ๑๑๙/๒๓ ๒๓ ถนนศรีน้ำซึม อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

นั้นเกิดขึ้นมากทางด้านอำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอลานสัก อำเภอห้วยคต และอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

๔.๑.๔.๓ ปัญหาการส่งเสริม และพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยว

ปัญหาในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยว

คือหน่วยงานต่างๆ มองไปที่เรื่องของงบประมาณที่จะนำมาพัฒนาให้คนมาเที่ยว ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ซึ่งงบประมาณที่ดึงลงมาดำเนินการอาจจะไม่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ หรือเกินความจำเป็น หลายโครงการที่ไม่มีการดำเนินการที่ต่อเนื่อง พอหมดงบประมาณก็หยุดการดำเนินการไปด้วย ทำให้เกิดสุสานสิ่งปลูกสร้างที่ไม่ได้ประโยชน์ อีกอย่างหนึ่งก็คือการที่จะมาสร้างหรือมาดำเนินการใดๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ค่อนข้างจะยาก ต้องผ่านการคิดจากหลายฝ่ายในมุมมองหลายด้าน ทำให้เจ้าของงบประมาณคิดว่าตนจะเข้ามาทำประโยชน์ จะพัฒนาให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์ ได้เงินจากการท่องเที่ยว มุ่งที่จะพัฒนาโดยลืมนึกถึงข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ ทำให้เกิดความขัดแย้ง ว่าขออะไรก็ได้ ขออะไรก็ได้ โดยยึดแต่วัตถุประสงค์ของตนเป็นหลัก ไม่มองในมุมมองอื่นบ้าง และไม่ยอมรับฟัง เนื่องจากตนเป็นเจ้าของงบประมาณ คิดว่าสิ่งเหล่านั้นจะช่วยให้อยู่ได้ แต่ในความเป็นจริงไม่ใช่แบบนั้น

ปัญหาเจ้าหน้าที่ถูกสลับสับเปลี่ยน

คือเจ้าหน้าที่ซึ่งมีการสลับสับเปลี่ยนกันอยู่บ่อยๆ เมื่อมีคนใหม่มาทำหน้าที่ผู้อำนวยการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ก็ต้องคุยกันใหม่อีก ตำราต่างๆ ที่ทำไว้ ก็ใช้ไม่ได้ ข้อตกลงร่วมกับชุมชนก็ขัดต่อกฎหมายไปหมด หรือในบางครั้งเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติทางทะเลย้ายมา บริบทด้านพื้นที่ การบริหารจัดการก็แตกต่างจากที่เดิม ก็ต้องมาทำความเข้าใจกันใหม่ ทำให้ขาดความต่อเนื่องในการปฏิบัติงานตามแผนงาน โครงการต่างๆ ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ที่ทราบเรื่องการดำเนินการต่างๆ จริงๆ ประมาณ ๖ – ๗ คนเท่านั้น

ปัญหาการบริหารจัดการงบประมาณ

การจัดการงบประมาณส่วนมากหมดไปกับการประชุม มีงบประมาณในการสร้างการมีส่วนร่วมมีจำกัด เมื่อหมดกับการประชุมไปแล้วพอถึงเวลาต้องลงพื้นที่ ต้องเข้าสู่อุปสรรคปฏิบัติเลยไม่มีงบประมาณ ต้องรอการจัดสรรงบประมาณก้อนใหม่ที่จะลงมา ทำให้ขาดความต่อเนื่อง

ปัญหาแนวทางการจัดการบุคลากร

ความเข้มแข็งของแนวทางการจัดการบุคลากร ส่วนหนึ่งเกิดจากสถาบันการศึกษา หลักสูตรการศึกษาที่ยังไม่เข้มแข็ง ทั้งสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นเอง และในระดับที่สูงขึ้นไป ไม่มี

หลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน คนที่ไปเป็นคนที่ มีอำนาจเป็นใหญ่เป็นโตจึงไม่มีฐานอันนี้ และฐานความคิดในยุคนั้น คือเรื่องของการถูกขับไล่ออกจาก ป่าไปเรียนในเมือง

๔.๑.๔.๔ พื้นที่ล่อแหลมทำให้เกิดปัญหา

พื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ส่วนใหญ่ติดอยู่กับพื้นที่อนุรักษ์ คือ ด้านบนติด กับอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุ้มผาง ด้านใต้ติดกับอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรี นครินทร์ และอุทยานแห่งชาติพุเตย ด้านตะวันตกติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้าน ตะวันออก โดยมีด้านตะวันออกกระยะทางประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร ติดกับป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีชุมชน ตั้งอยู่ประมาณ ๓๐ กลุ่มบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ล่อแหลมสรุปได้ ดังนี้

๑) พื้นที่บริเวณด้านตะวันออกทั้งหมดของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งติดกับกลุ่ม บ้านท้องที่อำเภอลานสัก ท้องที่อำเภอห้วยคต และท้องที่อำเภอบ้านไร่ เป็นพื้นที่ง่ายต่อการเข้าถึง พื้นที่ เพื่อการล่าสัตว์ โดยเฉพาะบริเวณแนวขอบลึกเข้าไปจากแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ประมาณ ๓-๕ กม. รวมทั้งเป็นพื้นที่ล่อแหลมด้านการเข้ามาเก็บหาของป่าจำพวกหน่อไม้และเห็ดตาม ฤดูกาล รวมทั้งการเลี้ยงปศุสัตว์แบบปล่อย

๒) พื้นที่บริเวณตอนบนของพื้นที่ติดกับอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ที่มีคนลักลอบเข้ามาจาก ท้องที่จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดกำแพงเพชร ลักลอบเข้ามาล่าสัตว์ป่าในพื้นที่ตอนบน

๓) พื้นที่ด้านตะวันตกติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันออก มีกลุ่ม บุคคลที่มีอาวุธสงครามพยายามเข้ามาลักลอบล่าสัตว์ป่าขนาดใหญ่ เช่น ช้างป่า เสือโคร่ง

๔.๒ การพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๔.๒.๑ พื้นที่ชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนวิถีชีวิตของท้องถิ่นและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ป่าไม้ แหล่งต้นน้ำ สภาพแวดล้อมทางทะเลและทรัพยากรธรณีเป็นเครื่องมือสำคัญในการสนับสนุนอุตสาหกรรมการผลิต การส่งออกและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเศรษฐกิจ อย่างรวดเร็วในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาทำให้เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้อย่างไม่ยั่งยืน ลำดับความสำคัญทางเศรษฐกิจมักมีความสำคัญมากกว่าการอนุรักษ์ในหลาย ๆ กรณี

ซึ่งการพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ชุมชน ๓ ชุมชนประกอบไปด้วย

๑. หมู่บ้านเขาไม้่นวนก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๖ โดยได้แยกมาจาก หมู่ ๖ บ้านซับป่าพุ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานีมาเป็น หมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้่นวน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี โดยมีนายมานพ โกมล เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกและต่อมานายสุนาย นฤตล เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่สองและปัจจุบันมี นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน มีประชากรจำนวน ๑๕๓ ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด ๖๕๐ คน แยกเป็นชาย ๒๙๐ คน หญิง ๓๖๐ คน บ้านเขาไม้่นวนอยู่ติดเขาที่มีไม้ไผ่นวลอยู่เป็นจำนวนมากจึงตั้งชื่อเป็นหมู่บ้านเขาไม้่นวน

ปัจจุบันป่าชุมชนบ้านเขาไม้่นวน หมู่ ๑๐ ต.ป่าอ้อ อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ติดป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยทับเสลาและป่าห้วยคอกควาย ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ ตาม พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ.๒๕๖๒ ขึ้นทะเบียนสวนป่ากับกรมป่าไม้ มีการจัดตั้งคณะกรรมการโดยหมู่บ้านเอง มีแผนการจัดการป่าชุมชน อนุมัติเมื่อปี ๒๕๕๐ (การปลูกป่าผสมผสานเพื่อการดำรงชีพ) ป่าชุมชนบ้านเขาไม้่นวนมีเนื้อที่ ๒๒๑ ไร่ กำหนดเขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ จำนวน ๑๗๗ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๘๐ ของพื้นที่ป่าชุมชนและเพื่อการใช้ประโยชน์ ๔๔ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ของพื้นที่ป่าชุมชน

๒. บ้านซับป่าพลูใหม่ หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี มีสภาพพื้นที่รายล้อมด้วยภูเขาสูง มีพื้นที่ทำการเกษตรติด กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง บ้านซับป่าพลูใหม่พื้นที่มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วย ไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำวัง ด้วยสภาพพื้นที่ดังกล่าวมีภูมิอากาศชุ่มชื้นและมีแหล่งน้ำตลอดปี ทำให้เหมาะสม แก่การปลูกไม้ผล ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านมีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วยไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำวัง บริเวณ พื้นที่บ้านซับป่าพลูใหม่มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔,๖๐๐ ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร ๓,๕๐๐ ไร่ พื้นที่ป่าชุมชน ๑๕๕ ไร่ พื้นที่อ่าง

เก็บน้ำ ๑๒๐ ไร่ บ้านซบป่าพลูใหม่ หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าอ้อ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มา ปรับใช้ในการดำรงชีวิต “ซึ่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคน ไทย ประชาชนบ้านท่ามะนาว ส่วนใหญ่มีบ้านที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีบริเวณบ้านที่สามารถปลูก พืชผักสวนครัว ไร่ ไร่โคกในครัวเรือน มีความพอดีไม่มากหรือน้อยเกินไปในการดำเนินชีวิต

๓. หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านที่ไกลสุดของอำเภอลานสัก ซึ่งทางเข้าหมู่บ้านจะผ่านเขตพื้นที่ของ ตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ แต่สิ่งที่ทำให้หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวคือ การที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในอ้อมกอดของหุบเขา ซึ่งถ้ามองจากภายในหมู่บ้านจะเห็นว่าภูมิเขาล้อมรอบหมู่บ้าน ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ สัตว์ป่ายังอุดมสมบูรณ์ ซึ่งบางวันจะสามารถเห็นสัตว์ป่ามาลงมาหากินอาหารในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็น เก้ง กวาง เนื้อทราย ละมั่ง ช้าง วัวแดง หมูป่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้ป่า ซึ่งไม่สามารถหาชมที่อื่นไม่ได้ แต่ที่นี่สามารถหาชมได้ เช่น พุดอง กระเจียวป่า ป่าเต็งรัง น้ำผุดน้ำซับธรรมชาติ

อาณาเขตติดต่อกับชุมชนบ้านเขาเขียว คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในอดีตชุมชนบ้านเขาเขียวนั้น มีความขัดแย้งกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งอย่างมาก มีปัญหาการล่าสัตว์ ตัดไม้ และการเข้าไปเก็บหาของป่า กระทั่งกระทั่งกับเจ้าหน้าที่อยู่ตลอดเวลา แต่ภายหลังที่ทางป่าห้วยขาแข้ง ได้เข้าไปทำงานจัดตั้งป่าชุมชนและเป็นคนกลางในการสื่อสารระหว่างชาวบ้านชุมชนบ้านเขาเขียวกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ก็รู้สึกได้ว่าปัญหาต่างๆ จะบรรเทาเบาบางลง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในประเทศไทย ตั้งอยู่ในจังหวัดอุทัยธานี และมีพื้นที่ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในพื้นที่จังหวัดตากและจังหวัดกาญจนบุรี ที่อยู่ทางทิศตะวันตก ถือเป็นหนึ่งในหัวใจหลักของผืนป่าตะวันตกของประเทศไทย และเป็นผืนป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น คือ ชุมชนบ้านเขาเขียว

อาณาเขตติดต่อกับชุมชนบ้านเขาเขียวอีกหนึ่งแห่งที่สำคัญไม่แพ้กันคือ อุทยานแม่วงก์ อุทยานแห่งชาติแม่วงก์นั้น มีพื้นที่ครอบคลุมท้องที่ อำเภอปางศิลาทอง จังหวัดกำแพงเพชร อำเภอแม่วงก์ และกิ่งอำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร ตามเทือกเขาสูงชันก่อเกิดเป็นน้ำตกที่สวยงาม ๔-๕ แห่ง ทั้งเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำแม่วงก์ ที่สำคัญของจังหวัดนครสวรรค์ นอกจากนี้ยังมีแก่งหินทำให้เกิดน้ำตกเล็ก ๆ ตามแก่งหินนี้ ตลอดจนมีน้ำผาที่สวยงามตามธรรมชาติ มีเนื้อที่ประมาณ ๕๕๘.๗๕๐ ไร่ หรือ ๘๙๔ ตารางกิโลเมตร^{๕๖} ซึ่งเป็นแหล่ง

^{๕๖} กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช “อุทยานแห่งชาติแม่วงก์”, หลักสูตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.dnp.go.th/nprd/project/maevong.php>, [๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๖].

สำคัญอย่างมากในการใช้ชีวิตของชุมชนบ้านเขาเขียว เพราะทางชุมชนจะต้องใช้น้ำทางธรรมชาติที่ไหลมาจาก อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ เนื่องจาก อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ อยู่ทางทิศเหนือของชุมชนบ้านเขาเขียว

บ้านเขาเขียว มีทรัพยากรสัตว์ป่า คือ มีช้าง เสือ วัวแดง กวาง หมูป่า ลิง ที่ลงมาจากเขาแม่วงก์ และขึ้นมาจากห้วยขาแข้ง

บ้านเขาเขียว มีทรัพยากรอื่นๆนอกจากป่าไม้และสัตว์ คือ สมุนไพร เช่น มีฟ้าทลายโจร กระเจียว มะแว้ง เพชรสังฆาต สำหรับส่งไปแปรรูป

บ้านเขาเขียว มีแหล่งความงามคือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้สมุนไพรและอาหารพื้นถิ่น รวมไปถึงการเล่นพื้นบ้าน เช่น เล่นม้าก้านกล้วย

๔.๒.๒ กิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่

กิจกรรมพื้นที่ ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมในพื้นที่ คือ กิจกรรมพัฒนาอาชีพ และการส่งเสริมอาชีพยั่งยืน เช่น กิจกรรมมะขามแช่อิ่ม กิจกรรมกลุ่มสมุนไพร เป็นต้น ในการพัฒนาอาชีพในชุมชน กระบวนการแช่อิ่มของชุมชนบ้านเขาเขียวก็มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน แต่สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้เลยคือการคัดสรรวัตถุดิบที่มีคุณภาพและใส่ใจในทุกขบวนการ โดยปัจจุบันควรเลือกใช้เป็นมะขามเปรี้ยวยักษ์ซึ่งมีฝักใหญ่ เนื้อแน่น เมื่อผ่านการแปรรูปแช่อิ่มแล้วจะให้เนื้อที่กรอบ ฝักอึดแน่น คัดน้ำตาลคุณภาพที่ไม่มีการปนเปื้อนมาเคี่ยวเป็นน้ำเชื่อม น้ำที่ใช้เป็นส่วนผสมต้องเป็นน้ำที่สะอาด สถานที่ประกอบอาหารต้องสะอาด ถูกสุขอนามัย เป็นพื้นที่โล่ง และควรมีมุ้งในล่อนกันแมลงไม่ให้ต่อมมะขามและป้องกันสิ่งปนเปื้อนเข้าไปเจือปนในมะขามที่อยู่ในกระบวนการแปรรูป^{๕๗}

กิจกรรมพื้นที่และกิจกรรมการดูแลป่าการป้องกันรักษาป่า

การทำแนวเขตป่าชุมชน เป็นแนวที่บ่งบอกถึงขอบเขตของพื้นที่ป่าแต่ละป่าอาจเป็นแนวที่แบ่งได้โดยธรรมชาติ เช่นแนวลำห้วย แม่น้ำ หรือสันเขา เป็นต้น หรือเป็นแนวที่สร้างขึ้นมาโดยการกระทำของมนุษย์ เช่น การติดป้ายแสดงขอบเขตพื้นที่การฝังเสาหลักแนวเขต ขุดร่องน้ำล้อมรอบแนวเขตป่าชุมชน การกางป่าเป็นแนวเขต ซึ่งอาจใช้ประโยชน์เป็นแนวกันไฟและทางลาดตระเวนป่าไปพร้อมกันด้วยก็ได้ หรือการปลูกต้นไม้กินได้ล้อมรอบเป็นแนวเขต อาทิเช่น ขี้เหล็ก สะเดา เป็นต้น

^{๕๗} สัมภาษณ์ นางณัฐสินี พิธา ชาวบ้านเกษตรกร , เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖, ณ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า จะมีลักษณะคล้ายกับการลาดตระเวนป้องกันไฟป่า แตกต่างกันตรงที่การลาดตระเวนป้องกันไฟป่านั้นจะทำการลาดตระเวนเฉพาะฤดูกาลที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดไฟป่าเท่านั้น แต่การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่านั้นจะทำการลาดตระเวนอยู่อย่างต่อเนื่องแล้วแต่การกำหนดของแต่ละชุมชนว่าจะจัดเวรยามในการลาดตระเวน

ศาลาพักลาดตระเวน จะเป็นเพิงพักง่ายๆ ชั่วคราว หรือสร้างให้มั่นคงสามารถเก็บอุปกรณ์ต่าง ได้ด้วยเพื่อใช้เป็นจุดพักหลบแดดและฝน หรืออาจเป็นที่พักนอนชั่วคราวในกรณีที่มีการลาดตระเวนในระยะทางที่ไกลต้องค้างคืน อีกทั้งศาลาพักดังกล่าวยังสามารถเก็บอุปกรณ์ในการดับไฟป่า อุปกรณ์ยังชีพ เช่น เครื่องหุงหาอาหาร และเครื่องปรุง หรือเครื่องนอน หมอน ผ้าห่ม เป็นต้น^{๕๘}

รูปภาพที่ ๔.๓ กิจกรรมการพัฒนาบริเวณรอบป่าชุมชนและทำแนวกันไฟ

กิจกรรมในพื้นที่เกี่ยวกับการดูแลป่า

การป้องกันรักษาป่า

การทำแนวเขตป่าชุมชน เป็นแนวที่บ่งบอกถึงขอบเขตของพื้นที่ป่าแต่ละป่าอาจเป็นแนวที่แบ่งได้โดยธรรมชาติ เช่น แนวลำห้วย แม่น้ำ หรือสันเขา เป็นต้น หรือเป็นแนวที่สร้างขึ้นมาโดยการกระทำของมนุษย์ เช่น การติดป้ายแสดงขอบเขตพื้นที่การฝังเสาหลักแนวเขต ขุดร่องน้ำล้อมรอบแนวเขตป่าชุมชน การถางป่าเป็นแนวเขต ซึ่งอาจใช้ประโยชน์เป็นแนวกันไฟและทางลาดตระเวนป่าไปพร้อมกันด้วยก็ได้ หรือการปลูกต้นไม้กินได้ล้อมรอบเป็นแนวเขต อาทิเช่น ขี้เหล็ก สะเดา เป็นต้น

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายศรุต สุกุณีย์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ชับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า จะมีลักษณะคล้ายกับการลาดตระเวนป้องกันไฟป่า แตกต่างกันตรงที่การลาดตระเวนป้องกันไฟป่านั้นจะทำการลาดตระเวนเฉพาะฤดูกาลที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดไฟป่าเท่านั้น แต่การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่านั้นจะทำการลาดตระเวนอยู่อย่างต่อเนื่องแล้วแต่การกำหนดของแต่ละชุมชนว่าจะจัดเวรยามในการลาดตระเวน

ศาลาพักลาดตระเวน จะเป็นเพิงพักง่ายๆ ชั่วคราว หรือสร้างให้มั่นคงสามารถเก็บอุปกรณ์ต่าง ได้ด้วยเพื่อใช้เป็นจุดพักหลบแดดและฝน หรืออาจเป็นที่พักนอนชั่วคราวในกรณีที่มีการลาดตระเวนในระยะทางที่ไกลต้องค้างคืน อีกทั้งศาลาพักดังกล่าวยังสามารถเก็บอุปกรณ์ในการดับไฟป่า อุปกรณ์ยังชีพ เช่น เครื่องหุงหาอาหาร และเครื่องปรุง หรือเครื่องนอน หมอน ผ้าห่ม เป็นต้น^{๕๙}

สรุปได้ว่ากิจกรรมการดูแลป่า มีกิจกรรมการดูแลป่า คือ การลาดตระเวน การทำแนวกันไฟ การทำแนวทางเส้นทางการศึกษาธรรมชาติ และการพัฒนาพื้นที่ เช่น การปลูกป่า การจัดการบริหารเชื้อเพลิงในป่า เป็นต้น

กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

แนวทางการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ควรมีแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้

๑. สอดแทรกการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ในทุกโอกาส โดยให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ให้คนในชุมชนรู้จักธรรมชาติที่อยู่รอบตัวอย่างชัดเจน จนตระหนักและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งผลกระทบจากการกระทำของตนที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม

๒. ร่วมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบ ต่อปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

๓. แนะนำวิธีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น และหาวิธีการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ให้กลับมาเพิ่มขึ้นเท่ากับปริมาณที่ต้องการใช้ ด้วยการใช้อย่างฉลาด ใช้อย่างประหยัด และฟื้นฟูธรรมชาติที่เสียหายหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายศรุต สกุนิย์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ชับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๔. แนะนำแนวทางการปฏิบัติตามหลักการพัฒนายั่งยืน ด้วยการลดการใช้พลังงาน หรือใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่า แสวงหาแหล่งพลังงานใหม่ ๆ ลดการเกิดขยะมูลฝอยที่ไม่จำเป็น หรือจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ^{๖๐}

๕. จัดเวลาให้มีการศึกษาประเภทของธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศวิทยา และความสัมพันธ์ความเชื่อมโยงความอยู่รอดระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๖. แนะนำแนวทางให้คนในชุมชน วางแผนการดำรงชีวิต อย่างเรียบง่าย ด้วยการไม่ทำลายชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่ในธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม

๗. โน้มน้าวให้คนในชุมชนกลายเป็นนักอนุรักษ์นิยม เพื่อช่วยเผยแพร่จิตสำนึกไปยังครอบครัวและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ให้เห็นคุณค่าและตระหนักถึงภัยพิบัติที่กำลังเกิดขึ้นต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งแนวทางในการแก้ไข ให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถคงอยู่หรือกลับคืนมาได้ดังเดิม

สรุปได้ว่ากิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมสร้างจิตสำนึก คือ การนำเด็กและเยาวชน มาเข้าร่วมโครงการศึกษาแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ ในเส้นทางการศึกษาธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาเขียว หรือป่าชุมชนบ้านเขาเขียว^{๖๑}

กิจกรรมการส่งเสริมอาชีพ ชุมชน ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพ คือ มีการส่งเสริมทางด้าน มะขามแขก หม่อนไหม สมุนไพร และพริกแกง เป็นต้น ในการส่งเสริมอาชีพ

แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีแหล่งเรียนรู้ของชุมชนคือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ บ้านเขาเขียว และอนาคตจะมีการ สร้างแหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ว่านตาลเดี่ยว เป็นต้น

กลุ่มอาชีพ กิจกรรมร่วมกลุ่มของชุมชน ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมรวมกลุ่มสร้างอาชีพ คือ กิจกรรมมะขามแขก กิจกรรมแปรรูปหม่อนไหม กิจกรรมสมุนไพร การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้^{๖๒}

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายอานนท์ ประสานสงค์, คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาไม้นวล หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^{๖๑} สัมภาษณ์ นางสมฤทัย แพร่เขียว ชาวบ้านเกษตรกร , เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖, ณ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๖๒} สัมภาษณ์ นายนพดล เพ็ชรคง, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๘(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๔.๓ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๔.๓.๑ แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาและการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

๔.๓.๑.๑ เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจและเกิดความร่วมมือกัน อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ เช่น

๑. การเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยผ่านทางสื่อต่าง ๆ ให้มากขึ้น เช่น หอกระจายข่าว วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆผ่านหอกระจายข่าวในชุมชน น่าจะเป็นการกระจายข่าวสารได้ทั่วถึง

๒. การจัดอบรมให้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนอย่างต่อเนื่องและให้หน่วยงานภาครัฐไม่ว่าจะเป็น หน่วยงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขา พระแทว องค์การบริหารส่วนตำบลในท้องถิ่น โรงเรียนในพื้นที่ควรเข้ามาให้ความรู้ สร้างความเข้าใจในการ อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ถูกต้อง

๓. จัดกิจกรรมศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอื่น ๆ เพื่อเป็นการศึกษาแลกเปลี่ยนทัศนคติจากชุมชนอื่นแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ตนเองทั้งนี้เพื่อให้เกิดความ ตระหนัก รักและหวงแหนทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองและอาจจะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนตนเองอีกด้วย

๔.๓.๑.๒ การสนับสนุนให้ชุมชนจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขึ้นในชุมชน เช่น จัดให้แต่ละหมู่บ้านมีโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อสร้างหมู่บ้านตัวอย่างในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขึ้น เพื่อให้หมู่บ้านอื่นได้มาศึกษาดูงานและเป็นแรงจูงใจที่จะกลับไปพัฒนาหมู่บ้านตัวเอง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการขยายผลไปยังหมู่บ้านอื่น ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนได้ อีกทางหนึ่ง^{๖๓}

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ นาคบุตร, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๓(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๔.๓.๒ แนวทางการดำเนินกิจกรรม

๔.๓.๒.๑. ส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน ผู้นำชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมกำหนด วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ จัดทำแผนงาน โครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ เพื่อให้ไปเป็นไปตามต้องการที่แท้จริง ของประชาชนและฝึกให้ประชาชนมีกระบวนการคิด รู้จักการวางแผน การปฏิบัติ รวมถึงติดตามผลการดำเนินงานในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม ของประชาชนอย่างแท้จริง^{๖๔}

๔.๓.๒.๒. ด้านการมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล ควรให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากขึ้น เช่น ร่วมเป็นคณะกรรมการในชุดลาดตระเวนพื้นที่ป่าร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ หรือร่วม ตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณในการดำเนินตามแผนงาน อันเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วมในการ ตรวจสอบ ติดตามและประเมินผลได้ทำงานมากยิ่งขึ้น

๔.๓.๒.๓. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัว เมื่อเครือข่ายมีการทำงาน และ มีการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้วการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการเพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ กล่าวคือ การที่เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์และมีการปรับบทบาท ในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และหน่วยงานอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษาแบบเจาะลึกในพื้นที่ และการถอดบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น

กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของเครือข่ายที่จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ การประสานความร่วมมือ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง การพึ่งพาอาศัยทั้งในต้นทุน ความรู้ ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ ความร่วมมือ เพราะไม่มีเครือข่ายใดจะมีศักยภาพในการพัฒนาที่สมบูรณ์ ดังนั้น การเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันจึงเป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

^{๖๔} สัมภาษณ์ นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้หวาน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๔.๓.๓ แนวทางการมีส่วนร่วม ในการเสริมสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้

๔.๓.๓.๑ เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย ที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า เป็นตัวแทนของประชาชนและมีความพร้อมสูงในการที่จะเข้ามาพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โดยเริ่มจากการพัฒนาความเป็นผู้นำและความเข้มแข็งของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยจัดการฝึกอบรมด้วยวิทยากรทั้งจากชาวบ้านและภายนอกให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และมีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกันและทางหน่วยงานเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ควรเปิดโอกาสให้ชุมชน ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการในการดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำงานควบคุม และติดตามผลร่วมกัน ^{๖๕}

๔.๓.๓.๒ การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมให้ประชาชนทราบ ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางที่ ทำให้ประชาชนมีโอกาสได้รับรู้ข่าวสารต่าง ๆ โดย หน่วยงานทางเขตห้ามล่าสัตว์สวนสัก และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ ให้แก่ประชาชนทราบ โดยส่วนใหญ่พบว่าประชาชนในพื้นที่มีความรู้ ความเข้าใจในด้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐควรเข้ามาสนับสนุนให้ความรู้ สร้างความเข้าใจความเข้าใจในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เช่น จัดประชุมชี้แจง ฝึกอบรม หอกระจาย ข่าว วิทยุ การจัดตั้งศูนย์บริการอินเทอร์เน็ต เผยแพร่ สื่อ ป้าย กิจกรรมต่างๆ เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ ประชาชนได้รับทราบอย่างต่อเนื่อง

๔.๓.๓.๓ ควรมีการประสานงานหน่วยงานภาครัฐเพื่อร่วมกันวางแผนและประสานการดำเนินงาน สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมมากขึ้น สร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ ด้วยการสร้างจิตสำนึกให้เกิดแก่ประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ เยาวชน และผู้ใหญ่เพื่อให้เกิด ความตระหนักในการใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยผ่านทางหน่วยงานของทางภาครัฐในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความร่วมมือกับชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจัง

๔.๓.๓.๔ ควรมีการศึกษารูปแบบวิธีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ชัดเจน โดยกำหนด แนวทางการจัดการเพื่อใช้เป็นแนวในการดำเนินงานด้าน

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ นาคบุตร, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๓(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๔.๓.๔ การดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึก

๔.๓.๔.๑ กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกและการอนุรักษ์จากแหล่งเรียนรู้ในป่าชุมชน

การสร้างจิตสำนึกแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการทำให้บุคคล เห็นคุณค่าและตระหนัก ในสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ รวมทั้งผลกระทบ จากการทำกิจกรรม ที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม สร้างความรู้สึก รับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ระหว่างสิ่งแวดล้อม และการพัฒนา การสร้างจิตสำนึก โดยการให้การศึกษา เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม จะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตใจ ของบุคคล และยังมีผลต่อพฤติกรรม ของบุคคล ให้มีการเปลี่ยนแปลง การดำเนินชีวิต ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกลมกลืน กับธรรมชาติ การส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยให้เื้อื่อต่อสิ่งแวดล้อม ดำรงชีวิต โดยสอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งการปรับเปลี่ยน พฤติกรรม ที่เื้อื่อต่อสิ่งแวดล้อมนี้ จะเป็นสิ่งที่เกิดตามมา จากการให้การศึกษา และการสร้างจิตสำนึก ทำให้มีการดำรงชีวิต โดยไม่เบียดเบียนธรรมชาติการสร้างและการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่มนุษย์

๑. การสร้างการรับรู้ การสร้างการรับรู้ในประเด็นที่ต้องการสร้างจิตสำนึก
๒. การชี้ให้เห็นคุณค่า ความสำคัญ ความจำเป็น ที่ต้องตระหนัก
๓. การกระตุ้นให้เกิดการคิด
๔. การโน้มน้าวให้เกิดการยอมรับ
๕. การชักนำให้นำไปปฏิบัติ
๖. การเชิญชวนให้นำไปเผยแพร่
๗. การตอกย้ำให้มีความต่อเนื่องในความคิดและการปฏิบัติ
๘. การเสริมสร้างให้จิตสำนึกมั่นคงแข็งแรง^{๖๖}

รูปภาพที่ ๔.๔ กิจกรรมปลูกป่า

^{๖๖} สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ นาคบุตร, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๓(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๔.๓.๔.๒ กิจกรรมการมีส่วนร่วม

เราทุกคนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะการร่วมมือกันดูแลสิ่งแวดล้อมให้ดีและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน และการช่วยกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายให้กลับมาสมบูรณ์ จะทำให้โลกของเรามีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถใช้ประโยชน์พึ่งพาได้ สู่คนรุ่นต่อไปในอนาคต

๑.การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนบ้านเขาไม้แก้ว ประกอบด้วยการมีส่วนร่วม ๖ กระบวนการดังนี้

๑) การให้ข้อมูล การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ประชาชน เยาวชนในช่องทางออนไลน์ต่างๆ เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญ ประโยชน์ของป่าชุมชน และเพิ่มทักษะทางด้านวิชาการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนกับชาวบ้าน

๒) การเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน มีการจัดเวทีสัมมนา รับฟังความคิดเห็นเพื่อให้ทราบถึงปัญหา และแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนระหว่างรัฐกับชาวบ้านในเขตพื้นที่ป่าด้วยสันติวิธี เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านอย่างเป็นองค์รวม

๓) การปรึกษาหารือ การสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันของภาครัฐและเอกชนให้มีการพัฒนาจัดการอย่างยั่งยืนเห็นได้จากการพูดคุยเกี่ยวกับปัญหาที่แท้จริงกับการหายไปของป่าต้นชุมชน

๔) การวางแผนร่วมกัน ประสานความร่วมมือกับชุมชน ในการกำหนดมาตรการการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนร่วมกันประชาชนเข้ามาร่วมดูแลสภาพความเป็นอยู่ของป่าปลูกใหม่จากกลุ่มประชาชน เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อและแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ให้มีสภาพป่าธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ฟื้นตัวสมบูรณ์ดังเดิมได้

๕) การร่วมปฏิบัติ เน้นให้ประชาชนและเยาวชนลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง เรียนรู้จากวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเกี่ยวกับการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน พยายามปรับตัวให้อยู่ร่วมกับป่า ด้วยการผสมผสานความรู้ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน

๖) ร่วมติดตามตรวจสอบ ลงพื้นที่พัฒนาจริง และเข้าถึงชุมชนอย่างจริงจังจัดทำแผนปฏิบัติการในการจัดการและอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวที่ชัดเจน

และเหมาะสม ตลอดจนติดตามประเมินผลเพื่อทบทวนและปรับปรุงแผนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป^{๖๗}

รูปภาพที่ ๔.๕ กิจกรรมร่วมกับเจ้าหน้าที่ลาดตระเวนตรวจป่าชุมชน

๔.๓.๕ กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

แนวทางการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ควรมีแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้

๑. สอดแทรกการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ในทุกโอกาส โดยให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ให้คนในชุมชนรู้จักธรรมชาติที่อยู่รอบตัวอย่างชัดเจน จนตระหนักและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งผลกระทบจากการกระทำของตนที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม

๒. ร่วมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบ ต่อปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

^{๖๗} สัมภาษณ์ นายสันติ เอมสรรค์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ชับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๓. แนะนำวิธีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น และหาวิธีการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ให้กลับมาเพิ่มขึ้นเท่ากับปริมาณที่ต้องการใช้ ด้วยการใช้อย่างฉลาดใช้อย่างประหยัด และฟื้นฟูธรรมชาติที่เสียหายหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น

๔. แนะนำแนวทางการปฏิบัติตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการลดการใช้พลังงาน หรือใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่า แสวงหาแหล่งพลังงานใหม่ ๆ ลดการเกิดขยะมูลฝอยที่ไม่จำเป็น หรือจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ

๕. จัดเวลาให้มีการศึกษาประเภทของธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศวิทยา และความสัมพันธ์ความเชื่อมโยงความอยู่รอดระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๖. แนะนำแนวทางให้คนในชุมชน วางแผนการดำรงชีวิต อย่างเรียบง่าย ด้วยการไม่ทำลายชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่ในธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม

๗. โน้มน้าวให้คนในชุมชนกลายเป็นนักอนุรักษ์นิยม เพื่อช่วยเผยแพร่จิตสำนึกไปยังครอบครัวและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ให้เห็นคุณค่าและตระหนักถึงภัยพิบัติที่กำลังเกิดขึ้นต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งแนวทางในการแก้ไข ให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถคงอยู่หรือกลับคืนมาได้ดังเดิม^{๖๘}

๔.๓.๖ กิจกรรมเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ของชุมชน

๑.เส้นทางศึกษาธรรมชาติ

เป็นอีกช่องทางหนึ่งของการศึกษาธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายให้ป่าชุมชนเป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ เพื่อการศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยให้ทุกภาคส่วนของชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดและลงมือสร้างเส้นทางเดินศึกษาในป่าธรรมชาติ

๒.จัดตั้งองค์กรป่าชุมชน

การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนการถ่ายทอดประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ความรู้อจากผู้รู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านจากปราชญ์ชาวบ้านนำไปสู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวสู่ชุมชน เยาวชนรุ่นลูกหลานทั้งภายในชุมชนและชุมชนรอบข้างได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้เพื่อเป็นตัวแทนใน

^{๖๘} สัมภาษณ์ นายอานนท์ ประสานสงค์, คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาไม้่นวน หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

การประสานงานระหว่างชุมชนในท้องถิ่นกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่า เพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม อีกทั้งการจัดประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนและราษฎร เพื่อชี้แจงการดำเนินงานป่าชุมชนได้รับทราบและเข้าใจในกระบวนการทำงานและร่วมมือกันในการบริหารจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชนสืบต่อไป^{๖๙}

รูปภาพที่ ๔๖ กิจกรรมการเดินศึกษาเส้นทางธรรมชาติ

๔.๓.๗ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๔.๓.๗.๑ การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ การมีจิตสำนึก ตระหนัก ให้ความสำคัญ และมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้ง มีความมุ่งมั่น และทุ่มเทที่จะอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อม สังคม และชุมชนให้น่าอยู่ ตลอดจนเข้าไปมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติงานหรือร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคม และสิ่งแวดล้อมขององค์กรอย่างเต็มที่เพื่อเกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมการมีส่วนร่วมถูกใช้สร้างเป็นแนวคิดและเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะและสนับสนุนเชิงกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนารวมทั้งสร้างความรับผิดชอบในการสนับสนุนต่อการร่วมปฏิบัติในงานโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญการพัฒนาชุมชน ยังเป็นการวางฐานองค์กร ชุมชน โดยมุ่งเน้นให้องค์กรเป็นผู้สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรและมุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการบริหารตลอดจน

^{๖๙} สัมภาษณ์ นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้ขนุน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

ความรู้ความเข้าใจการมีส่วนร่วมและความสามัคคีพร้อมใจในหมู่สมาชิกของชุมชนแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนคือการที่ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจในการพัฒนาโดยแสดงศักยภาพที่ตนมีอยู่ในการตัดสินใจในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

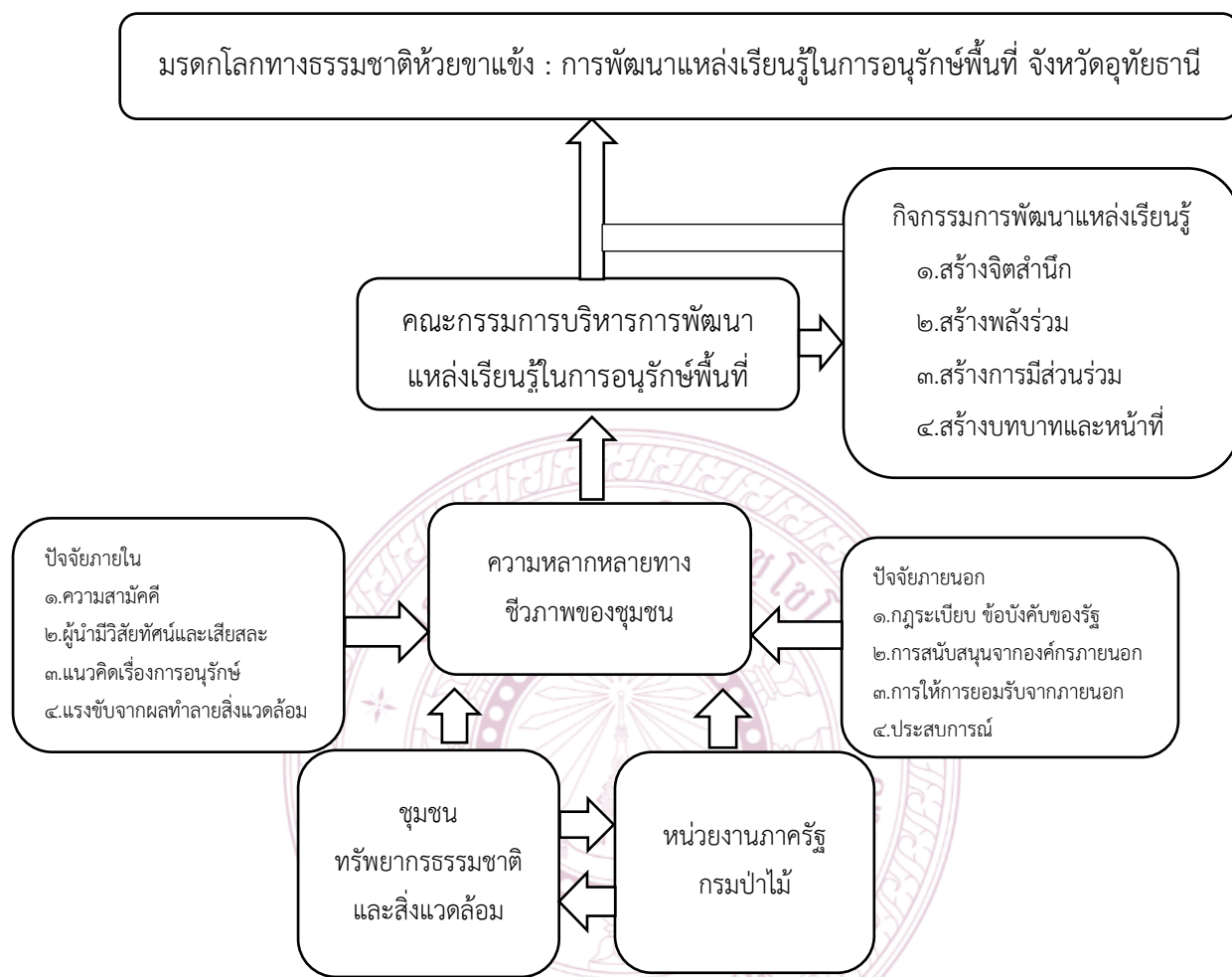
กิจกรรมการมีส่วนร่วม

๑) การวางแผนร่วมกัน ประสานความร่วมมือกับชุมชน ในการกำหนดมาตรการการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนร่วมกันประชาชนเข้ามาร่วมดูแลสภาพความเป็นอยู่ของป่าปลูกใหม่จากกลุ่มประชาชน เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อและแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ให้มีสภาพป่าธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ฟื้นตัวสมบูรณ์ดังเดิมได้

๒) การร่วมปฏิบัติ เน้นให้ประชาชนและเยาวชนลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง เรียนรู้จากวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเกี่ยวกับการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน พยายามปรับตัวให้อยู่ร่วมกับป่า ด้วยการผสมผสานความรู้ เทคโนโลยีสมัยใหม่ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน

๓) ร่วมติดตามตรวจสอบ ลงพื้นที่พัฒนาจริง และเข้าถึงชุมชนอย่างจริงจังจัดทำแผนปฏิบัติการในการจัดการและอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวที่ชัดเจนและเหมาะสม ตลอดจนติดตามประเมินผลเพื่อทบทวนและปรับปรุงแผนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากภาพอธิบายได้ดังนี้ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยได้ผลการวิจัย และสามารถอธิบายมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่ จังหวัดอุทัยธานี เริ่มจากปัจจัยภายในที่ชุมชนมีความสามัคคีร่วมมือกันเป็นอย่างดี ผู้นำมีวิสัยทัศน์และเสียสละ ชุมชนมีแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์และมีแรงขับเคลื่อนจากผลทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมกันใช้ประโยชน์ร่วมกัน มีหน่วยงานภาครัฐ กรมป่าไม้ให้การช่วยเหลือสนับสนุน ช่วยดูแล เป็นที่ปรึกษา และปัจจัยภายนอกที่ต้องมีประกอบด้วย คือ กฎระเบียบ ข้อบังคับของรัฐ การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การให้การยอมรับจากภายนอกและประสบการณ์ในการดำเนินการที่ผ่านมา เกิดเป็นความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน โดยการจัดตั้งความร่วมมือในด้านต่างๆ เช่น แผนงาน งบประมาณ การส่งเสริมในด้านองค์

ความรู้ แล้วจัดตั้งคณะกรรมการบริหารการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่ นำเสนอไปตาม ขั้นตอนผ่านการพิจารณาจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อพิจารณาร่วมกันแล้วจัดทำเป็นโครงการ พัฒนาส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่ แล้วนำโครงการไปสู่การปฏิบัติภายในชุมชน และ หน่วยงานภาครัฐ เพื่อประโยชน์ร่วมกันอย่างยั่งยืน กิจกรรมจะได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ในการดำเนินการและเกิดความชัดเจนและยั่งยืน กิจกรรมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การมีส่วนร่วม กิจกรรมการสร้างพลังร่วม กิจกรรมการสร้างจิตสำนึก กิจกรรมการสร้างบทบาทหน้าที่ ทั้งหมดที่กล่าว มานี้เป็นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่ จังหวัดอุทัยธานี ของชุมชนบริเวณรอบพื้นที่มรดก โลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะการวิจัย

๕.๑ สรุปความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขอบเขต และวิธีการวิจัย

๕.๑.๑ สรุปความเป็นมา

ประเทศไทยเผชิญกับความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในหลายภูมิภาครวมทั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและประชากรสัตว์ป่าที่ลดลง การตัดไม้ทำลายป่า การกลายเป็นทะเลทราย การขาดแคลนน้ำ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและมลพิษทางอากาศและทางน้ำ

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ได้นำมา ศาสตร์ของพระราชาสถาบันการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยยึดหลัก ๓ ประการคือ “มีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” มาเป็นหลักในการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติควบคู่กับการนำเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้ง ๑๗ เป้าหมาย มาเป็นกรอบแนวคิดที่จะผลักดันดำเนินการเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและความเป็นหุ้นส่วน ความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ โดยมีวิสัยทัศน์เพื่อให้ประเทศไทย เป็นประเทศพัฒนาแล้วที่มีคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดีที่สุดในอาเซียนภายในปี พ.ศ. ๒๕๘๐

เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป้าหมายที่ระบุไว้ว่า “ความมั่นคง ความมั่งคั่ง และความยั่งยืน” สำหรับเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” “การเจริญเติบโตสีเขียว” ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนถือเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญที่สอดคล้องกับวาระ พ.ศ. ๒๕๗๓ ของ เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ ปัจจุบันสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำลังเป็นปัญหาและเป็นจุดอ่อนของการรักษา ฐานการผลิตและให้บริการ รวมทั้งการดำรงชีพที่ยั่งยืน ฐานทรัพยากรธรรมชาติถูกนำไปใช้ในการพัฒนา จำนวนมากก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง พื้นที่ป่าไม้ลดลง ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม ความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคาม ทรัพยากรน้ำยังมีส่วนที่ไม่สามารถจัดสรรได้ตามความต้องการ และมีความเสี่ยงในการขาดแคลนในอนาคต เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น จากการเข้าถึงและการจัดสรรการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งปัญหาสิ่งแวดล้อม เพิ่มสูงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและชุมชนเมือง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและ ต้นทุนทางเศรษฐกิจ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติมีความผันผวนและ

รุนแรงมากขึ้นโดยเฉพาะอุทกภัยและภัยแล้ง เพื่อสนับสนุนการเติบโตที่เป็นมิตรกับ สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของประชาชน เร่งแก้ไขปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมเพื่อลดมลพิษที่เกิดจากการผลิต และการบริโภค พัฒนาระบบบริหารจัดการที่โปร่งใสเป็นธรรม ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นวงกว้างมากขึ้น ต้องเร่งเตรียมความพร้อมในลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและ เพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมทั้งบริหารจัดการเพื่อลดความเสี่ยง ด้านภัยพิบัติทางธรรมชาติ ปัญหาสิ่งแวดล้อมการแก้ไขให้ได้ผลอย่างแท้จริงต้องอาศัยทั้งเวลาและทรัพยากร โดยจะต้องแก้ไขที่ต้นเหตุสำคัญ คือตัวมนุษย์โดยทำให้มนุษย์เข้าใจ ตระหนัก เห็นคุณค่าและลงมือแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กลยุทธ์ทางการมีส่วนร่วม มาเป็นแนวทางในการสร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างความตระหนัก เปลี่ยนค่านิยม ให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศทุกวัย มาร่วมมือกันมีจิตสำนึกสาธารณะที่จะมีความรับผิดชอบต่อปัญหาพลังงาน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อมประเด็นอื่นๆ โดยการจัดการฝึกอบรมให้มีจิตสำนึกสาธารณะที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงจะสามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นองค์รวม

จังหวัดอุทัยธานี ปี ๒๕๕๘ มีเนื้อที่ ๔,๒๐๖,๔๐๔ ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้รวม ๒,๑๓๗,๓๕๖.๖๒ ไร่ คิด เป็นร้อยละ ๕๐.๘๑ ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ไม้ไขป่า คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๑๙ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาสูง สลับซับซ้อนลาดเอียงจากทางทิศตะวันตกลงสู่ทิศตะวันออก ตอนกลางพื้นที่เป็นที่เชิงเขา พื้นที่เป็นคลื่นลูก ระบายสลับกับเขาเตี้ย พื้นที่ทางด้านตะวันตกของจังหวัดในท้องที่อำเภอบ้านไร่ อำเภอลานสัก และอำเภอห้วยคต อุณหภูมิร้อนไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งประกอบด้วยป่าไม้ชนิดต่างๆ ตามสภาพภูมิประเทศและ ภูมิอากาศ คือ ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่า เต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ชนิดของไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ยางนา ไม้กะบาก ไม้แดง ไม้ตะเคียนทอง ไม้มะค่าโมง ไม้ประดู่ ไม้ชิงชัน ไม้เต็ง ไม้รัง ฯลฯ ได้รับประกาศเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ จากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๓๔ จังหวัดอุทัยธานีให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และจริงจัง

จากความสำคัญดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะพัฒนาและหาแนวทางใน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานีและแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี ใช้กระบวนการพัฒนากิจกรรมทางสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้กับประชาชน เสริมสร้างเครือข่ายเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และพัฒนาเป็นแนวทางในการป้องกันแก้ไข เกี่ยวกับปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ภายในชุมชนบริเวณรอบพื้นที่ป่าห้วยขาแข้ง ให้สามารถคงอยู่อย่างมีคุณภาพและยั่งยืนต่อไป

๕.๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๑.๒.๒ เพื่อพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๑.๒.๓ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๕.๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ การจัดการการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีได้อย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีได้อย่างไร

๕.๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๕.๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหาหรือประเด็นการวิจัย

ทำการศึกษาการจัดการการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีเพื่อพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชน ภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบล ประชาชน และวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการพัฒนา และเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๕.๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

โดยการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษา จำนวน ๓ พื้นที่ ได้แก่อำเภอลานสัก ชุมชนบ้านเขาเขียว ชุมชนบ้านบึงเจริญ ชุมชนบ้านเขาไม้แก้ว โดยเน้นสถานที่ที่สำคัญ และการพัฒนาที่มีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาการเรียนรู้ การอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ การให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง ซึ่งมีรายชื่อตำบลในพื้นที่ดังต่อไปนี้

๑. อำเภอลานสัก ตำบลระบำ หมู่ ๑๔ บ้านเขาเขียว

๒. อำเภอลานสั๊ก ตำบลป่าอ้อ หมู่ ๘ บ้านซับป่าพลูใหม่

๓. อำเภอลานสั๊ก ตำบลป่าอ้อ หมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้เนวล

๕.๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเขตอนุรักษ์ กรมป่าไม้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน เกี่ยวข้องในพื้นที่ เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๓) นักอนุรักษ์ จิตอาสา ประชาชนท้องถิ่น ผู้อาวุโส และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๔) กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ๆ เพื่อร่วมเรียนรู้ จำนวน ๑๐ ราย

๒. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) กลุ่มผู้นำและนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

๒) กลุ่มเยาวชนและกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ เพื่อร่วมเรียนรู้ในการพัฒนา กิจกรรม การอนุรักษ์ การสร้างจิตสำนึกรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ๓ พื้นที่ รวม ๑๐ ราย

๓) กลุ่มจิตอาสาและประชาชนในพื้นที่ จำนวน ๑๐ ราย

รวมประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย จำนวน ๗๐ ราย

๕.๑.๕ สรุปวิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลโดยใช้หลักการวิจัยในเชิงเอกสาร และการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทำการพูดคุยแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับคณะผู้ช่วย แล้วลงพื้นที่จริง เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติม ถ่ายรูป และเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ แล้วนำมาบทยสัมภาษณ์มาถอดเทป พร้อมสรุปผลข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด จัดกลุ่มของข้อมูลแยกประเด็นต่างๆ นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์งานวิจัย วิเคราะห์

ในพื้นที่ บริบทของชุมชน จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้การ กิจกรรม กระบวนการ สร้างจิตสำนึก การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่เพื่อสรุปประเด็น รูปแบบ วิธีการ หาแนวทางการส่งเสริม การสร้างจิตสำนึก กิจกรรมในการดำเนินงาน วิเคราะห์การจัดการเรียนรู้กิจกรรมการแหล่งเรียนรู้ของ ชุมชนทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนกับพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง การจัดลำดับ ความสำคัญและความต้องการในการพัฒนาการเรียนรู้ของพื้นที่ กิจกรรมพื้นที่ชุมชน แนวกันชน พื้นที่ ความขัดแย้งคนกับสัตว์ การรุกรทำลายป่า ป่าชุมชน พื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน

๕.๒ สรุปผลการศึกษา

๕.๒.๑ การเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี

ผู้วิจัยได้ศึกษาการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานีโดยแยกประเด็นในการศึกษาดังนี้

- ๑) บริบทพื้นที่ บริบทชุมชน
- ๒) ความหลากหลายทางชีวภาพทรัพยากรในพื้นที่
- ๓) บริบทการจัดการระหว่างรัฐกับชุมชน
- ๔) สภาพปัญหาบริเวณพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

๑) บริบทพื้นที่ บริบทชุมชน

บริบทพื้นที่ที่วิจัยได้เลือกหมู่บ้านทั้ง ๓ หมู่ประกอบไปด้วย

๑. หมู่บ้านเขาไม้่นวนก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๖ โดยได้แยกมาจาก หมู่ ๖ บ้านซับป่าพุ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานีมาเป็น หมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้่นวน ตำบลป่าอ้อ อำเภอ ลานสัก จังหวัดอุทัยธานี โดยมีนายมานพ โกมล เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกและต่อมานายสุนาย นฤตล เป็น ผู้ใหญ่บ้านคนที่สองและปัจจุบันมี นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน มีประชากร จำนวน ๑๕๓ ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด ๖๕๐ คน แยกเป็นชาย ๒๙๐ คน หญิง ๓๖๐ คน บ้านเขาไม้่นวนอยู่ติดเขาที่มีไม้ไผ่นวลอยู่เป็นจำนวนมากจึงตั้งชื่อเป็นหมู่บ้านเขาไม้่นวน

ปัจจุบันป่าชุมชนบ้านเขาไม้่นวน หมู่ ๑๐ ต.ป่าอ้อ อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ติด ป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยทับเสลาและป่าห้วยคอกควาย ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ ตาม พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ.๒๕๖๒ ขึ้นทะเบียนสวนป่ากับกรมป่าไม้ มีการจัดตั้งคณะกรรมการโดยหมู่บ้านเอง มี แผนการจัดการป่าชุมชน อนุมัติเมื่อปี ๒๕๕๐ (การปลูกป่าผสมผสานเพื่อการดำรงชีพ) ป่าชุมชนบ้าน เขาไม้่นวนมีเนื้อที่ ๒๒๑ ไร่ กำหนดเขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ จำนวน ๑๗๗ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๘๐ ของ พื้นที่ป่าชุมชนและเพื่อการใช้ประโยชน์ ๔๔ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ของพื้นที่ป่าชุมชน

๒. บ้านซำปำพลูใหม่ หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสักร จังหวัดอุทัยธานี มีสภาพพื้นที่รายล้อมด้วยภูเขาสูง มีพื้นที่ทำการเกษตรติด กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง บ้านซำปำพลูใหม่พื้นที่มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วย ไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำวัง ด้วยสภาพพื้นที่ดังกล่าวมีภูมิอากาศชุ่มชื้นและมีแหล่งน้ำตลอดปี ทำให้เหมาะสม แก่การปลูกไม้ผล ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านมีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วยไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำวัง บริเวณ พื้นที่บ้านซำปำพลูใหม่มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔,๖๐๐ ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร ๓,๕๐๐ ไร่ พื้นที่ป่าชุมชน ๑๕๕ ไร่ พื้นที่อ่างเก็บน้ำ ๑๒๐ ไร่ บ้านซำปำพลูใหม่ หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าอ้อ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มา ปรับใช้ในการดำรงชีวิต “ซึ่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ประชาชนบ้านท่ามะนาว ส่วนใหญ่มีบ้านที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีบริเวณบ้านที่สามารถปลูกพืชผักสวนครัว ไม้บริโภคในครัวเรือน มีความพอดีไม่มากหรือน้อยเกินไปในการดำเนินชีวิต

๓. หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านที่ไกลสุดของอำเภอลานสัก ซึ่งทางเข้าหมู่บ้านจะผ่านเขตพื้นที่ของ ตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ แต่สิ่งที่ทำให้หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวคือ การที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในอ้อมกอดของหุบเขา ซึ่งถ้ามองจากภายในหมู่บ้านจะเห็นว่ามีภูเขา ล้อมรอบหมู่บ้าน ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ สัตว์ป่ายังอุดมสมบูรณ์ ซึ่งบางวันจะสามารถเห็นสัตว์ป่ามาลงมาหากินอาหารในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็น เก้ง กวางเนื้อทราย ละมั่ง ช้าง วัวแดง หมูป่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้ป่า ซึ่งไม่สามารถหาชมที่อื่นไม่ได้ แต่ที่นี่สามารถหาชมได้ เช่น พุดดอกกระเจียวป่า ป่าเต็งรัง น้ำผุดน้ำซับธรรมชาติ

อาณาเขตติดต่อกับชุมชนบ้านเขาเขียว คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในอดีตชุมชนบ้านเขาเขียวนั้น มีความขัดแย้งกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งอย่างมาก มีปัญหาการล่าสัตว์ ตัดไม้ และการเข้าไปเก็บหาของป่า กระทบกระแทกกับเจ้าหน้าที่อยู่ตลอดมา แต่ภายหลังที่ทางป่าห้วยขาแข้ง ได้เข้าไปทำงานจัดตั้งป่าชุมชนและเป็นคนกลางในการสื่อสารระหว่างชาวบ้านชุมชนบ้านเขาเขียวกับเขตรักษาพันธุ์ตลอดจนหน่วยป้องกันรักษาป่าโดยรอบ ก็รู้สึกได้ว่าปัญหาต่างๆ จะบรรเทาเบาบางลง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในประเทศไทย ตั้งอยู่ในจังหวัดอุทัยธานี และมีพื้นที่ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในพื้นที่จังหวัดตากและจังหวัดกาญจนบุรี ที่อยู่ทางทิศตะวันตก ถือเป็นหนึ่งในหัวใจหลักของผืนป่าตะวันตกของประเทศไทย และเป็นผืนป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น คือ ชุมชนบ้านเขาเขียว

บ้านเขาเขียว มีทรัพยากรสัตว์ป่า คือ มีช้าง เสือ วัวแดง กวาง หมูป่า ลิง ที่ลงมาจากเขาแม่่วงก์ และขึ้นมาจากห้วยขาแข้ง

บ้านเขาเขียว มีทรัพยากรอื่นนอกจากป่าไม้และสัตว์ คือ สมุนไพร เช่น มีฟ้าทลายโจร กระเจียว มะแว้ง เพชรสังฆาต สำหรับส่งไปแปรรูป

บ้านเขาเขียว มีแหล่งความงามคือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ แหล่งเรียนรู้สมุนไพรและอาหารพื้นถิ่น รวมไปถึงการละเล่นพื้นบ้าน เช่น เล่นม้าก้านกล้วย

๒) ความหลากหลายทางชีวภาพทรัพยากรในพื้นที่

ทรัพยากรป่าไม้

๑. ป่าดิบชื้น

ทรัพยากรป่าดิบชื้นในชุมชนทั้ง ๓ ชุมชนไม่มีซึ่งป่าดิบชื้นเป็นป่าฝนในเขต มีฝนตกชุกเกือบตลอดปี และมีความชุ่มชื้นในดินค่อนข้างสูงสม่ำเสมอตลอดทั้งปี ป่าดิบมีลักษณะเป็นป่ารกทึบจะประกอบด้วยพรรณไม้หลากหลาย ซึ่งชนิด ไม้ต้นของเรือนยอดชั้นบน

๒. ป่าเต็งรัง

ทรัพยากรป่าดิบชื้นในชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน พบกระจายอยู่ในระดับเดียวกันและพื้นที่บริเวณเดียวกับป่าดิบชื้น แต่ความชื้นในดินน้อยกว่าเช่นพื้นที่สูงชันมาจากกริมห้วย หรือพื้นที่เลยที่ราบลุ่ม ริมน้ำขึ้นมาเป็นพื้นที่ลาดชันมีการระบายน้ำได้ดี พรรณไม้ที่สำคัญ เช่น ยางแดง, สะเดาบัก, อาจพวยางนา, ตะเคียนทองขึ้นผสมบ้าง เป็นต้น

๓. ป่าเบญจพรรณ หรือป่าผสมผลัดใบ

ทรัพยากรป่าเบญจพรรณในชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน มีลักษณะเป็นป่าโปร่งและยังมีไม้ผลัดใบต่าง ๆ พันธุ์ไม้ชนิดสำคัญได้แก่ มะเกลือ สัก สยามินทร์ สัก ประดู่แดง มะค่าโมง ตะแบก ฯลฯ นอกจากนี้มีไม้ผลัดใบที่สำคัญ เช่น ไม้ป่า ไม้บง ไม้ซาง ไม้รวก ไม้รวก ไม้รวก เป็นต้น

๔. ป่าเต็งรังหรือที่เรียกกันว่าป่าแดง

ทรัพยากรป่าป่าเต็งรังในชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน ลักษณะทั่วไปเป็นป่าโปร่งพันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าแดง หรือป่าเต็งรัง ได้แก่ เต็ง รัง มะค่าแต ประดู่ แดง สมอไทย ตะแบก ฯลฯ^๑

๕. พืชสมุนไพร

พืชสมุนไพรที่พบในป่าชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน ได้แก่ กระเจียว บุก กระเทียม ไหลแดง กำแพงเจ็ดชั้น รางจืด กาวเครือ

^๑ สัมภาษณ์ นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้ขนุน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

ทรัพยากรสัตว์ป่า

๑. กวางป่า

กวางป่า ซึ่งมีอยู่ตามป่าดงดิบทุกภาค มีทั้งป่าในระดับต่ำและป่าสูง กวางเป็นสัตว์เคี้ยวเอื้องเช่นเดียวกับวัว ควาย แพะ แกะ^๒

๒. เลียงผา

เลียงผามีต่อมอยู่ระหว่างตากับจมูกหางสั้น ความสูงถึงหัวไหล่ประมาณ ๓ ฟุต เขาจะโค้งงอไปทางด้านหลัง และส่วนปลายจะไม่งอเป็นแบบตะขอเหมือนพวก Chamois ต่อมที่หน้าจะฝังอยู่ในส่วนที่เป็นแอ่งของกะโหลกศีรษะ มีรูเปิดปกคลุมด้วยขนสั้นๆ น้ำมันที่สกัดออกมาจากต่อมจะมีสีขาวเมื่อแห้งจะมีกลิ่นฉุน^๓

๓. กระต่ายป่า

กระต่ายป่าจะมีลักษณะหูที่เรียวยาว ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่แตกต่างจากกระต่ายทั่วไป เราสามารถพบกระต่ายป่าในป่าธรรมชาติประเทศไทยได้ในบริเวณป่าโปร่ง ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ มักออกหากินในเวลากลางคืน หาอาหารตัวเดียว และจะซ่อนตัวอยู่ในหญ้าหนาที่บ กระต่ายป่าเป็นสัตว์กินพืช โดยอาหารหลัก คือ หญ้า สมุนไพร และกิ่งไม้ บางครั้งอาจมีการกินเขากวางที่ถูกผลัดทิ้งเพื่อเพิ่มแคลเซียมในร่างกายด้วย กระต่ายป่าถือว่าเป็นผู้บริโภคในอันดับต้น ๆ จึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของผู้ล่าจำนวนมาก^๔

๔. ไก่ป่า

ไก่ป่า สร้างรังอยู่ตามพื้นดินตามกอหญ้า กอไผ่ วางไข่ ๖ - ๑๒ ฟอง ระยะฟักไข่ ๒๑ วัน ลูกไก่แรกเกิดมีขนอุยสีเหลืองสลับลายดำทั่วลำตัว เมื่อขนแห้งก็เดินตามแม่ไปหากินได้ทันที โดยทั่วไปไก่ป่าเพศผู้จะเริ่มสืบพันธุ์ได้เมื่ออายุ ๒ ปี แต่ในเพศเมียจะสืบพันธุ์ได้ตั้งแต่อายุ ๑ ปี โดยมีช่วงการผสมพันธุ์ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนพฤษภาคม ในช่วงนี้ไก่ป่าเพศผู้จะมีสีขนสวยงามมาก สถานภาพปัจจุบัน ไก่ป่าจัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง

^๒ สัมภาษณ์ นายสมบูรณ์ ฤทธิ์เดช, ปราชญ์ชุมชน บ้านเขาไม้แก้ว หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอเสนา จังหวัดอยุธยา เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^๓ ค้นหาออนไลน์จาก มูลินิสืบนาเคเสถียร เขียนโดย ภัสราภรณ์ ล้อประกานต์สิทธิ์ เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๖

^๔ ค้นหาออนไลน์จาก มูลินิสืบนาเคเสถียร เขียนโดย ภัสราภรณ์ ล้อประกานต์สิทธิ์ เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๖

ทรัพยากรอื่นๆ

๑. ทรัพยากรน้ำ

การจัดการน้ำ เพื่อการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการจัดสรร และการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ๓. การอนุรักษ์น้ำ ในลุ่มน้ำที่ประกอบด้วยต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ พื้นที่ต้นน้ำต้องมีการอนุรักษ์ แหล่งน้ำธรรมชาติ หลายแห่งต้นเงิน มีวัชพืช สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการ พัฒนา จึงเป็นหน้าที่ของประชาชนที่ต้องร่วมมือกันรักษาดูแล แหล่งน้ำให้มีคุณภาพชุมชนทั้ง ๓ ชุมชน ได้เล็งเห็นถึงปัญหาดังกล่าวและได้ทำการเสนอโครงการเพื่อทำการขุดสระน้ำ ๒ ลูก เพื่อเป็นการกักเก็บน้ำไว้ใช้ในชุมชนและยังสามารถใช้น้ำได้จากอ่างเก็บน้ำบ้านซับป่าพลูใหม่ เพื่อทำการเกษตรกรรม

ทรัพยากรสินแร่

สินแร่ต่างๆ ที่ปรากฏยังไม่มีมีการสำรวจโดยละเอียดมาก่อน เท่าที่พบจากการที่ประชาชนเข้าไปเก็บก่อนที่จะประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ได้แก่ แร่พลวง ตะกั่ว และดีบุก

๓) บริบทการจัดการระหว่างรัฐกับชุมชน

ลักษณะการบริหาร และการจัดการ การแบ่งเขตการจัดการพื้นที่ของหน่วยงานในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

๑. มีพื้นที่ที่อนุรักษ์ไว้เพื่อการอยู่อาศัยของสัตว์ป่า การประกอบกิจกรรม เช่น การสร้างรัง ผสมพันธุ์ การเลี้ยงลูกอ่อนโดยปราศจากการรบกวนของมนุษย์ พื้นที่ส่วนนี้ต้องทำการป้องกัน และดูแลเป็นพิเศษ การอนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าไปในพื้นที่กระทำได้เฉพาะกรณีจำเป็นเท่านั้น

๒. พื้นที่จัดการเพื่อแหล่งศึกษาธรรมชาติ เป็นพื้นที่ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาธรรมชาติ สังเกตพฤติกรรมของสัตว์ป่า ศึกษาป่าไม้ และพันธุ์พืชเขตร้อน

๓. พื้นที่จัดการเพื่อเป็นแหล่งวิจัยทางสัตว์ป่า เป็นพื้นที่สำหรับให้นักวิจัยสามารถเข้าไปทำการทดลองวิจัย เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านทรัพยากรสัตว์ป่าของประเทศ สามารถสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่อ งานวิจัยสัตว์ป่าระยะยาวได้

๔. พื้นที่กันชน เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่อื่นๆ พื้นที่ส่วนนี้จะต้องอนุรักษ์ไว้เป็นพื้นที่ป่าผลัดผล สวนป่าแหล่งน้ำ และพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของ จะต้องจัดการพื้นที่ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ประกอบด้วยหน่วยพิทักษ์ป่า ๑๙ หน่วย และปรางกรป้องกันทางน้ำ ๒ หน่วย โดยแบ่งส่วนจัดการออกเป็น ๔ ส่วนคือ

ส่วนจัดการที่ ๑ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยน้ำขาว ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยน้ำต้น ๓.หน่วยพิทักษ์ป่ากะปุกกะเปียง ๔.หน่วยพิทักษ์ป่าเขาเขียว ๕.หน่วยพิทักษ์ป่าทุ่งแฝก ๖.หน่วยพิทักษ์ป่าซับฟ้าผ่า

ส่วนจัดการที่ ๒ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าวังไผ่ ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าซับป่าพลู ๓.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยอีชะ ๔.หน่วยพิทักษ์ป่าไซเบอร์ ๕.หน่วยพิทักษ์ป่าเขาปันไส

ส่วนจัดการที่ ๓ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าเขานันได ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าห้วยแม่ดี ๓.หน่วยพิทักษ์ป่าคลองเสลา

ส่วนจัดการที่ ๔ ประกอบด้วย ๑.หน่วยพิทักษ์ป่าบ้านกล้วย ๒.หน่วยพิทักษ์ป่าตะเพินคี ๓.หน่วยพิทักษ์ป่าองค์ทั้ง ๔.ปรางการทางน้ำองค์ทั้ง ๕.หน่วยพิทักษ์ป่ากรังไกร ๖.ปรางการทางน้ำกรังไกร

การจัดการพื้นที่รัฐกับชุมชน

กรณีหมู่บ้านเขาเขียวเป็นหนึ่งในหมู่บ้าน ที่มีแนวเขตติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง (ในระยะ ๐ กิโลเมตร) ดังนั้นหมู่บ้านแห่งนี้จึงต้องมีข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน เจ้าหน้าที่ป่าไม้อนุญาตให้ขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น และไม่อนุญาตให้มีการย้ายถิ่นฐานจากภายนอกเพิ่ม สภาพชุมชนเริ่มตั้งเป็นชุมชนเมื่อประมาณ ๒๐-๓๐ ปี โดยเป็นคนที่อพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น อำเภอนอง ผาง จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดนครสวรรค์ เข้ามาบุกเบิกที่ดิน และทำเกษตรกรรมปลูกไร่ข้าวโพด โดยลักษณะสภาพชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีประเพณีประจำปีใดๆ มีงานบุญบ้างเป็นครั้งคราว วัดไม่ใช่ศูนย์รวมใจของหมู่บ้าน และพระไม่มีบทบาทต่อชุมชน ชาวบ้านบางส่วนมีบ้านอีกหลังอยู่ในพื้นที่อื่น เพื่อทำอาชีพเพิ่มรายได้ เช่น ปลูกข้าว รับจ้างเป็นต้น และจะกลับมาเมื่อฤดูเก็บเกี่ยวข้าวโพด บางบ้านก็ออกไปทำงานรับจ้างต่างพื้นที่ เช่น กรุงเทพฯ ฉะเชิงเทรา เป็นต้น

กรรมสิทธิ์ที่ดินเกือบทั้งหมดเป็น สปก. มีบางส่วนที่ตกสำรวจตอนที่มีการจัดตั้งวัดพื้นที่ และมีประมาณ ๕ ครัวเรือนที่ยังอยู่ในรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โดยจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเหล่านี้ยินดีที่จะย้าย หากรัฐมีการจัดสรรที่ดินทำกินรองรับให้ เพราะรู้สึกว่ามีวิถีชีวิตไม่มั่นคง ไม่รู้ว่าจะถูกโยกย้ายเมื่อใด แต่อย่างไรก็ตามแม้กระทั่งชุมชนที่อยู่นอกรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งยังมีความกังวลว่าจะถูกอพยพด้วยเช่นกัน จึงมีการตั้งกฎป่าชุมชน เพื่อเป็นคำมั่นสัญญาว่าชุมชนจะมีวิถีชีวิตในการรักษาป่า

การจัดการป่าชุมชนระหว่างรัฐกับชุมชน

ในอดีต จังหวัดอุทัยธานีมีพื้นที่ป่าไม้ราว ๒ ใน ๓ ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอลานสัก บ้านไร่ และห้วยคต วิถีชีวิตของคนในพื้นที่จึงเกี่ยวข้อง เชื่อมโยง และผูกพันกับป่า เนื่องจากการสัมปทานป่าไม้ หลังจากหมดสัมปทาน จึงตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ และมีการจัดการทรัพยากรพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอนุรักษ์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดำเนินการโดยภาครัฐ

ที่สำคัญคนในพื้นที่ ยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งทรัพยากรป่าไม้อยู่ เช่น บ้านสวนพลูพุตอ ที่ชาวบ้านรวมตัวกันดูแลรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน ซึ่งต่อมาราชการได้ส่งเสริมให้ชาวบ้าน

รวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าชุมชน โดยการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ ทั้งยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามา
ทำโครงการสนับสนุนชาวบ้านในพื้นที่ป่ากันชนห้วยขาแข้ง ทำให้เกิดป่าชุมชนขึ้นหลายพื้นที่ ทำให้
ชาวบ้านสามารถดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน

๔) สภาพปัญหาบริเวณพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง

ปัญหาภายในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การล่าสัตว์

พื้นที่ที่มีการล่าสัตว์ป่าคือพื้นที่ตอนบนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และพื้นที่ด้าน
ทิศตะวันออกในท้องที่ตำบลระบำ และตำบลป่าอ้อ เขตอำเภอลานสัก ตำบลทองหลาง อำเภอ
ห้วยคต และตำบลแก่งมะกรูด อำเภอบ้านไร่ มีทั้งการล่าเพื่อเป็นอาหาร และการล่าตามใบสั่ง

การเก็บหาของป่าตามฤดูกาล

โดยเฉพาะการเก็บหน่อไม้ และเห็ดโคน ชาวบ้านจากนอกพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี และใน
พื้นที่อำเภอติดกับพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะเข้ามาเก็บหาของป่าบริเวณด้านทิศตะวันออกของเขต
รักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งโดยเฉพาะบริเวณหน่วยพิทักษ์ป่าทุ่งแฝก ชับฟ้าผ่า วังไผ่ เขาปิ่นโต และ
ห้วยแม่ดี ซึ่งการเก็บหาของป่าเป็นจำนวนมากทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม เป็นการรบกวน
ปืบก้น แ่งอาหารของสัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่ามีพฤติกรรมก้าวร้าว ทำร้ายมนุษย์

ไฟป่า

สถานการณ์ไฟป่าที่ห้วยขาแข้งในช่วงก่อนปี พ.ศ.๒๕๓๕ รุนแรงมากกว่า ๑๐% ของพื้นที่
ต่อมาได้มีการ จัดตั้งสถานี และศูนย์ควบคุมไฟป่า เพื่อป้องกันไฟป่าห้วยขาแข้งและพื้นที่ใกล้เคียง

ปัญหานอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การบุกรุก

การบุกรุกที่ดินตามแนวเขตป่ากันชน เพื่อที่อยู่อาศัย และทำการเกษตรกรรมบริเวณป่ากัน
ชน และป่าสงวนแห่งชาติด้านทิศตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การลักลอบตัดไม้

การตัดไม้ และการเลื่อยไม้ขาย ในกระบวนการลักลอบตัดไม้ส่วนมากจะเป็นการ
ประสานงานกันระหว่างชาวบ้านผู้รับจ้างเลื่อยไม้ กับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น กรณีของการลักลอบตัดไม้
นั้นเกิดขึ้นมากทางด้านอำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอลานสัก อำเภอห้วยคต และ
อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ปัญหาการส่งเสริม และพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยว

ปัญหาในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยว

คือหน่วยงานต่างๆ มองไปที่เรื่องของงบประมาณที่จะนำมาพัฒนาให้คนมาเที่ยว ไม่ได้
คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ซึ่งงบประมาณที่ดึงลงมาดำเนินการอาจจะไม่เหมาะสมกับ

บริบทของพื้นที่ หรือเกินความจำเป็น หลายโครงการที่ไม่มีการดำเนินการต่อเนื่อง พอหมดงบประมาณก็หยุดการดำเนินการไปด้วย ทำให้เกิดสุสานสิ่งปลูกสร้างที่ไม่ได้ประโยชน์ อีกอย่างหนึ่งก็คือการที่จะมาสร้างหรือมาดำเนินการใดๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ค่อนข้างจะยาก ต้องผ่านการคิดจากหลายฝ่ายในมุมมองหลายด้าน ทำให้เจ้าของงบประมาณคิดว่าตนจะเข้ามาทำประโยชน์ จะพัฒนาให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์ ได้เงินจากการท่องเที่ยว มุ่งที่จะพัฒนาโดยลืมนึกถึงข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ ทำให้เกิดความขัดแย้ง ว่าขออะไรก็ได้ ขออะไรก็ได้ โดยยึดแต่วัตถุประสงค์ของตนเป็นหลัก ไม่มองในมุมมองอื่นบ้าง และไม่ยอมรับฟัง เนื่องจากตนเป็นเจ้าของงบประมาณ คิดว่าสิ่งเหล่านั้นจะช่วยให้อยู่อาศัยอยู่ได้ แต่ในความเป็นจริงไม่ใช่แบบนั้น

ปัญหาเจ้าหน้าที่ถูกสลับเปลี่ยน

คือเจ้าหน้าที่ซึ่งมีการสลับสับเปลี่ยนกันอยู่บ่อยๆ เมื่อมีคนใหม่มาทำหน้าที่ผู้อำนวยการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ก็ต้องคุยกันใหม่อีก ตำราต่างๆ ที่ทำไว้ ก็ใช้ไม่ได้ ข้อตกลงร่วมกับชุมชนก็ขัดต่อกฎหมายไปหมด หรือในบางครั้งเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติทางทะเลย้ายมา บริบทด้านพื้นที่ การบริหารจัดการก็แตกต่างจากที่เดิม ก็ต้องมาทำความเข้าใจกันใหม่ ทำให้ขาดความต่อเนื่องในการปฏิบัติงานตามแผนงาน โครงการต่างๆ ปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ที่ทราบเรื่องการดำเนินการต่างๆจริงๆ ประมาณ ๖ – ๗ คนแค่นั้น

ปัญหาการบริหารจัดการงบประมาณ

การจัดการงบประมาณส่วนมากหมดไปกับการประชุม มีงบประมาณในการสร้างการมีส่วนร่วมมีจำกัด เมื่อหมดกับการประชุมไปแล้วพอถึงเวลาต้องลงพื้นที่ ต้องเข้าสู่อการปฏิบัติเลยไม่มีงบประมาณ ต้องรอการจัดสรรงบประมาณก้อนใหม่ที่จะลงมา ทำให้ขาดความต่อเนื่อง

ปัญหาแนวทางการจัดการบุคลากร

ความเข้มแข็งของแนวทางการจัดการบุคลากร ส่วนหนึ่งเกิดจากสถาบันการศึกษา หลักสูตรการศึกษาที่ยังไม่เข้มแข็ง ทั้งสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นเอง และในระดับที่สูงขึ้นไป ไม่มีหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน คนที่ไปเป็นคนที่มีความรู้เป็นใหญ่เป็นโตจึงไม่มีฐานอันนี้ และฐานความคิดในยุคนั้น คือเรื่องของการถูกขับไล่ออกจากป่าไปเรียนในเมือง

พื้นที่ล่อแหลมทำให้เกิดปัญหา

พื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ส่วนใหญ่ติดอยู่กับพื้นที่อนุรักษ์ คือ ด้านบนติดกับอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอัมผาง ด้านใต้ติดกับอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ และอุทยานแห่งชาติพุเตย ด้านตะวันตกติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันออก โดยมีด้านตะวันออกกระยะทางประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร ติดกับป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีชุมชนตั้งอยู่ประมาณ ๓๐ กลุ่มบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ล่อแหลมสรุปได้ ดังนี้

๑) พื้นที่บริเวณด้านตะวันออกทั้งหมดของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งติดกับกลุ่มบ้านท้องที่อำเภอลานสัก ท้องที่อำเภอห้วยคต และท้องที่อำเภอบ้านไร่ เป็นพื้นที่ง่ายต่อการเข้าถึงพื้นที่ เพื่อการล่าสัตว์ โดยเฉพาะบริเวณแนวขอบลึกเข้าไปจากแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งประมาณ ๓-๕ กม. รวมทั้งเป็นพื้นที่ล่อแหลมด้านการเข้ามาเก็บหาของป่าจำพวกหน่อไม้ และเห็ดตามฤดูกาล รวมทั้งการเลี้ยงปศุสัตว์แบบปล่อย

๒) พื้นที่บริเวณตอนบนของพื้นที่ติดกับอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ที่มีคนลักลอบเข้ามาจากท้องที่จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดกำแพงเพชร ลักลอบเข้ามาล่าสัตว์ป่าในพื้นที่ตอนบน

๓) พื้นที่ด้านตะวันตกติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันออก มีกลุ่มบุคคลที่มีอาวุธสงครามพยายามเข้ามาลักลอบล่าสัตว์ป่าขนาดใหญ่ เช่น ช้างป่า เสือโคร่ง

๕.๒.๒ การพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

กิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่

กิจกรรมพื้นที่ ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมในพื้นที่ คือ กิจกรรมพัฒนาอาชีพ และการส่งเสริมอาชีพยั่งยืน เช่น กิจกรรมมะขามแช่อิ่ม กิจกรรมกลุ่มสมุนไพร เป็นต้น ในการพัฒนาอาชีพในชุมชน กระบวนการเชื่อมของชุมชนบ้านเขาเขียวก็มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน แต่สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้เลยคือการคัดสรรวัตถุดิบที่มีคุณภาพและใส่ใจในทุกขบวนการ โดยปัจจุบันควรเลือกใช้ป็นมะขามเปรี้ยวยักษ์ซึ่งมีฝักใหญ่ เนื้อแน่น เมื่อผ่านการแปรรูปแช่อิ่มแล้วจะให้เนื้อที่กรอบ ฝักอึดแน่น คัดน้ำตาลคุณภาพที่ไม่มีการปนเปื้อนมาเคี่ยวเป็นน้ำเชื่อม น้ำที่ใช้เป็นส่วนผสมต้องเป็นน้ำที่สะอาด สถานที่ประกอบอาหารต้องสะอาด ถูกสุขอนามัย เป็นพื้นที่โล่ง และควรมีมุ้งเฝ้ากันแมลงไม่ให้ต่อมมะขามและป้องกันสิ่งปนเปื้อนเข้าไปเจือปนในมะขามที่อยู่ในกระบวนการแปรรูป^๕

กิจกรรมพื้นที่และกิจกรรมการดูแลป่าการป้องกันรักษาป่า

การทำแนวเขตป่าชุมชน เป็นแนวที่บ่งบอกถึงขอบเขตของพื้นที่ป่าแต่ละป่าอาจเป็นแนวที่แบ่งได้โดยธรรมชาติ เช่น แนวลำห้วย แม่น้ำ หรือสันเขา เป็นต้น หรือเป็นแนวที่สร้างขึ้นมาโดยการกระทำของมนุษย์ เช่น การติดป้ายแสดงขอบเขตพื้นที่การฝังเสาหลักแนวเขต ขุดร่องน้ำล้อมรอบแนวเขตป่าชุมชน การถางป่าเป็นแนวเขต ซึ่งอาจใช้ประโยชน์เป็นแนวกันไฟและทางลาดตระเวนป่าไปพร้อมกันด้วยก็ได้ หรือการปลูกต้นไม้กินได้ล้อมรอบเป็นแนวเขต อาทิเช่น ขี้เหล็ก สะเดา เป็นต้น

การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า จะมีลักษณะคล้ายกับการลาดตระเวนป้องกันไฟป่า แตกต่างกันตรงที่การลาดตระเวนป้องกันไฟป่านั้นจะทำการลาดตระเวนเฉพาะฤดูกาลที่มีความเสี่ยง

^๕ สัมภาษณ์ นางณัฐสินี พิรา ชาวบ้านเกษตรกร , เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖, ณ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

ต่อการเกิดไฟป่าเท่านั้น แต่การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่านั้นจะทำการลาดตระเวนอยู่อย่างต่อเนื่องแล้วแต่การกำหนดของแต่ละชุมชนว่าจะจัดเวรยามในการลาดตระเวน

ศาลาพักลาดตระเวน จะเป็นเพิงพักง่ายๆ ชั่วคราว หรือสร้างให้มั่นคงสามารถเก็บอุปกรณ์ต่าง ได้ด้วยเพื่อใช้เป็นจุดพักหลบแดดและฝน หรืออาจเป็นที่พักนอนชั่วคราวในกรณีที่มีการลาดตระเวนในระยะทางที่ไกลต้องค้างคืน อีกทั้งศาลาพักดังกล่าวยังสามารถเก็บอุปกรณ์ในการดับไฟป่า อุปกรณ์ยังชีพ เช่นเครื่องหุงหาอาหาร และเครื่องปรุง หรือเครื่องนอน หมอน ผ้าห่ม เป็นต้น^๖

กิจกรรมในพื้นที่เกี่ยวกับการดูแลป่า

การป้องกันรักษาป่า

การทำแนวเขตป่าชุมชน เป็นแนวที่บ่งบอกถึงขอบเขตของพื้นที่ป่าแต่ละป่าอาจเป็นแนวที่แบ่งได้โดยธรรมชาติ เช่นแนวลำห้วย แม่น้ำ หรือสันเขา เป็นต้น หรือเป็นแนวที่สร้างขึ้นมาโดยการกระทำของมนุษย์ เช่น การติดป้ายแสดงขอบเขตพื้นที่การฝังเสาหลักแนวเขต ขุดร่องน้ำล้อมรอบแนวเขตป่าชุมชน การวางป่าเป็นแนวเขต ซึ่งอาจใช้ประโยชน์เป็นแนวกันไฟและทางลาดตระเวนป่าไปพร้อมกันด้วยก็ได้ หรือการปลูกต้นไม้กินได้ล้อมรอบเป็นแนวเขต อาทิเช่น ขี้เหล็ก สะเดา เป็นต้น

การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า จะมีลักษณะคล้ายกับการลาดตระเวนป้องกันไฟป่า แตกต่างกันตรงที่การลาดตระเวนป้องกันไฟป่านั้นจะทำการลาดตระเวนเฉพาะฤดูกาลที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดไฟป่าเท่านั้น แต่การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่านั้นจะทำการลาดตระเวนอยู่อย่างต่อเนื่องแล้วแต่การกำหนดของแต่ละชุมชนว่าจะจัดเวรยามในการลาดตระเวน

ศาลาพักลาดตระเวน จะเป็นเพิงพักง่ายๆ ชั่วคราว หรือสร้างให้มั่นคงสามารถเก็บอุปกรณ์ต่าง ได้ด้วยเพื่อใช้เป็นจุดพักหลบแดดและฝน หรืออาจเป็นที่พักนอนชั่วคราวในกรณีที่มีการลาดตระเวนในระยะทางที่ไกลต้องค้างคืน อีกทั้งศาลาพักดังกล่าวยังสามารถเก็บอุปกรณ์ในการดับไฟป่า อุปกรณ์ยังชีพ เช่นเครื่องหุงหาอาหาร และเครื่องปรุง หรือเครื่องนอน หมอน ผ้าห่ม เป็นต้น^๗

สรุปได้ว่ากิจกรรมการดูแลป่า มีกิจกรรมการดูแลป่า คือ การลาดตระเวน การทำแนวกันไฟ การทำแนวทางเส้นทางการศึกษาธรรมชาติ และการพัฒนาพื้นที่ เช่น การปลูกป่า การจัดการบริหารเชื้อเพลิงในป่า เป็นต้น

^๖ สัมภาษณ์ นายศรุต สุกุณีย์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ซับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^๗ สัมภาษณ์ นายศรุต สุกุณีย์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ซับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

แนวทางการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ควรมีแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้

๑. สอดแทรกการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ในทุกโอกาส โดยให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ให้คนในชุมชนรู้จักธรรมชาติที่อยู่รอบตัวอย่างชัดเจน จนตระหนักและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งผลกระทบจากการกระทำของตนที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม
๒. ร่วมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบ ต่อปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
๓. แนะนำวิธีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น และหาวิธีการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ให้กลับมาเพิ่มขึ้นเท่ากับปริมาณที่ต้องการใช้ ด้วยการใช้อย่างฉลาด ใช้อย่างประหยัด และฟื้นฟูธรรมชาติที่เสียหายหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น
๔. แนะนำแนวทางการปฏิบัติตามหลักการพัฒนายั่งยืน ด้วยการลดการใช้พลังงาน หรือใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่า แสวงหาแหล่งพลังงานใหม่ ๆ ลดการเกิดขยะมูลฝอยที่ไม่จำเป็น หรือจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ^๔
๕. จัดเวลาให้มีการศึกษาประเภทของธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศวิทยา และความสัมพันธ์ความเชื่อมโยงความอยู่รอดระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม
๖. แนะนำแนวทางให้คนในชุมชน วางแผนการดำรงชีวิต อย่างเรียบง่าย ด้วยการไม่ทำลายชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่ในธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม
๗. โน้มน้าวให้คนในชุมชนกลายเป็นนักอนุรักษ์นิยม เพื่อช่วยเผยแพร่จิตสำนึกไปยังครอบครัวและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ให้เห็นคุณค่าและตระหนักถึงภัยพิบัติที่กำลังเกิดขึ้นต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งแนวทางในการแก้ไข ให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถคงอยู่หรือกลับคืนมาได้ดังเดิม^๕

^๔ สัมภาษณ์ นายอานนท์ ประสานสงศ์, คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาไม้แก้ว หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^๕ สัมภาษณ์ นายอานนท์ ประสานสงศ์, คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาไม้แก้ว หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

สรุปได้ว่ากิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมสร้างจิตสำนึก คือ การนำเด็กและเยาวชน มาเข้าร่วมโครงการศึกษาแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ ในเส้นทางการศึกษาธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาเขียว หรือป่าชุมชนบ้านเขาเขียว^{๑๐}

กิจกรรมการส่งเสริมอาชีพ ชุมชน ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพ คือ มีการส่งเสริมทางด้าน มะขามแขก อ้ม หน่อไม้ สมุนไพร และพริกแกง เป็นต้น ในการส่งเสริมอาชีพ

แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีแหล่งเรียนรู้ของชุมชนคือ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ บ้านเขาเขียว และอนาคตจะมีการ สร้างแหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพร ว่านตาลเดี่ยว เป็นต้น

กลุ่มอาชีพ กิจกรรมร่วมกลุ่มของชุมชน ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมรวมกลุ่มสร้างอาชีพ คือ กิจกรรมมะขามแขก อ้ม กิจกรรมแปรรูปหน่อไม้ กิจกรรมสมุนไพร การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้^{๑๑}

๕.๒.๓ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๑ แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาและการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน

๑.๑ เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจและเกิดความร่วมมือกัน อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่

๑.๒ การสนับสนุนให้ชุมชนจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ขึ้นในชุมชน^{๑๒}

๒. แนวทางการดำเนินกิจกรรม

๒.๑. ส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน ผู้นำชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมกำหนด วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ จัดทำแผนงาน โครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่^{๑๓}

๒.๒. ด้านการมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล ควรให้ความสำคัญและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากขึ้น

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางสาวสมฤทัย แพร่เขียว ชาวบ้านเกษตรกร , เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖, ณ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายพนพล เพ็ชรคง, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๐๘(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ นาคบุตร, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๐๘(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้ขนุน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

๒.๓. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัว เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและ มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้วการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการเพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ

๓ แนวทางการมีส่วนร่วม ในการเสริมสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้

๓.๑ เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย ^{๑๔}

๓.๒ การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมให้ประชาชนทราบ

๓.๓ ควรมีการประสานงานหน่วยงานภาครัฐเพื่อร่วมกันวางแผนและประสานการดำเนินงาน สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมมากขึ้น

๓.๔ ควรมีการศึกษารูปแบบวิธีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้ชัดเจน โดยกำหนด แนวทางการจัดการเพื่อใช้เป็นแนวในการดำเนินงานด้าน

๔ การดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึก

๔.๑ กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกและการอนุรักษ์จากแหล่งเรียนรู้ในป่าชุมชน

การสร้างจิตสำนึกแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการทำให้บุคคล เห็นคุณค่าและตระหนัก ในสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ รวมทั้งผลกระทบ จากการทำกิจกรรม ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สร้างความรู้สึก รับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ระหว่างสิ่งแวดล้อม และการพัฒนา การสร้างจิตสำนึก โดยการให้การศึกษา เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม จะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตใจ ของบุคคล และยังมีผลต่อพฤติกรรม ของบุคคล ให้มีการเปลี่ยนแปลง การดำเนินชีวิต ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกลมกลืน กับธรรมชาติ การส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยให้เื้อต่อสิ่งแวดล้อม ดำรงชีวิต ^{๑๕}

๔.๒ กิจกรรมการมีส่วนร่วม

เราทุกคนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะการร่วมมือกันดูแลสิ่งแวดล้อมให้ดีและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน และการช่วยกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ถูก

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ นาคบุตร, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๓(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ นาคบุตร, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๓(บ้านกม.๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

ทำลายให้กลับมาสมบูรณ์ จะทำให้โลกของเรามีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถใช้ประโยชน์พึ่งพาได้ สู่คนรุ่นต่อไปในอนาคต^{๑๖}

๕ กิจกรรมการสร้างความจิตสำนึกในการอนุรักษ์

แนวทางการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ควรมีแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้

๑. สอดแทรกการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน ในทุกโอกาส โดยให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ให้คนในชุมชนรู้จักธรรมชาติที่อยู่รอบตัวอย่างชัดเจน จนตระหนักและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งผลกระทบจากการกระทำของตนที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม

๒. ร่วมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบ ต่อปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

๓. แนะนำวิธีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น และหาวิธีการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ให้กลับมาเพิ่มขึ้นเท่ากับปริมาณที่ต้องการใช้ ด้วยการใช้อย่างฉลาด ใช้อย่างประหยัด และฟื้นฟูธรรมชาติที่เสียหายหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น

๔. แนะนำแนวทางการปฏิบัติตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการลดการใช้พลังงาน หรือใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่า แสวงหาแหล่งพลังงานใหม่ ๆ ลดการเกิดขยะมูลฝอยที่ไม่จำเป็น หรือจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๗}

๕. จัดเวลาให้มีการศึกษาประเภทของธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศวิทยาและความสัมพันธ์ความเชื่อมโยงความอยู่รอดระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๖. แนะนำแนวทางให้คนในชุมชน วางแผนการดำรงชีวิต อย่างเรียบง่าย ด้วยการไม่ทำลายชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่ในธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม

๗. โน้มน้าวให้คนในชุมชนกลายเป็นนักอนุรักษ์นิยม เพื่อช่วยเผยแพร่จิตสำนึกไปยังครอบครัวและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ ให้เห็นคุณค่าและตระหนักถึงภัยพิบัติที่กำลังเกิดขึ้นต่อธรรมชาติ

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายสันติ เอมสรรค์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ชับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายอานนท์ ประสานสงค์, คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาไม้หวาน หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งแนวทางในการแก้ไข ให้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถคงอยู่หรือกลับคืนมาได้ดังเดิม^{๑๘}

๖ กิจกรรมเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ของชุมชน

๖.๑ เส้นทางศึกษาธรรมชาติ

เป็นอีกช่องทางหนึ่งของการศึกษาธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายให้ป่าชุมชนเป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ เพื่อการศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยให้ทุกภาคส่วนของชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดและลงมือสร้างเส้นทางเดินศึกษาในป่าธรรมชาติ

๖.๒ จัดตั้งองค์กรป่าชุมชน

การนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนการถ่ายทอดประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ความรู้อจากผู้รู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านจากปราชญ์ชาวบ้านนำไปสู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวสู่ชุมชน เยาวชนรุ่นลูกหลานทั้งภายในชุมชนและชุมชนรอบข้างได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้เพื่อเป็นตัวแทนในการประสานงานระหว่างชุมชนในท้องถิ่นกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่า เพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม อีกทั้งการจัดประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนและราษฎร เพื่อชี้แจงการดำเนินงานป่าชุมชนได้รับทราบและเข้าใจในกระบวนการทำงานและร่วมมือกันในการบริหารจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชนสืบต่อไป^{๑๙}

๗. การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

๗.๑ การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ การมีจิตสำนึก ตระหนัก ให้ความสำคัญ และมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้ง มีความมุ่งมั่น และทุ่มเทที่จะอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อม สังคม และชุมชนให้น่าอยู่ ตลอดจนเข้าไปมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติงานหรือร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคม และสิ่งแวดล้อมขององค์กรอย่างเต็มที่เพื่อเกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมการมีส่วนร่วมถูกใช้สร้างเป็นแนวคิดและเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะและสนับสนุนเชิงกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนารวมทั้งสร้างความรับผิดชอบในการสนับสนุนต่อการร่วมปฏิบัติในงานโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญการพัฒนาชุมชน ยังเป็น

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายอานนท์ ประสานสงค์, คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาไม้ขนุน หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้ขนุน ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

การวางแผนองค์กร ชุมชน การพัฒนาโดยแสดงศักยภาพที่ตนมีอยู่ในการตัดสินใจในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

กิจกรรมการมีส่วนร่วม

๑) การวางแผนร่วมกัน ประสานความร่วมมือกับชุมชน

๒) การร่วมปฏิบัติ เน้นให้ประชาชนและเยาวชนลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง เรียนรู้จากวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเกี่ยวกับการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๓) ร่วมติดตามตรวจสอบ ลงพื้นที่พัฒนาจริง และเข้าถึงชุมชนอย่างจริงจังจัดทำแผนปฏิบัติการในการจัดการและอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวที่ชัดเจนและเหมาะสม

๕.๓ อภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง “มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี” ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยโดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้และการอนุรักษ์บริเวณพื้นที่และศักยภาพของชุมชน การพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่ และเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก รายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ จากความหลากหลายทางชีวภาพและศักยภาพของชุมชนในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน บริบทพื้นที่ บริบทชุมชนปัจจุบันหมู่บ้านทั้ง ๓ หมู่ประกอบไปด้วย ๑. หมู่บ้านเขาไม้ขนุน ก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๖ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ปัจจุบันป่าชุมชนบ้านเขาไม้ขนุน หมู่ ๑๐ ต.ป่าอ้อ อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ติดป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยทับเสลาและป่าห้วยคอกควาย ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนกับกรมป่าไม้ ตาม พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ป่าชุมชนบ้านเขาไม้ขนุนมีเนื้อที่ ๒๒๑ ไร่ กำหนดเขตพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ จำนวน ๑๗๗ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๘๐ ของพื้นที่ป่าชุมชนและเพื่อการใช้ประโยชน์ ๔๔ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ของพื้นที่ป่าชุมชน ๒. บ้านซับป่าพลูใหม่ หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี มีสภาพพื้นที่รายล้อมด้วยภูเขาสูง มีพื้นที่ทำการเกษตรติด กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง บ้านซับป่าพลูใหม่พื้นที่มีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วย ไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำว้าง ด้วยสภาพพื้นที่ดังกล่าวมีภูมิอากาศชุ่มชื้นและมีแหล่งน้ำตลอดปี ทำให้เหมาะสม แก่การปลูกไม้ผล ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านมีป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม มีลำห้วยไหลผ่าน คือลำห้วยน้ำว้าง บริเวณ พื้นที่บ้านซับป่าพลูใหม่มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔,๖๐๐ ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร ๓,๕๐๐ ไร่ พื้นที่ป่าชุมชน ๑๕๕ ไร่ พื้นที่อ่างเก็บน้ำ ๑๒๐ ไร่ บ้านซับป่าพลูใหม่ หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าอ้อ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

มา ปรับใช้ในการดำรงชีวิต “ซึ่งปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ประชาชนบ้านท่ามะนาว ส่วนใหญ่มีบ้านที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีบริเวณบ้านที่สามารถปลูกพืชผักสวนครัว ไว้บริโภคในครัวเรือน มีความพอดีไม่มากหรือน้อยเกินไปในการดำเนินชีวิต ๓. หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านที่ไกลสุดของอำเภอลานสัก ซึ่งทางเข้าหมู่บ้านจะผ่านเขตพื้นที่ของ ตำบลแม่เงิน อำเภอแม่เงิน จังหวัดนครสวรรค์ แต่สิ่งที่ทำให้หมู่บ้านเขาเขียวเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวคือ การที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในอ้อมกอดของหุบเขา ซึ่งถ้ามองจากภายในหมู่บ้านจะเห็นว่ามีภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ สัตว์ป่ายังอุดมสมบูรณ์ ซึ่งบางวันจะสามารถเห็นสัตว์ป่าลงมาหากินอาหารในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็น เก้ง กวาง เนื้อทราย ละมั่ง ช้าง วัวแดง หมูป่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้ป่า ซึ่งไม่สามารถหาชมที่อื่นไม่ได้ แต่ที่นี่สามารถหาชมได้ เช่น พุงดอกกระเจียวป่า ป่าเต็งรัง น้ำผุดน้ำซับธรรมชาติ ทั้ง ๓ ชุมชนมีความหลากหลายทางชีวภาพทรัพยากรในพื้นที่ ประกอบไปด้วย ป่าดิบชื้น ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ หรือป่าผสมผลัดใบ ป่าเต็งรังหรือที่เรียกกันว่าป่าแดง พืชสมุนไพร สัตว์ป่าประเภทกวางป่าเสี้ยวผา กระต่ายป่า ไก่ป่า ทรัพยากรอื่นๆ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรสินแร่

สอดคล้องกับ ศุภลักษณ์ วิรัชพินทุ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพประเภทนกและสัตว์ป่าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า นก จำนวน ๑๑๗ ชนิด ๑๒ อันดับ ๔๑ วงศ์ และสัตว์ป่า ๕๑ ชนิด ผู้วิจัยทำการคัดเลือกนกและสัตว์ป่าที่น่าสนใจ ได้ ๕๖ ชนิด ๒ ไฟลัม ๑๕ อันดับ ๓๓ วงศ์ และแสดงไว้ในคู่มือ “ชมนกตกธรรมชาติ ณ บ้านชมพู” เส้นทางหาของป่าต้นแบบนี้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) สำหรับชุมชน ต.ชมพูซึ่งมีส่วนร่วมในการสำรวจสัตว์ป่าพิสูจน์แล้วว่าพื้นที่แห่งนี้มีศักยภาพสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ดูนก ชุมชนนี้จะได้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ถ้าได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในด้านการให้การศึกษาเรื่อง สิ่งแวดล้อมและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ^{๒๐}

สอดคล้องกับ ผศ.ดร.พีระศักดิ์ ฉายประสาท และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์พันธุกรรมของพืชสมุนไพรในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า การสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติเขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก ทั้งหมด ๕ เส้นทางประกอบด้วย เส้นทางที่ ๑ เส้นทางตกห้วยแก่ง เส้นทางที่ ๒ เส้นทางล่องพ่อดีดกษัตริย์ เส้นทางที่ ๓

^{๒๐} ศุภลักษณ์ วิรัชพินทุ และคณะ, “ความหลากหลายทางชีวภาพประเภทนกและสัตว์ป่าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก”, การประชุมวิชาการการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๓, (๒๕๕๖) : ๒๓-๓๙.

เส้นชมสะพานหินธรรมชาติ เส้นที่ ๔ เส้นเรียบแม่น้ำปิง และเส้นทางที่ ๕ เส้นชมหินดึกดำบรรพ์ ระยะทางประมาณ ๑๓.๖ กิโลเมตร โดยสำรวจ ๓ ฤดูกาล พบสมุนไพรทั้งหมดแบ่งออกเป็น ๒๐ วงศ์ ๒๘ ชนิดโดย แบ่งเป็น ไม้พุ่มขนาดเล็ก ไม้ต้น และไม้เถา เมื่อนำปลาไหลเผือก และหนอนตายหยาก มาเพาะเลี้ยงบนสูตรอาหาร เป็นระยะเวลา ๒ เดือน และย้ายลงบนสูตรอาหารดัดแปลงเติม BA ความเข้มข้น ๑.๐ PPM พบว่าสมุนไพรปลาไหลเผือก และหนอนตายหยากมีการเจริญเติบโตได้ดีสามารถเพิ่มจำนวนเพื่อขยายพันธุ์และย้ายออกปลูกในธรรมชาติได้^{๒๑}

๕.๒.๒ จากการพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

กิจกรรมพื้นที่ ทางชุมชนบ้านเขาเขียว มีกิจกรรมในพื้นที่ คือ กิจกรรมพัฒนาอาชีพ และการส่งเสริมอาชีพยั่งยืน^{๒๒} กิจกรรมพื้นที่และกิจกรรมการดูแลป่าการป้องกันรักษาป่า การทำแนวเขตป่าชุมชน เป็นแนวที่บ่งบอกถึงขอบเขตของพื้นที่ป่าแต่ละป่าอาจเป็นแนวที่แบ่งได้โดยธรรมชาติ การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า กิจกรรมในพื้นที่เกี่ยวกับการดูแลป่า การป้องกันรักษาป่า การทำแนวเขตป่าชุมชน เป็นแนวที่บ่งบอกถึงขอบเขตของพื้นที่ป่าแต่ละป่าอาจเป็นแนวที่แบ่งได้โดยธรรมชาติ การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า จะมีลักษณะคล้ายกับการลาดตระเวนป้องกันไฟป่า ศาลาพักลาดตระเวน จะเป็นเพิงพักง่ายๆ ชั่วคราว หรือสร้างให้มั่นคงสามารถกับอุปกรณ์ต่าง ได้ด้วยเพื่อใช้เป็นจุดพักหลบแดดและฝน^{๒๓} สรุปได้ว่ากิจกรรมการดูแลป่า มีกิจกรรมการดูแลป่า คือ การลาดตระเวน การทำแนวกันไฟ การทำแนวทางเส้นทางการศึกษาธรรมชาติ และการพัฒนาพื้นที่

ผลการศึกษาสอดคล้องกับ อุบลรัตน์ หยาใส่ และจิราภรณ์ ตั้งกิตติภรณ์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับนโยบายแผนงานและโครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าเทศบาลนครเชียงใหม่ มี ๓ นโยบาย ๒ แผนงาน และ ๑๘ โครงการ ผลการประเมินประสิทธิภาพโครงการฯ และพื้นที่สีเขียวประเภทอื่นๆ โดยรวมอยู่ในระดับพอใช้ ผลการประเมินความพึงพอใจต่อสิ่งบริการสวนสาธารณะโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญคือ ขาดการประชาสัมพันธ์ สิ่งอำนวยความสะดวกไม่ครบถ้วนตามเกณฑ์มาตรฐาน ขาดการบำรุง รักษาวัสดุ

^{๒๑} ผศ.ดร.พีระศักดิ์ น่ายประสาธ และคณะ, “ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์พันธุกรรมของพืชสมุนไพรในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก”, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๙.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางณัฐสินี พิรา ชาวบ้านเกษตรกร , เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖, ณ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายศุภต สุกุณย์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ซับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖

อุปกรณ์และภูมิทัศน์ ขาดแคลนบุคลากร งบประมาณและเทคโนโลยีองค์ความรู้ แนวทางการพัฒนา คือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ตลอดจนการศึกษาวิจัย เพื่อนำผลงานวิจัยนี้ไปวิจัยต่อยอดสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่าพบว่า ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมาข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาพื้นที่สีเขียว จำนวน ๓ นโยบาย คือ นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๐ -๒๕๕๙ นโยบายการพัฒนาและผลักดันเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองสีเขียวอย่างยั่งยืนของเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๕๒ และนโยบายการพัฒนาเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๕๕ ส่วนแผนงานการพัฒนาพื้นที่สีเขียว พบว่ามีจำนวน ๒ แผนงาน คือ แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔ และแผนปฏิบัติการ ๒๑ ระดับท้องถิ่น และสำหรับโครงการหรือกิจกรรมพัฒนาพื้นที่สีเขียว พบว่ามีจำนวนทั้งหมด ๑๘ โครงการที่ดำเนินการโดยภาครัฐและภาคเอกชน ประกอบด้วยโครงการนำร่องแนวคิดใหม่สู่การเป็นเมืองสีเขียว เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ และพื้นที่เมืองโดยรอบ, โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ และจัดการพื้นที่สีเขียวเมืองเก่าเชียงใหม่ตามแนวคิดนิเวศประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม, โครงการเมืองสีเขียวเนเธอร์แลนด์-เชียงใหม่, โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, โครงการปรับปรุงและพัฒนาสวนสาธารณะในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, โครงการจัดทำสวนแนวตั้งในสถานที่ราชการ, โครงการประกวดต้นไม้ใหญ่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, โครงการละอองเจียงใหม่ห่มใจอนุรักษ์ต้นไม้ในเวียงเก่า, กิจกรรมสำรวจและทำแผนที่ต้นไม้ในโรงเรียน, โครงการแผนที่สีเขียวเทศบาลนครเชียงใหม่, กิจกรรมปลูกต้นไม้เพิ่ม เต็มบริเวณคูเมือง, โครงการตัดแต่งกิ่งไม้/ต้นไม้บริเวณพื้นที่เลียบถนนสายต่างๆ, โครงการส่งเสริมการเกษตรในเขตเมือง, กิจกรรม "เขียวกินได้", โครงการ "เยาวชน หมอต้นไม้อาสา", กิจกรรม "ฟื้นคืนชีวิตต้นไม้ใหญ่กับหมอต้นไม้", กิจกรรม "หน้าบ้าน นำมอง" และ กิจกรรม "เขียวออกแบบได้"^{๒๔}

ผลการศึกษาสอดคล้องกับ นฤนาท สนลอย ได้ศึกษาวิจัยถึงการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวแบบมีส่วนร่วมในบริบทการขยายตัวของเมืองในโครงการสวนกลางมหานคร(บางกระเจ้า) อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ด้วยเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ ผลการศึกษาทางกายภาพพบว่าในปี พ.ศ.๒๕๔๗ พื้นที่โครงการสวนกลางมหานคร มีพื้นที่สีเขียวร้อยละ ๗๑.๖๘ และในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ มีพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๗๔.๐๕ จากนั้นได้ทำการคัดเลือกพื้นที่ที่เป็นสีเขียวแปลงใหญ่ๆ จากข้อมูลทางกายภาพ ซึ่งจะมีพื้นที่สีเขียวอยู่ใน ๓ ตำบล คือ ตำบลบางกะเจ้า ตำบลบางกระสอบ และตำบลทรงคนอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ ที่เป็นที่ราชพัสดุที่กรมป่าไม้ดูแลรับผิดชอบ และผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าตำบลทรงคนอง มีศักยภาพสูงสุดในด้านการมีส่วนร่วมถึงแม้ว่าพื้นที่สีเขียวจะ

^{๒๔} อุบลรัตน์ หยาใส่ และจิราภรณ์ ตั้งกิตติภากรณ์, นโยบายแผนงานและโครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, (สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

ลดลงจากปี พ.ศ.๒๕๕๗ จำนวนร้อยละ ๐.๘๓ หากเปรียบเทียบพื้นที่และจำนวนประชากร จำนวนครัวเรือนแล้วจะพบว่า ตำบลทรงคนองมีพื้นที่ทั้งหมด ๖๘๑.๗๖ ไร่ มีความหนาแน่นของประชากร ๑๒.๐๗ คนต่อไร่ความหนาแน่นของครัวเรือน ๓.๙๓ ครัวเรือนต่อไร่ ซึ่งมีความหนาแน่นมากที่สุด แต่ยังสามารถอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง โดยพบว่าชุมชนรวมกันบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวของตำบลในรูปของป่าชุมชนเมืองส่วนป่าเกิดน้อมเกล้า ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดจากทุกภาคส่วนอย่างบูรณาการ ทั้งภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน บริษัทห้างร้านและสถานศึกษาได้รวมจัดกิจกรรมทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยมีกรมป่าไม้เป็นหน่วยงานสนับสนุนทางด้านเทคนิควิชาการ และงบประมาณในการบริหารจัดการป่าชุมชน ส่วนชุมชนเองมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายที่มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความเสียสละสูง จริงจังในการปฏิบัติหน้าที่สามารถพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็วประกอบกับประชาชนในพื้นที่มีการศึกษาค่อนข้างสูง ซึ่งมีส่วนให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และยังเข้ามามีบทบาทในการร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน มีการตั้งกฎระเบียบขึ้นเองจากภายในชุมชนทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม และยังสามารถขยายเครือข่ายอีก ๕ ตำบลในอำเภอพระประแดงให้หันมาสนใจในการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียว แต่ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตคือการสืบทอดเจตนารมณ์ของคนรุ่นถัดไป ซึ่งอาจมีแนวคิดต่างกันเนื่องจากในปัจจุบันสังคมรอบข้างได้พัฒนาไปสู่ความเป็นเมือง^{๒๕}

ผลการศึกษาสอดคล้องกับ จุติชัย ด้วงลำพันธ์ และคณะ ได้ทำการศึกษาถึงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวภายใต้แนวคิดชุมชนนิเวศ กรณีศึกษาเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ การจำแนกประเภทของพื้นที่สีเขียวและศึกษาศักยภาพของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมเพื่อการพัฒนา มีกรอบแนวความคิดในการวิจัยจากการรวบรวมเอกสารและบททวนวรรณกรรม จนได้ข้อสรุปเพื่อหารูปแบบการจำแนกประเภทของพื้นที่สีเขียวที่มีความสอดคล้องกับพื้นที่เทศบาลเมืองแม่โจ้ดังนี้ คือ พื้นที่สีเขียวธรรมชาติ พื้นที่สีเขียวเพื่อการผลิต พื้นที่สีเขียวเพื่อบริการ พื้นที่สีเขียวเพื่อสิ่งแวดล้อม และพื้นที่สีเขียวริมเส้นทางสัญจร โดยการจำแนกขอบเขตพื้นที่ และสร้างสมมูลด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เกิดความเหมาะสมแก่สภาพพื้นที่ ซึ่งมีติในการพิจารณา คือ มิติด้านพื้นที่ (Area Base) จะพิจารณาถึงศักยภาพของพื้นที่สีเขียวในแต่ละพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน รวมทั้งการนำการวิเคราะห์ศักยภาพเชิงพื้นที่มาใช้ในการประเมินและเลือกพื้นที่ที่มีความเหมาะสม และมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นพื้นที่สีเขียวที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมชุมชนเมืองให้ได้มากที่สุดจากการศึกษาครั้งนี้ ได้ใช้การศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. ๒๕๕๓ ประกอบกับการสำรวจพื้นที่ ทำให้ได้แผนที่แบ่งชี้และจำแนกประเภทของพื้นที่สีเขียวในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่โจ้ และจากการศึกษาด้านศักยภาพของพื้นที่สีเขียวแต่ละประเภท ทำให้ทราบว่าจากการจำแนกพื้นที่สีเขียวทั้งหมด ๕

^{๒๕} นฤนาท สนลอย, แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวบริเวณบางกะเจ้า ตามโครงการสวนกลางมหานคร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, (มหาวิทยาลัยมหิดล : กรุงเทพฯ, ๒๕๕๒), หน้า ๔.

ประเภท มีพื้นที่สีเขียว ๒ ประเภทที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา คือ พื้นที่สีเขียวธรรมชาติ และพื้นที่สีเขียวเพื่อการผลิต ควรเป็นพื้นที่สีเขียวที่ควรอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางด้านสิ่งแวดล้อมและคุณค่าต่อชุมชนสูง เพื่อรักษาสมดุลด้านสภาพแวดล้อมให้กับชุมชนและช่วยส่งเสริมการเป็นชุมชนนิเวศอย่างยั่งยืน^{๒๖}

๕.๒.๓ การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี ๑. แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาและการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน ๒. แนวทางการดำเนินกิจกรรม ๓. แนวทางการมีส่วนร่วม ในการเสริมสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ๔. การดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึก ๕. กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ๖. กิจกรรมเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ๗. การเสริมสร้างจิตสำนึกของชุมชนในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณพื้นที่รอบมรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี

สอดคล้องกับงานวิจัยของ เมธิณี วรลยางกูร ได้ศึกษาถึงกลยุทธ์การสื่อสารการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์ผลที่ได้รับปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนแนวโน้มกลยุทธ์การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคม ที่มีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารงานทางด้านการสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารโดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างร่วมกับการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยผลการวิจัยพบว่า ๑) กลยุทธ์การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมภายในและภายนอกองค์กร โดยการสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมภายในองค์กรมุ่งเน้นไปที่กลยุทธ์การสื่อสารของผู้นำโดยผู้นำจะต้องมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมต่างๆขององค์กร และมีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี (Role Model) เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้บุคลากรในองค์กรประพฤติปฏิบัติตาม ส่วนการสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมภายนอกองค์กรมุ่งเน้นไปที่กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีกับชุมชนและการมีส่วนร่วม กับโครงการภายใต้แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งถือเป็นแนวทางการดำเนินงานหลักของธนาคาร ๒) การสื่อสารความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นตัวช่วยขับเคลื่อนให้กิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของธนาคารประสบผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมจนได้รับรางวัลจากหน่วยงานภาครัฐต่างๆ นอกจากนี้การสื่อสารยังก่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างธนาคารกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อองค์กร ๓) ปัญหาที่พบสำหรับการดำเนินงานสื่อสารความรับผิดชอบต่อ

^{๒๖} จุติชัย ดั่งลำพันธ์ และคณะ, การพัฒนาพื้นที่สีเขียวภายใต้แนวคิดชุมชนนิเวศ กรณีศึกษาเทศบาลเมืองแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, (มหาวิทยาลัยแม่โจ้ : เชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๔.

สังคมของธนาคาร ได้แก่ งบประมาณ ช่องทางการสื่อสาร และความถี่ในการสื่อสาร ๔) ธนาคารมีแนวโน้มที่จะเพิ่มงบประมาณเพื่อขยายช่องทางการสื่อสารไปยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับช่องทางการสื่อสารประเภทสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) มากยิ่งขึ้น^{๒๗}

สอดคล้องกับงานวิจัยของ กฤติน จันทร์สนธิมา และอรทัย อินตะไชยวงศ์ ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชน บ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการสำคัญที่อยู่ภายในหลักสิทธิชุมชนตามหลักรัฐธรรมนูญ ในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุล และยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชนหรือบุคคลในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ต้องอยู่บนฐานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สมดุล และยั่งยืน โดยอยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบร่วมกันของสังคม บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ และปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาถึงสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชน และหาแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ อย่างสมดุล และยั่งยืนเพื่อนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรณีป่าชุมชน ที่เหมาะสมในการส่งเสริม และสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล และยั่งยืน^{๒๘}

^{๒๗} เมธิณี วรรณยางกูร, กลยุทธ์การสื่อสารการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการสื่อสารประยุกต์, (คณะภาษาและการสื่อสาร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), หน้า ๓-๔.

^{๒๘} กฤติน จันทร์สนธิมา และอรทัย อินตะไชยวงศ์, การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชน บ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๘), หน้า ๔.

๕.๔ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ควรส่งเสริมให้เกิดการประเมินสิ่งแวดล้อมในระดับยุทธศาสตร์ และพัฒนากลไกการรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมในเบื้องต้นแต่ภาครัฐเพื่อศึกษาแนวทางการดูแลรักษา

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่น ควรส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในการจัดการพื้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะเชิงสร้างสรรค์ในชุมชนด้วยกิจกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ควรกำหนดให้มตินโยบายในการจัดการทรัพยากรการในชุมชน เพื่อนำอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนสื่อสารผ่านกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่น ควรส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในการจัดการกระบวนการกิจกรรมการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะเชิงสร้างสรรค์ในชุมชนด้วยกิจกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

๑) การสร้างความเข้าใจต่อแนวคิดและความสำคัญของการพัฒนาพื้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อขยายผลการดำเนินงานไปสู่พื้นที่อื่น ๆ

๒) นำเสนอพื้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพต้องให้ความสำคัญกับระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์คุณค่า และศักยภาพของทรัพยากร สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน และถอดบทเรียนจากกระบวนการพัฒนา

๓) การพัฒนาพื้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพ ต้องมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากร เพื่อสร้างพื้นที่ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน

๔) การสร้างความเข้าใจต่อแนวคิดและความสำคัญของกระบวนการโดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อขยายผลการดำเนินงานไปสู่พื้นที่อื่น ๆ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมในการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- ๒) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างต้นแบบของชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในด้านต่าง ๆ มาเสริมพลังความเข้มแข็งของชุมชนในด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม
- ๓) การพัฒนาพื้นที่ทางธรรมชาติเชิงสร้างสรรค์
- ๔) อารยธรรมชุมชนกับพัฒนาสู่การดูแลทรัพยากรที่ยั่งยืน
- ๕) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

ประยูร วงศ์จันทร์ , การสอนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอาเซียน โดยใช้เอกสารคำสอนสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี , วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษา-สสศท. ๒๕๕๙, ๑๗.

องค์การอนามัยโลก พ.ศ.๒๕๕๘ ภูมิภาคและสุขภาพ ข้อมูลประเทศ-๒๕๕๘: ประเทศไทย” สืบค้นเมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๖๒.

ยุทธศาสตร์ชาติ (๒๕๖๑-๒๕๘๐), ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ ก, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑, หน้า ๕๒.

กรมประชาสัมพันธ์ของรัฐบาลไทย ๒๕๖๐ “นโยบายประเทศไทย ๔.๐ ที่จะเป็นกลไกเพื่อการปฏิรูปประเทศ” สืบค้นเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๖๒.

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๔ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, หน้า ๑๐๗.

นงนภัส คู่วรญาณ เทียงกมล.,การวิจัยเชิงบูรณาการแบบองค์รวม (Holistically Integrative Research). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๕๔.

แผนพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี (พ.ศ. ๒๕๖๑ – ๒๕๖๔) สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี หน้า ๒๗,๗๕.

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุบลมภ์ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หน้า ๑-๓

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. พฤติกรรมองค์กร. กรุงเทพฯ .โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.๒๕๔๓.หน้าที่ ๒๘๒

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๔๙ หน้า ๓.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ ๕).กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์ .ปี ๒๕๔๗ หน้า ๒-๕.

วิรัช วิรัชนิการวรรณ. การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์นิติธรรม. ๒๕๔๘ หน้า. ๔๒-๔๓.

ธีรวัลย์ ศิลารัตน์. การจัดการความรู้ชุมชน. จันทบุรี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. ๒๕๔๙. หน้า ๘-๙.

มนตรี กรรพุมมาลย์ และภุชงค์ กุณฑลบุตร, ม.ป.ป. การพัฒนาแบบยั่งยืน. เชียงใหม่. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า: ๖๑-๖๓.

ณัฐรุฒิ ทรัพย์อุปลัมภ์ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หน้า ๑-๓๕.

สำนักงานสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานการวิจัย รูปแบบการเรียนรู้ ตามแนวพระราชดำริระยะที่ ๑ การสร้างรูปแบบการเรียนรู้ “ฉลาดรู้”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไตรณสาร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๑-๑๑๓.

สมพร อิศวิลานัน, เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักและทฤษฎี, (กรุงเทพ : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตร). ๒๕๓๘.

เกษม จันทรแก้ว, หลักการจัดการลุ่มน้ำ. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๓๙. หน้า ๑๓๒.

จิระ จินตกุล, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. (กรุงเทพฯ : สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกรมป่าไม้), ๒๕๔๒ หน้า ๑.

อาษา พรหมบุผา, นโยบายทรัพยากรธรรมชาติ เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๒๙ หน้า ๖.

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาชนบท. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ). ๒๕๓๓.

โอบาส เสวกุล, บรรณสารสดุดี, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. บทวิทยุออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย, วันที่ ๒๓- ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา ๒ ป่าชุมชน ภาคเหนือ : ศักยภาพของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน. (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา), ๒๕๓๖ หน้า ๕-๖.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ , การปฏิรูปการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการ , กรุงเทพมหานคร , ๒๕๔๕ , หน้า ๔๓.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, คู่มือการบริหารการศึกษา, กรุงเทพฯ : ครูสภา , ลาตพรวัว, ๒๕๔๗.

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒน์เศรษฐ์, “แหล่งเรียนรู้ที่ครูต้องสร้าง” วารสารวิชาการ. ๗๘, ๕ (พฤษภาคม ๒๕๔๔) : ๒๙-๓๒.

ลัดดา ศิลาน้อย, “การรวบรวมแหล่งความรู้ไปสู่งานวิจัยสังคมศึกษา,” วารสารศึกษาศาสตร์ ๒๖(๒) : ๓๔-๓๘ ; มกราคม-มีนาคม, ๒๕๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, คู่มือการบริหารการศึกษา, กรุงเทพฯ : ครูสภา ลาตพรวัว, ๒๕๔๗, หน้า ๓-๔.

๑.๒.๒. งานวิจัย

ประคอง มาโต (๒๕๖๒), การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง, วารสารวิจัยวิชาการ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๒), หน้า ๘๘.

ผศ.ดร.พีระศักดิ์ ฉายประสาท และคณะ, “ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์พันธุกรรมของพืชสมุนไพรในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เขื่อนภูมิพล จังหวัดตาก”, รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๙.

รณิดา ปิงเมือง และคณะ, “การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนบ้านสบเปาใหม่ หมู่ที่ ๑๔ ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย”, วารสารกาลสลองคำ, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๖๖๓), หน้า ๗๗-๘๖.

ชัคตัตริย์ รัชสวัสดิ์ (๒๕๕๔), การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาพื้นที่ด้วยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม, วารสารราชพฤกษ์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๔), หน้า ๔๒.

สรายุทธ คาน,สมกุล ถาวรกิจ,รูปแบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนกรณีศึกษา:ชุดโครงการวิจัยและพัฒนา การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ,วารสารสารสนเทศ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๐), หน้า ๑๖๙.

ศุภลักษณ์ วิรัชพินทุ และคณะ, “ความหลากหลายทางชีวภาพประเภทนกและสัตว์ป่าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก”, การประชุมวิชาการการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๓, (๒๕๕๖) : ๒๓-๓๙.

อุบลรัตน์ หย่าใส่ และจิราภรณ์ ตั้งกิตติภรณ์, นโยบายแผนงานและโครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่, (สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

นฤนาท สนลอย, แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวบริเวณบางกะเจ้า ตามโครงการสวนกลางมหานคร อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, (มหาวิทยาลัยมหิดล : กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

จตุชัย ด้วงลำพันธ์ และคณะ, การพัฒนาพื้นที่สีเขียวภายใต้แนวคิดชุมชนนิเวศกรณีศึกษาเทศบาลเมืองแม่ใจ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, (มหาวิทยาลัยแม่ใจ : เชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๔.

เมธิณี วรรณยางกูร, กลยุทธ์การสื่อสารการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการสื่อสารประยุกต์, (คณะภาษาและการสื่อสาร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), หน้า ๓-๔.

¹ อลงกรณ์ จุฑาเกตุ, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนรู้ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร, ดุษฎีนิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า ๕.

กฤติน จันทร์สนธิมา และอรรถัย อินตะไชยวงศ์, การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชน บ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๘), หน้า ๔.

จันทรา อ่อนระหง, ผลการสอนแบบบูรณาการโดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นสื่อสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม หน่วยการเรียนรู้ “บ้านหลวงของเรา” สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านหลวง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เชียงราย เขต ๔ วิทยานิพนธ์ คม. เชียงราย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. ๒๕๕๐.

จิรศักดิ์ ประทุมรัตน์, รูปแบบแหล่งการเรียนรู้ตามความต้องการของเกษตรกรในจังหวัด, มหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ,มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

เกษม คำบุตดา, การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม นักเรียน โรงเรียนอนุบาลมหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม., มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

นายปิยะพงษ์ ตั้งกมลศรี. ๒๕๔๙. โครงการศูนย์ศึกษาป่าไม้และสัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.

๑.๑.๔ สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นายสมบัติ ชูมา หัวหน้าสถาบันธรรมชาติพัฒนา, เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ นายชำนาญ ศรีสุข และนางเทพิน แสงสุวรรณ เจ้าหน้าที่สถานีควบคุมไฟป่า อน.๘, เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สถานีควบคุมไฟป่า อน.๘ (กม.๕๓) จังหวัดอุทัยธานี

สัมภาษณ์ นางสาวเกสร เครือม่วง ผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์, เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านยางงาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ชัยกร สุขเย็น ผู้ใหญ่บ้าน อพป.บ้านบุง, เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านบุง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ นายไกรสร วันละ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลระบำ, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ อ่างเก็บน้ำทับเสลา อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ พระบุญลือ ปุณฺณนาโค หัวหน้าที่พักรักษาไฟป่า, เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ สำนักสงฆ์อ้อเล้ง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ นายมงคล ธวัชชัย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ บ้านผาร่มเย็น, เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ บ้านผาร่มเย็น อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ดำรงค์ สีดำ อดีตผู้ใหญ่บ้านเขาเขียว, เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ บ้านพักนายดำรงค์ สีดำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่มานพ นวนฉวี ผู้ใหญ่บ้านซับป่าพลู หมู่ที่ ๘, เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๑๘ บ้านซับป่าพลู อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ นายไกรสร วันละ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลระบำ, เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖, ณ อ่างเก็บน้ำทับเสลา อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ นางณัฐสินี พิรา ชาวบ้านเกษตรกร, เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖, ณ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ นายศรุต สกุนิย์, เจ้าหน้าที่ฐาน๒ ซับป่าพลู หมู่ ๘ ตำบลป่าอ้อ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ นายอานนท์ ประสานสงค์, คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาไม้ตาล หมู่ ๑๐ ตำบลป่าอ้อ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ นางสาวสุทธิ์ แพร่เขียว ชาวบ้านเกษตรกร, เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖, ณ ชุมชนบ้านเขาเขียว ตำบลระบำ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี.

สัมภาษณ์ นายพนพล เพ็ชรคง, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๐๘(บ้านกม. ๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ นาคบุตร, เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันและพัฒนาป่าไม้ ที่ ๑๐๘(บ้านกม. ๕๓) ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑๔ ตำบลระบำ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ นายธรรมศักดิ์ อภัยนุช, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๐ บ้านเขาไม้ตาล ตำบลป่าอ้อ อำเภอหลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

๑.๑.๕ ข้อมูลออนไลน์

แมน พัฒนนะ, ศาสตราจารย์พระราช, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.manpattanalibrary.com/newsdetail.php?id=๓๐> [๔ กันยายน ๒๕๖๒].

2. ภาษาอังกฤษ:

2.1 Secondary Sources:

2.1.1 Books

Hills,P.J.A. **Dictionary of education**. London : Routledge & Kegan Payi.๑๙๘๒ : ๑๒๓.

Conbach, Lee.J. **Educational psychology**. New York : Harcourt Brace Jevanoich. Inc : ๑๙๗๗ : ๑๖.

Good,Carter V . **Dictionary of education**. New York : McGraw – Hill Book. ๑๙๗๔ : ๑๐.

Lall, G.R. and Lall, B.M. **Ways children learn** : Charles C. Thomas Publishers. ๑๙๘๓ : ๔๕-๕๔.

Bruner Lerome S. **The Process of Education**. Massachusette Haward University Process Cambridge. ๑๙๖๙ : ๓๐๐ -๓๑๓.

Nichols, Mark, “**Community Resources for School**,” Encyclopedia of Education, ๒(๑) : ๓๔๑-๓๔๗ ; February, ๑๙๗๑.

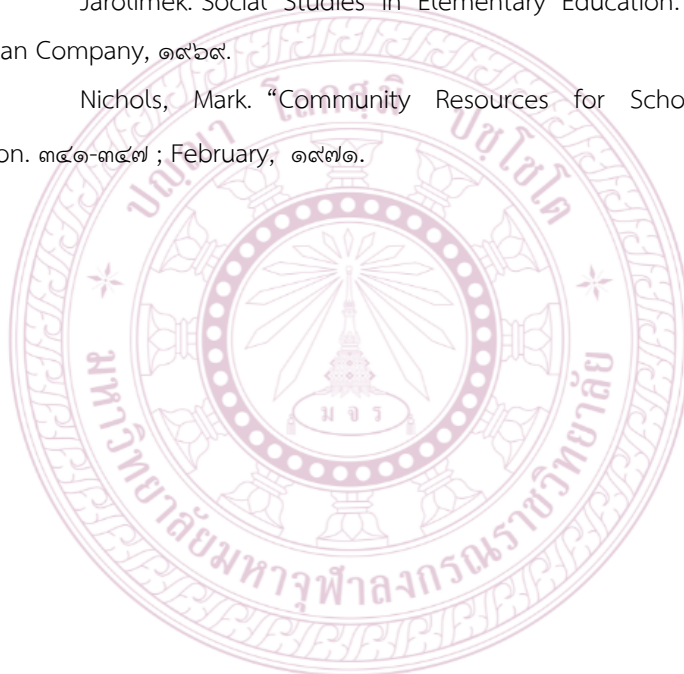
Good, Carter V, **Dictionary of Education.**, New York : McGraw-Hill Book Company, ๑๙๗๖.

Wittich, Walter Arno and Clarles Francis Schuller., **Audio Visual Materials**, New York : Harper & Row Publisher, ๑๙๖๒.

Ramirez, Emiliano C. Some Community School Practices. Quezan City : National Printing, ๑๙๕๕.

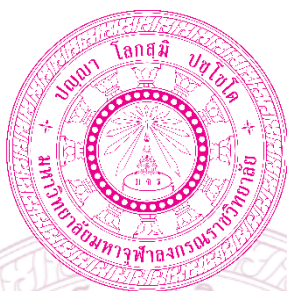
Jarolimek. Social Studies in Elementary Education. ๓rd ed. New York : The Macmillan Company, ๑๙๖๙.

Nichols, Mark. “Community Resources for School,” Encyclopedia of Education. ๓๔๑-๓๔๗ ; February, ๑๙๗๑.

ภาคผนวก

๑. เครื่องมือวิจัย

แบบสำรวจแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่

โครงการวิจัย เรื่อง

มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี

ชื่อ-สกุลผู้ถูกสัมภาษณ์.....อาชีพ.....อายุ.....ปี

ที่อยู่.....

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....เวลา.....นาฬิกา สถานที่.....

แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นแหล่งให้ความรู้ และประสบการณ์การเรียนรู้แก่คนในชุมชน ทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งบุคคลในชุมชน กิจกรรมการดำเนินชีวิต กิจกรรมศาสนา ประเพณี และทรัพยากรสารสนเทศต่าง ๆ เพื่อการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของ คนในชุมชน

ประเด็นสัมภาษณ์ : แหล่งการเรียนรู้

๑. สถานที่ หมายถึง สถานที่ที่เป็นธรรมชาติ โบราณสถานและโบราณวัตถุ และหน่วยงานต่าง ๆ

() ทรัพยากรธรรมชาติ

.....

.....

() โบราณสถานและโบราณวัตถุ

.....

.....

() หน่วยงานภาครัฐและเอกชน

.....

.....

๒. กิจกรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม

() กิจกรรมการอนุรักษ์

.....

.....

.....

() ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

.....

.....

.....

๓. บุคคล หมายถึง ผู้มีความรู้ มีความสามารถ มีทักษะภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน มีประสบการณ์

() ด้านการอนุรักษ์

.....

.....

.....

() ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม

.....

.....

.....

() กิจกรรมในการเรียนรู้ สร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านเกษตรกรรม

.....

.....

.....

() ด้านประเพณีและศิลปวัฒนธรรม และโบราณสถาน โบราณวัตถุ

.....

.....

.....

() ด้านการศึกษา

.....

.....

.....

๔. สื่อการเรียนรู้และสารสนเทศ หมายถึง สื่อที่เป็นตัวกลางทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและทักษะ ประสบการณ์

() สื่อสิ่งพิมพ์

.....

.....

.....

() สื่อภาพ/สื่อเสียง หรือ สื่อภาพและเสียง

.....

.....

.....

() สื่ออิเล็กทรอนิกส์

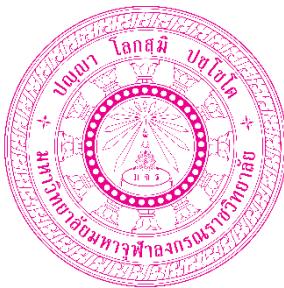
.....

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์

คณะผู้วิจัย.

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

สำหรับ “ผู้ใช้ข้อมูลคนสำคัญ” เพื่อศึกษาแหล่งเรียนรู้ และความคิดเห็นเกี่ยวกับพัฒนากิจกรรม
แหล่งเรียนรู้ เสริมสร้างเครือข่ายอุทยานการเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพโดยชุมชน

ชื่อ-สกุลผู้ถูกสัมภาษณ์.....ตำแหน่ง.....
วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....เวลา.....นาฬิกา สถานที่.....

สถานภาพทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

อายุ ☐ ต่ำกว่า ๓๐ ปี ☐ ๓๑-๔๐ ปี ☐ ๔๑-๕๐ ปี ☐ ๕๑-๖๐ ปี ☐ ๖๑ ปีขึ้นไป

ศาสนา ☐ พุทธ ☐ คริสต์ ☐ อิสลาม ☐ อื่น ๆ

อาชีพ ☐ รับราชการ ☐ เอกชน ☐ ธุรกิจส่วนตัว ☐ อื่น ๆ

ระดับการศึกษา ☐ ต่ำกว่าปริญญาตรี ☐ ปริญญาตรี ☐ ปริญญาโท ☐ ปริญญาเอก

ปัจจุบันชุมชนมีการจัดการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่
อย่างไร

.....
.....
.....

ปัจจุบันชุมชนมีการเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่ อย่างไร

.....
.....
.....

ปัจจุบันชุมชนมีการจัดการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่
อย่างไร

หน่วยงานหรือองค์กรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมเสริมสร้างในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
หรือไม่ อย่างไร

แหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม เสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ มีความสำคัญ
อย่างไร

การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม เสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ท่านคาดหวัง
ไว้อย่างไร

ด้านการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนา
กิจกรรม เสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ควรเป็นอย่างไร

ด้านการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมและสร้างบรรยากาศแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม
เสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

ด้านการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

.....

.....

ท่านมีความคิดเห็นว่าแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม เสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์
ควรมีองค์ประกอบที่สำคัญอะไรบ้าง

.....

.....

ท่านมีความคิดเห็นว่าการดำเนินการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม เสริมสร้าง
จิตสำนึกในการอนุรักษ์ ควรมีขั้นตอนการดำเนินการอย่างไร

.....

.....

ท่านมีความคิดเห็นว่าจะมีวิธีการใดเพื่อให้แหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม เสริมสร้าง
จิตสำนึกในการอนุรักษ์ มีส่วนช่วยส่งเสริมชุมชน

.....

.....

ท่านมีความคิดเห็นว่าการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม เสริมสร้าง
จิตสำนึกในการอนุรักษ์ ควรมีแนวทางอย่างไร

.....

.....

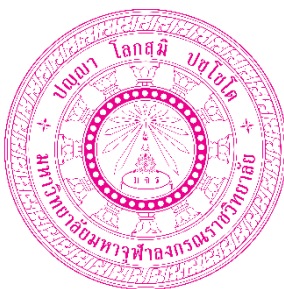
ท่านมีความคิดเห็นว่าการปัจจัยใดที่จะส่งผลทำให้แหล่งการเรียนรู้ชุมชน และพัฒนากิจกรรม เสริมสร้าง
จิตสำนึกในการอนุรักษ์ประสบความสำเร็จ

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์

คณะผู้วิจัย

แบบสังเกตกิจกรรมการพัฒนากิจกรรมแหล่งเรียนรู้ และกิจกรรมเสริมสร้างการอนุรักษ์

คำชี้แจง

แบบสังเกตกิจกรรมการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ และกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ของชุมชนบริเวณรอบพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้งจังหวัดอุทัยธานี มุ่งศึกษาการจัดการแหล่งเรียนรู้ กิจกรรม และการเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชนบริเวณรอบมรดกโลกห้วยขาแข้ง ดังนี้

๑) ศึกษาสภาพของบริบทพื้นที่ของชุมชนบริเวณมรดกโลกห้วยขาแข้ง

.....

.....

.....

๒) รูปแบบกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ของชุมชนบริเวณมรดกโลกห้วยขาแข้ง

.....

.....

.....

๓) การเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชนบริเวณรอบมรดกโลกห้วยขาแข้ง

.....

.....

.....

๔) ปัญหาอุปสรรคในกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ และการเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชนบริเวณรอบมรดกโลกห้วยขาแข้ง

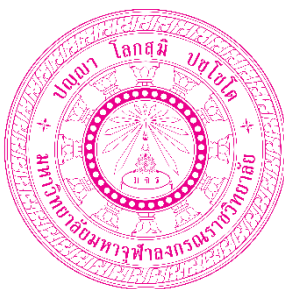
.....

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ

คณะผู้วิจัย

การสนทนากลุ่ม (FOCUS GROUP)

การศึกษาวิจัย เรื่อง มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์
พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี

ดำเนินการสนทนาเมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เวลา.....น. สถานที่.....

ผู้ดำเนินการรายการ.....

ผู้จัดบันทึก.....

คำชี้แจง แบบบันทึกการสนทนากลุ่มนี้ แบ่งเป็น ๔ ตอน

ตอนที่ ๑ ขอให้ทุกท่านร่วมกันวิเคราะห์แหล่งเรียนรู้ของชุมชน กิจกรรมของแหล่งเรียนรู้ และจิตสำนึก
ในการอนุรักษ์ของชุมชน ท่านคิดว่ามีอะไรบ้าง

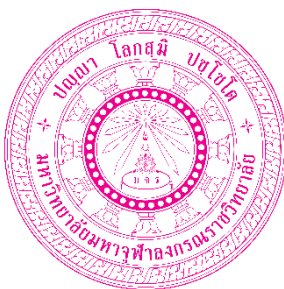
๑. แหล่งเรียนรู้	- - -
๒. กิจกรรมแหล่งเรียนรู้	- - -
๓. แนวทางการเสริมสร้างจิตสำนึก	- - - -

ตอนที่ ๒ บทสนทนาเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้ของพื้นที่
บันทึกข้อคิดเห็น

ตอนที่ ๓ บทสนทนาเกี่ยวกับการสิ่งที่ควรพัฒนาในพื้นที่ และกิจกรรมที่ควรพัฒนาในพื้นที่
บันทึกข้อคิดเห็น

ตอนที่ ๔ บทสนทนาเกี่ยวกับวิธี แนวทาง หรือกลยุทธ์ ในการเสริมสร้างการอนุรักษ์ในพื้นที่
บันทึกข้อคิดเห็น

กิจกรรมถอดองค์ความรู้

การศึกษาวิจัย เรื่อง มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์
พื้นที่
จังหวัดอุทัยธานี

ชื่อผู้ร่วมถอดองค์ความรู้.....

เวลา.....น. สถานที่.....

หัวข้อกิจกรรม

๑. แหล่งเรียนรู้ของพื้นที่
๒. กิจกรรมที่พัฒนา
๓. กลยุทธ์ในการส่งเสริม
๔. แนวทางการต่อยอด
๕. องค์ความรู้ที่ได้
๖. การอนุรักษ์ที่เหมาะสม

ของขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

๒. หนังสือของความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูล

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี

ณ วัดหนองขุนชาติ อำเภอหนองฉาง

จังหวัดอุทัยธานี ๖๑๑๑๐

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ข้อมูล สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลชุมชน

เรียน/กราบนมัสการ

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี ณ วัดหนองขุนชาติ อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี ได้มีการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา ปริญญาตรี ซึ่งกระผม ดร. ประคอง มาโต ตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สังกัดส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะ ได้จัดทำ โครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ เรื่อง มรดกโลกทางธรรมชาติห้วยขาแข้ง : การพัฒนา แหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี ความทราบแล้วนั้น

ในการนี้ กระผมผู้ทำวิจัยจึงขอความอนุเคราะห์ท่านให้ข้อมูลและสัมภาษณ์ดังกล่าว ในส่วนของวัน เวลา สถานที่ที่จะขอข้อมูลและสัมภาษณ์นั้น จะขอความอนุเคราะห์ผู้ให้ข้อมูลหลักกำหนด ตามความสะดวก

จึงเรียน/กราบนมัสการมาเพื่อพิจารณาและหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียน/กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(ดร.ประคอง มาโต)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ดร.ประคอง มาโต มือถือ ๐๘๗-๘๔๒๖๕๒๔

E-mail. prakong_๕๕@hotmail.com

๓. ภาพถ่ายในการลงพื้นที่ทำวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	ดร.ประคอง มาโต
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานีอุทัยธานี
วัน เดือน ปีเกิด	๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ สถานที่เกิด ๑๑๗ หมู่ที่ ๔ ตำบลหนองบ่มกล้วย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ประเทศไทย
วุฒิการศึกษา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๒ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔ - ๒๕๕๖ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ม.) สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๖๔ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชารัฐศาสตร์ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว ชื่อเรื่องและสถานภาพการวิจัย ๑. เรื่อง การพัฒนากระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตาม แนวทาง พระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมของชุมชนเมืองพระชนก จักรี อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ๒๕๖๓ ๒. เรื่อง พุทธเกษตร สู้วิกฤต COVID- ๑๙ กับการเสริมสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี ๒๕๕๕ ๓. เรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองพระชนกจักรีวัฒนธรรม วิถีพุทธ ๒๕๖๖ ๔. เรื่อง การส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองพระชนกจักรีวัฒนธรรม วิถีพุทธ .๒๕๖๖ งานวิจัยที่กำลังดำเนินการ ชื่อเรื่อง และสถานภาพในการทำวิจัย ดำเนินการนำเสนอขอทุนวิจัยปีงบประมาณ ๒๕๖๕ สถานภาพ ผู้วิจัย ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ ๑๓๔ หมู่ที่ ๔ ตำบลสุขฤทัย อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี ๖๑๑๗๐ โทรศัพท์ ๐๘๗-๘๔๔๒ ๖๙๒๔ E-mail: prakong_๙๙@hotmail.com